N. Inv. 5556.

IV

Opisanie Królestwa Polskiego
za czasów Zygm. III.
przez Szymona Starowolskiego -
przekładania Winc. Frac. Gołębiowskiego.
Wilno 1765.

arkuszy 18¼.

Przepisał Jan Sanocki.

Opisanie
Królestwa Polskiego
za czasów Zygmunta III
przez
Symona Starowolskiego
Kanonika Krakowskiego
W Łacińskim języku
Teraz
zaś dla wiadomości wszystkich
na ojczysty
przełożone

w Wilnie
w Drukarni J. K. M. i Rzeczypospolitej
1765.

Na herbowny Klejnot
Domu
Morykonich

(: Drzeworyt przedstawiający herb Morykonich :)

Bawoł jest wizerunkiem zawsze trwałej cnoty
Przez które się mianują wysokie przymioty,
Tak więc jest Morykonich Dom nad wszelkie chwały
W którym pochwał cnót dzielnych rzeki się zebrały.

Do
Jaśnie Wielmożnych Ich Mciów Panów
Marciana
i
Alexandry
z Tyzenhauzów
Morykonich
Pisarzów Skarbu
W. X. L.

Jaśnie

Jaśnie Wielmożne Państwo

Nikczemną tę moją pracę, żebym nie komu innemu, prócz Was Jaśnie Wielmożne Państwo Dobrodzieje ofiarował, dwie mnie między innemi zniewalają do tego pobudki: powinna moja wdzięczność, i wysoki szacunek, tak Osób samych; jako i całej prześwietnej Ich Familii. Cokolwiek mam i czegokolwiek moim do nauk przykładaniem się nabyłem, nie komu innemu, jako tylo Wam Jaśnie Wielmożne Państwo jestem winien. Gdybym albowiem innych osobliwszej, a tej nad moje zasługi Ich Łaskawości i dobroczynności nie odbierał dowodów, tedy to samo, żeście mnie do usług zacnego Swojego obierając syna, podali sposobność do wydoskonalenia się w potrzebnych stanowi mojemu naukach, słusznym prawem dozgonny na mnie wdzięczności wkłada obowiązek. Cóż już? gdy prócz tego nowe codzień od nich odbieram łaski? Ta sama książka, nigdyby z pod drukarskiej na świat nie wyszła prassy, gdybyście potrzebnych do tego nakładów zwykłą Wam niedodali szczodrobliwością. Nic tedy słuszniejszego, jako aby i ten, co się wa-

szym

szym ucy kosztem, nie na czy„
je insze, jako na Wasze usługi
swoją wszystką, jakakolwiek
ona jest, poświęcał naukę, i ta
książka, która łaski i dobroczyn„
ności Waszej jest skutkiem, nie
czyim inszym, tylko Waszym
zaszczycona była Imieniem.
Wielką mam tedy pobudkę Ja„
śnie Wielmożne Państwo do u„
czynienia Wam tej choć nik„
czemnej przysługi mojej z wzglę„
du na powinną za hojnie mnie
od Was świadczone łaski wdzięcz„
ność: ale nie mniejszą także
z względu na zacność Waszych
przymiotów i wysoką rodo„
witość. Nie mego to dowcipu ani
mojej jest siły wyliczać i godnie
wystawiać te talenta, które Was
w wysokim u wszystkich sta„
nowią szacunku. Płochości bym
raczej, aniżeli mojej ku Wam
przychylności dał dowód, gdybym
tego tak wielkiego podejmował
się ciężaru. Wié cała ojczyzna,
wiedzą i wszyscy jej ziomkowie,
jakiemi i jak znakomitemi w
kraju naszym jaśnieje przy„
miotami; nie tajna nikomu
osobliwsza owa Twoja Jaśnie
Wielmożny Panie ku każdemu
łaskawość, która wszystkich ku
sobie łatwo pociągnęła umysły,
owa publicznej spokojności i po„
x wszechnego Ojczy dobra miłość,

która

która na Sejmikach i wszystkich zgoła zjazdach w usilnej pracy około pogodzenia rozróżnionych umysłów tak jasnie wydaje się: za której pobudką, tylekroć pod„czas Sejmików mogąc podług swoich w tym Powiecie zasług, o jaką się dostojność starać, zawsze dobrowolnie ustępowałeś, abyś tylo drugich mógł do„statecznie pomyślnością nasy„cić umysły: owe tak ściśłe na Skarbowych W. X. L. Trybu„nałach sprawiedliwości świętej postrzeganie, tu zas komissi„alnego urzędu pilność z obowiąz„ka, sprawiedliwość z miłości interessu Ojczyzny, z postu„szeństwa Najjaśniejszym Kró„lom Naszym z chęci postrze„gania tylo ustanowionych Praw Narodu naszego zapomi„nasz na swoje dobro, na gwał„towny swój interes, na zdrowie i na całą ~~swoją~~ swoją substancyą, ani zniewalać siebie korupcią od obowiązujących stron dopuszczasz w jednej tylo sprawiedliwości Pan kochającysię, bez zawodu sumnienia wykonywa rozka„zy, i z Urzędu swego całej Rze„czypospolitej wypłaca się. Cóż o Tobie już mam mówić Jaśnie Wielmożna Pani Najosobliwsza Dobrodziejko. Twoja szczodro„bliwość, Twoja ku wszystkim

przyjemność

przyjemność, Twój dowcip wszyst„
kim wdzięk w słuchaniu rostro„
pne wymowy czyniący, jako
też wszystkim miłą, rostropna,
i pobożna czyni Pania, tak
wszystkich do nieskończonego O„
soby Twojej szacunku przywo„
dzi i poważania. Oboje zgoła Ja„
śnie Wielmożne Państwo jako
sami wysokimi jesteście ozdo„
bieni przymiotami i przykładem
życia świątobliwego, tak Dwór
Wasz cały jednym ludzkości,
skromności, pobożnego a regu„
larnego życia wszystkim być
może wzorem i przykładem.
Cała zaś Wasza chęć i usilność
nie do zasmucenia lub ukrzyw„
dzenia kogo zmierza, ale okaza„
nia dowodów wszystkim sta„
łej a nie ~~zmyślonej~~ zmyślonej przyjaźni,
podlejszym zaś łaskawości i
dobroczynności Waszej. Wolicie
sami jaką ponieść krzywdę, wo„
licie swojej ustąpić własności,
aniżeli słyszeć czyje na was
z postrony szemrzenie i uża„
lenie. Domów zaś waszych
ozdobę jaka wyrównać potra„
fi mowa? Czyli albowiem
na Włoską Rzeczpospolitę,
czyli na Królestwo Neapoli„
tańskie, czyli na Polski Na„
ród oko moje obracam; wszę„
dzie wielkich zasług Twoich
Jaśnie Wielmożny Panie Przod„

Ków

ków upatruję znamiona. To świadczą w Litewskiej Rzeczypospolitej, już ozdobienie Xiążęcią Domu Waszego purpurą, już wspaniale wystawione po bramach i twierdzach pamiątki dzieł tego Imienia Mężów, już na ostatek ta troskliwość, z którą Waszego wielkiej nadziei Syna do odziedziczenia Kamiliońskiej Ordynacyi oczekiwa. Świadkiem są, i w Polszcze wdzięczności i względow ku Wam tego kraju, tak łaskawe Sejmów konstytucye. Twego zaś Jaśnie Wielmożna Pani Dobrodziejko Imienia godnych Przodków gdybym chciał tu należytą ozdabiać pochwałą, i z długości uprzykrzonym, i z nieudolności płochymbym się całe pokazał. Dość mi tu tylo namienić te zacnego Tyzenhauzów Domu podpory, które podziśdzień i wiek ten i Ojczyznę naszą ozdabiają, dość tylo wspomnieć o Was Jaśnie Wielmożny Panie Koniuszy W. X. L. Kawalerze Orła białego, Wielmożny Panie Staroście Posolski, których pracowitość, których do największych utrzymania interesów zdolność, jako w wysokim już u Najjaśniejszego Pana, już u innych dobro Kraju kochających są względzie, tak

wielka

wielka, o swoim powodzeniu
nas wszystkich ciesza nadzieja.
Z tych tedy uwag, z tego na
wdzięczność moją względu, i
szacunek tak samych Osób,
jako i całego Waszego Imienia,
nie czym inszym, tylo Waszym
Jaśnie Wielmożne Państwo nik-
czemną tę moją pracę zaszczycić
Imieniem postanowiłem. Łaska-
wość Wasza w przyjęciu będzie
mi do dalszej w naukach usilno-
ści zachęceniem, której nie inny
jest cel, jako sposobienie się do
usług Waszych Jaśnie Wielmożne
Państwo których z najgłębszym
uszanowaniem mam honor zo-
stawać.

Jaśnie Wielmożnych Państwa
Najosobliwszych Dobrodziejów
Najniższym Sługa,
Wincenty Franciszek
Gołębiowski Kr. Ro.

Do Czytelnika.

Jeżeli każde Narodu Polskiego
opisanie, w łaskawego Czytelni-
ka zniewolone serce do przyję-
cia, szacunek i poważanie znaj-
duje w języku rozmaitym? a cóż
mówić o ojczystym opisaniu,
do którego lgnie z przyrodzenia nasz
umysł i zwłaszcza, że ku tym się
on zwykł z przyjemnością osobliw-

szą nakłamać rzeczom; które są bez trudności i bez najmniejszego nam zawikłania objaśnione: A co większa, gdy kto z dawnych wieków nowe do naszego Królestwa ściąga wiadomości, między którymi i ja gdy ogłaszam przepowiadaniem ojczystym, w jakim stanie i w jak obszernych granicach nasze Królestwo za czasów Zygmunta III zostawało. Jeśli żądasz o tym wszystkim godny Czytelniku doskonale wiedzieć! tedy zaiste wyłożeniem moim tej Historyi, którą Symon Starowolski kanonik krakowski mądrością zaszczycony, dla przysługi Ojczyźnie swojej w języku łacińskim napisał, ja zaś dla wiadomości wszystkich na ojczysty przełożyłem: gardzić nie zechcesz, a z tąd dochodź iż z jaką ku Ojczyźnie twojej jesteś miłością, z taką ku każdej o jej historyi przez wzgląd Obywatela być powinieneś przychylnością. Ile zaś że opisanie w krótkości słów zamyka: tyle w Państwie naszym potrzebnych rzeczy nam dowiedzenia być może. Treść to jest samej historyi Polskiej nam najpotrzebniejsza, która niech tobie razem Czytelniku pobudką do dalszego czytania będzie, abyś łatwiej mógł sądzić, i doskonale o dobru twojego

jego kraju wiedzieć. Czytaj tedy ją pilnie, a znajdziesz tu wiele poży„tecznych wiadomości o przeszłych Polakach. Krótkość opisania Kró„lestwa Polskiego biegle ją czytając spamiętać, i różnicę między wielą Historyami Polskiemi uczynić już dostatecznie potrafisz. Bo każda wiadomość Ojczyzny naszej jest synowi Tej bodźcem do głęb„szego czytania. Czemu? bo wiele wiedzieć, dobrze o niej rozumieć, śmiało w zacnym posiedzeniu mówić, jest chwalebna, dla czego gdy pragniesz usilnie wielu Au„torów opisujących zwiedzać, go„dności zaszczycony Czytelniku, nie zaszkodzi i w tej Książce nie„co doskonalszą powziąć wiado„mość. A im co raz nowe czyje dzieła czytamy, tym pilniej i fundamentalniej rozum nasz objaśniony zostaje; zaczym go„dny Czytelniku zechcesz mojej usilności ~~przyjąć~~ sprzyjać.

Imprimatur
Actum Vilno die 17. Mensis Januarii
Anno Domini. 1765.
A. Horain. Ep. Hieronen„sis Ref. M. D. L.
A. V. Libr. Cens.
mppr.

O Polszcze w ogolności.

Polska od dawnych Sarmacyą

Europejską

Europejska nazwana, jako teraz
pod rządem [najmędrszego] (Zygmunta [Króla] III) zostaje,
osim ze wszystkiem ~~do~~ [pod] jedne[m] ~~go~~ [bertem]
~~Ś~~ (~~należących~~ [prowincyj]) zawiera, ~~Pro~~„
~~wincyj~~ różniących się nieco ~~od~~
[obyczajami, prawami, językiem] ~~siebie co do języka, praw i oby~~„
~~czajów~~ ; lecz ~~co do swobód, sposo~~„ ~~ściśle z sobą spojonych~~ skłonnościami (życia), wolności zaszczytami, honora[mi] ~~zdolnościami~~ w rzeczypospolitej osiągnięci[u] zdolnościami, równych ~~sobie~~ zupełnie i praw pokrewieństwem ściśle z sobą spo[jonych].
~~bu pożycia i łatwości w dosta~~„
~~pieniu honorów cale sobie rów~~„
~~nych, i prawem pokrewieństwa~~
~~wzajemnie z sobą złączonych,~~
[Prowincye] (te ~~zaś~~ są: [Obie Polszcze] ~~Wielka i mała Polska~~
Litwa, Ruś, Prussy, Mazowsze,
Żmujdź, Pomorze, i Inflanty,)
[Chociaż o każdej z nich w ogólności (w szczególności)] ~~o których~~, ~~z osobna~~, i ~~ogólnie~~,
[illegible] wielu ~~mądrych~~ [biegłych], ~~małżo~~ [tak naszej niecó[w]]
~~naszych Ziomków ale~~ [jak] i postron„
nych pisało; i ~~że jednak~~ [przecież gdy] ziemskie
rzeczy ustawicznej ~~podlegają~~ od„
mianie, a ~~fatalnemu temu losowi~~ [nasz pot. Zmiejsze] nawet państwa tejże podlegają ~~losowi~~ (ze [konieczności wyroków]) prawie w każdym stuleciu i wiel[kie] ~~otrzymując~~ [doznają] lub innego granic oznaczeni[a] lub tychże rozszerzenia, postanowi[łem] tem w tej o to książeczkę zebrać i potomnym podać cokolwiek się [tyczy] stanu dzisiejszego ojczyzny naszej, stanu, jakiemi obyczajami i zwycz[ajami] rządzą się pod jedną Koron[ą] zgromadzone narody; jakie ich siły, jakie dostatki; jakie rząd, do jakiej się wyznają religii, którym wię[cej] [mu...] i jakie przed życie mają sąsiadów?
~~wi same najmocniejsze podpa„~~
Dają Państwa; iż każdego pra„
wie wieku, nowe lub pomnoże„
nia, lub umniejszenia przyj„
mować koniecznie muszą; w ja„
kim tedy [teraz] Ojczyzna nasza zosta„
je stanie; jakie i jak od siebie
różne zachowują zwyczaje, zgro„
madzone pod jedną głową, te
wszystkie Prowincye; jaki ich
Rząd, jakie bogactwa, jaka moc,
jaka wiara, jakich, i jak moc„
nych mają sąsiadów; szczegół„
nie tę książkę w jedno zebrawszy,
potomnym wiekom ~~do wiadomo~~„
~~ści podać umyśliłem~~. [Niechaj] ~~Ale~~
~~Ale~~

Żaden czytelnik, widząc nie tylko zupełności w naszą odziedziczoną Sarmacyę zachowaną od przodków, ale nad to pomnożoną, nie przypisze czyli ego zwyczajem teraźniejszych Polityków ludzkiej jakiej przezorności, ani też potędze dał swego Królestwa; ale raczej Boskiej dobroci, która nas, prawdziwych swoich czcicieli nawet w paszczach najzjadliwszych nieprzyjaciół przy zdrowiu, wedle miłosierdzia swojego zachowuje; i od pierwszego naszego narodu założyciela Lecha, aż po dziś dzień wolnym kwitnącym, ani czyim jarzmem kiedy uciśnionym, nawet sąsiedzkim narodom przymierza prawa przepisywać dozwala.

Położenie Królestwa Polskiego.

Królestwo Polskie z przyległemi mu Prowincyami, rozciąga się wzdłuż od trzydziestego ósmego stopnia, aż po pięćdziesiąty czwarty, więc od zachodu letniego, do wschodu zimowego na mil niemieckich z góra 240. Wszerz od gór Karpackich, aż do morza Baltyckiego czyli Wenedyckiego na około dwieście mil. Od zachodu opasane jest z Margrabstwem Brandeburskim, i Pomeranią niższą. Od północy mo-

× W tłum. Gołębiowskiego Szląskiem; czego niema w oryginale.

wenedyckim
-rzem Wenedyckim; którego naprze-
ciw położone brzegi Gotkowie czy-
li Szwedzi dzierżą; od wschodu
Moskwą, i stepami pustemi Scy- (*) Tatarow
tów, (*) od strony zaś południowej
Wołoszczyzną, Węgrami i Szlązkiem (**) cała pra-
wie przestrzeń jest równa i we-
soła, z wyjątkiem, przytykającej
do Węgier, która jest
górzysta i lesista. Im dalej
zaś kraj odbiega od tych granic; tym równiej
jest pochylonym, lepiej uprawny, żyźniejsza
i bardziej urodzajna jest ziemia. Jedna
tylko pośrzód Małej Polski znaj-
duje się góra Łysą nazwana;
na której jest Kla-
sztor pod nazwą S. Krzyża,
sławny cząstką drzewa,
na którym Zbawiciel
umarł; po innych stronach
Królestwa raczej to, pagórki niż
góry.
Dawniej,
szczególnie czasy po większej części (*)
była Polska lesista,
ale teraz wszędzie pilnie
uprawiana, darzy zboża
i strączkowe jarzyny, to takie
i pastwiska. I chociaż
powietrze zbyt niestałe, jej dokucza
ma przecież dość liczne i urodzajne sady
których dobre i różnorodne
gruszki, jabłka, śliwki, brzo-
skwinie, wisznie, i orzechy,
idą o pierwszeństwo z węgierskiemi
i włoskiemi. Znajdują się na
wielu miejscach i wino-grady
grona w prawdzie nie są nieprzyjemne do jedzenia, zwłaszcza gdy sprzyja lato i jesień —
wyciśnione

(**) Gołębiowski w swojem tłuma-
czeniu Szlązk w tem miejscu
opuścił.

(*) Stepowe Polski kraje nigdy
nie były leśistemi, ani nawet
lasów dość mieć mogły
z natury swojej nieprzyjającej
roślinieniu drzewa. P. W.

lecz wyciśnione z nich wino przy- zacierpkie,
skoro wyrobiwszy oczyściło się. ~~kwaśne;~~ Ani wyklucza [że także po miejscach polskie podniebie ~~wszędzie~~ (kasztany, mo-
rele [figi, migdały, wielkie melony, ~~po-~~ ~~bry~~, szafran, ryż, kawony, melony i morwa. [kotońskie i inne figi
zioła, i kwiaty różnego rodzaju,
i insze ogrodowe włoskich ~~roz-~~ rzeczy pomocne dla smaku i powonienia.

~~Korzeni~~ nie zbywa także na Kru-
szcach i kopalinach jako się na swoim miej-
scu powie, ołowiu, żelazie, mie-
dzi, srebrze i złocie. W ptastwo
zaś też, i drób do tuczenia wiele ~~nad podziw~~ (obfituje. Bydła
też różnego rodzaju i dzikiego zwierza ~~rozmaitego~~ bardzo wiele ~~na pożywie~~
~~statku~~, jako to: jeleni, Niedźwie-
dzi, Dzików, Wilków, Wiewiórek, [[dzikich kóz Borca Grzywka)
~~sarn~~ Zajęcy, dzikich osłów,
dzikich byków (Żubrów, [Turów, [Rysi, [Liszek, [Kóz (capra) [jan therarum [mordarum
Rosomaków, Wyder, Bobrów.
~~Podobnie także obfituje w różne~~ Ma też ryb i ich nazwać można
~~ryby~~, albowiem rzek, jezior,
stawów i sadzawek ~~bardzo wie-~~ jest w niej
~~le znajduje się.~~ mnóstwo. Między rzeka-
mi znaczniejsze (*) są: Wisła,
San, Dunajec, Wieprz ~~Dniepr~~, Warta,
Noteć, Dźwina, Niemen, Dniestr,
Prut, Bug, Boh, Prypeć, Narew,
Drwęca ~~Drewant~~, Berezyna, Dniepr (*) ~~Wilia~~, (dodać Świętą)
wszystkie prawie spławne (żeglowne)
~~święta rzeka, z których prawie~~
~~wszystkie do żeglugi sposobne~~.
Ale ~~ostatnia~~ każda w szcze-
gólności Prowincya z ~~swojemi~~ (10)
osobliwościami obaczemy.

NB wiele rzek opuszczono Biała, Wisłoka, Wieprz, Rata, Seret, Bystrzyca, Stryj, Świcza, Strypa w Galicyi dawniejszej.

(*) Gołębiowski Dniepr (Borysthenes) opuścił a Wilię ~~dodał~~ – i Świętą rzekę dodał

przeciągliśmy –

Wielka Polska.

Cała w ogólności ~~szczególności~~ Polska ~~wielka~~) [illegible]

rozciąga

rozciąga się wzdłuż na 90. mil niemieckich, pociągnąwszy się od Margrabstwa Brandeburskiego od zachodu, a ciągnąc się do rzeki Wisłoki z gór Karpackich wypływającej, i dzielącej Polskę od Rusi. Polska szerokości ma 50. mil sięgając od wymienionych dopiero gór aż po miasto Parczowa, położone na granicy Litewskiej; dzieli się na Wielką i Małą Polskę: Wielka leży ku zachodowi, prawie cała jest równa, i rzekami nawodniona, tylko częścią Kujawa jest pagórków, które urodzajne są. Wielkopolska graniczy od południa z Szlązkiem; od zachodu z Marchią i Pomorzem niższym, od północy z częścią Prus i Mazowszem, od których Wisłą oddziela się; od wschodu rzeką Pilicą z Małą Polską †. Cała Wielkiej Polski przestrzeń dzieli się na 8. województw jako to: (Poznańskie (do którego i Wschowska należy ziemia) Kaliskie, Gnieznieńskie, Brzeskie, Inowrocławskie [Rawskie i na ziemię Sieradzkie, Wieluńsko. z tych ostatnie dwa jednym Kujawskiego Województwa imieniem nazywają się, i Ziemia Wieluńska. Stolica prowincyi jest Poznań

Wisłoki rzeki

104 mili od Krzeszowa do Sanu wpadającej

Parczowa

pagórki jednakże łagodnie zbiegające

† pomiędzy którą, a nią, rożne i nieznaczne są graniczniki a pomiędzy które rzeka Pilica przepływa —

w oryginale stoi: Brzeskie Inowrocławskie (a te dwa województwa zwykle zowią się Kujawami, Sieradzkie, Rawskie i Ziemia Wieluńska

[a obie te województwa zwykle Kujawami się zowią)

Poznań nad Wartą, rzeka, położone długości 39.° szerokości na 52 położony, od którego i obwód ma miano i o pierwsze się miejsce między wielko rzondzcami dopomina. Województwo pierwsze ma miejsce między innemi. Miasto samo małe wprawdzie jest; dość jednak piękne; a handlami i largowiską (emporium) okrzesane (rozumie się, wyłączone) z Niemcami.

Przedmieście ma bardzo obszerne; gdzie się znajduje ‖ Kościół katedralny z Kollegiatą Kanoników także ‖ Pałac Biskupi między bagnami położony ‖ Miejsce pospolicie zowią Walizów, a jest jakoby miasteczko jakie sposobne do utwierdzenia obronnego. Jan Lubański, ‖ Biskup Mąż wszystkich wieków pamięci i kochwały najgodniejszy, założył tutaj gimnazyum za pamięci ojców; i z Akademii Krakowskiej, która zawsze za Dom wszelkiej mądrości miano; (i w której on sam wyćwiczony we wszystkich ważniejszych naukach obojga prawa został Doktorem) Profesorów je powierzył. Wnet potem Adam Konarski z budowę następca wspaniałszą strukturą ozdobił, a hrabia Rozdrażewski znaczniejszemi dochodami zapomógł. Zkąd, lubo w samem mieście X.X. Jezuici swoje mają Kollegium [w którem uczona się młodź kształci, na przedmieściu przecież kwitnie szkoła Lubrańskiego, do której zbiega wyciągając się Szlachta, dla nauki Matematycznej i odczytania prawa.

prawa

Kwitnęły i pokrzewowały

prawa. ~~Po szkołach~~ także słyną ^(zakonników)

nauki (~~mianowicie Teologia~~) teraz szczególnie ^(Teologia)

(Xięży Dominikanów (~~szczególnie~~ przy wielkiem nasłuchu słuchaczów;

~~pożytkiem słuchających jej~~. O pobożność żywie między wszystkimi.

mil siedm z ~~Łęczycy~~ ^(odległe) Jest Gniezno,

którego Arcy=Biskup jest ~~oraz~~ Kościoła polskiego

Prymasem, i całego Królestwa ~~Polskiego~~

W pierwszym dziejów czasie, ~~Da~~ Niegdyś

~~wniej~~ to Miasto było ~~całego~~ Królestwa ~~Kró-~~

~~stwa~~ ~~Stolicą~~ głową; dla tego, iż od Lecha

~~najpierwszego Polaków~~ narodu ~~Autora~~ Założyciela

~~Lecha jest~~ z pierwa jest i że zbudowane, ~~wzięte~~ imię wzięło (~~[?]~~ od wypatrzonej wieszczby

~~zaś swoje imię od znalezionego~~ z Królewskiego ptaka. Miejsce wy-

~~tam wielkiego mnóstwa Or-~~ legania się ptasiego zowie się bowiem

~~łów gniazd, zkąd także Lech~~ w słowiańskim języku gniezdo

~~za Herb i znak wojenny wziął~~ (~~gniazdo~~ gniezdo, gniazdo) Gdy zaś

~~Orła białego~~, którym się i ów (Lech) w tem miejscu wiele gniazd

~~teraz całe pieczętuje Królestwo~~. orlich znalazł, miasto które tam

zbudował od gniazd wielości

Gniazdem nazwał a za znak (herb)

wojenny białego orła przybrał, któ-

rego i dzisiaj Królestwo polskie używa

Arcy=Biskup ~~tego miejsca ma~~ gnieznieński

~~moc~~ od ~~Soboru~~ Koncylium (czasów Lateraneńskiego

~~wyraźnie~~ zastępować w duchownych spra-

wach ~~Osobę~~ miejsce Papieża, a zastępuje ~~[?]~~

i (legatem z urodzenia)

~~rego po dziś dzień jest. Potym~~

~~urodzonym czyli~~ Legatus

natus; i w ~~świeckich zaś~~ politycznych po-

litycznych ~~interesach~~ sprawach [osobliwie w czasie bezkrólewia;

~~władzę~~ powagę ~~Króla~~ zastępcy Królewskiego, i ~~Jego~~

A jak arcybiskupia kapituła znamienitości

~~Kapituła~~ (dla ~~powagi~~ stołecz-

nego swego Kościoła przeciw zwycza-

jów i innych ~~Duszami~~ katedr ma

~~swego~~ Kanclerza, ~~której~~ któremu dla bratskie rzeczywistego znaczenia a wszyst-

kich (swobód jej przywilejów) jest ~~[?]~~ niejako stróżem,

(wszyscy albowiem ~~w tej Kapitule~~ do niej należący

~~będący~~ ~~Szlachetnego~~ być ~~muszą~~ powinni

~~urodzenia~~ szlachtą, ani przypuszczają z rodziców urodzonych /gminnych

do ~~dochodów~~ prebend z plebejuszowskich prostej Kondycyi

ludzi, ~~niemniej jako i w inszej żadnej prawie~~ do której kolwiek kapituły katedralnej prawie

w całej Polsce, prócz pewnej liczby doktorów

nych

w całej prawie Polsce
innych wszystkich Polskich Dye„
cezyach, chyba tylko pewnej
liczby (doktorów) uczonych wyrażonej
w Fundacyi, tak też wzajemnie
sami) nad godność i prerogatywy innych pasterzy
Arcy=Biskupi, w tym wszyst„
kich innych Biskupów celuje,
iż ma swoich Dworzan (Poko„ skich urzędników)
jowych, Szambelanów i straż ... słowem różnych ministrów i przybocznych
obejrzawszy
zwyczajem Królom samym wła„
ściwym, mianowicie zaś wła„
nego wiąż i własnego Kanclerza, i Mar„
który od nad innych znaczniejsi
szałka, ... przewodniczą apcii Sądach duchownych,
Kanclerz
zydują nad wszystkiemi ducho„
wnemi Sądami, które należą
do Dworu Arcy=Biskupiego przewodniczy im mając zdanie przeważające
Nadto zaś ... występuje
drugi gdy ... publicznie, publicznie zięciem prymasem
nie Prymas, laskę nosi przed nim
właśnie jak to nazywają, przed samymi królami w Polsce,
nosi, czego przed samymi tylko
on też
używają Królami i rządzi ca„
łym jego Dworem Arcy=Biskupa,
metropolitalnym
W tym także kościele przechowują
czci doznają szczątki
się z uszanowaniem Relikwie
świętego Wojciecha, w trumnie grobowej ... niegdyś ... darować ... niemałej wartości
na środku Kościoła bardzo ozdobnie wyniesionym ... zniesio ... a do w trumnie srebrnej, którą dla ich przechowania ... najjaśniejszy król Zygmunt III trumnę
srebrnej całe kosztownej, da„ srebrną darował, ... wziąwszy z przodków ... gdy i przedtem
rowanej od Zygmunta III. By„ zamknięte ... były zamknięte w skrzynce srebrnej, ale nie
ła i dawniej także srebrna truna, tak po mistrzowsku zrobionej.
ale nie tak misterna i kosz„
towna. Ma ten kościół skarb
prawie nieoszacowany w złotych, naczyniach
srebrnych, wysadzanych drogiemi kamieniami i klejnotach, które
dawni Książęta i Arcy=Bi„
skupi w testamentach Kościołowi zapisywali;
i Niedawno zmarły także Henryk Firlej,
Kościołowi darował między innemi naczy„
niami złotych i kosztownych
szat (aparatów) aparatami Infułę swoją szacowaną na 24.000
złotych

(florenorum)
Złotych Polskich. Inne miasta wielkorządztwa (województwa) Poznańskiego są: Kostin, Kościan, Wschowa, Słupca, Pyzdry, Konin, Koźmin, Kazimierz, które murami są ozdobione, i nie są, nie ludne; inne zaś wszystkie żadnych nie mają murów, i same składają się z samych drewnianych budynków prócz Kościołów, zamków, i Klasztorów bardzo bogatych Opackich w Lądzie, Obrze, Lubiniu, Błędzewie, Wągrowcu, Paradyżu, Mogilnie, Trzemesznie, Przemęcie, i innych klasztorów mniejszych zakonów zebranych Kwestujące —

Senatorowie zaś tego województwa są: Arcy=Biskup Gnieźnieński, biskup Poznański, wojewoda poznański i kasztelanowie siedmiu: Poznański, Rogoziński, Śremski, Przemęcki, Krzywiński, Międzyrzecki, i Santocki.

Ma też województwo urzędników tak Grodzkich jako i Ziemskich; przełożonych miast częścią mających sądownictwo, częścią zaś nie mających tegoż (starostwo grodowych i nie grodowych?) jako i w całym Królestwa po wszystkich prowincyach. Starosta jednak Poznański ma tę wyższość, że są zwykle generałom Wielkopolskim i Sądy swoje w kilku Ziemiach (districtibus) odprawia (sprawuje).

Kalisz nad rzeką Prosną między błotami (paludes) położony, i murem z cegieł z wieżami w koło otoczony, ma kilka klasztorów zakonnych i Kościół Kanoników, także Kolegium X. X. Jezuitów wspaniałe, które wzniósł dźwignął kosztem: w którem się hasał pochowane Stanisława Karnkowskiego Arcy=Biskupa Gnieźnieńskiego, niegdyś znamienity wyposażenie biegłością (wiadomością) znajomością rzeczy tyczących się rządu państwa rządów rzeczypospolitej, do której się łączyła osobliwa nauka, także roztropnością, nieskazitelnością i innemi darami, wielkiego tak co do wiadomości rzeczy

politycznych i erudycyi wysokiej
rzeczy, jako mądrości i ~~szczerości~~, poczciwości
gdzie jego także ciało leży. ~~Kra~~ Okolica
~~ina~~ ta, rodonia jak || cała Polska obfitu-
je w zboże, ryby i bydło. ~~Ma~~
~~bardzo wiele małych~~ Miasteczek,
w nie gęsto bardzo;
między któremi znaczniejsze są: Staw (Stawiszyn) Koło. Koźmin. Dobre Grabow, Opatówek, Pleszów, Odolanow
~~Staw, Koźmin, Grabów, Opatów,~~
~~Pleszów, Zedolanow~~ z zamkiem
wśród ~~na błotach~~ wystawionym; także Chocz || paludibus
~~Choteża~~, ~~w której~~ gdzie teraz najprzewielebniejszy (Andrzej Załuski)
(Biskup krakowski) kościół Kollegiacki
z Infulacyą wielkim nakładem tenu
zał ~~ufundował~~. Niedaleko ztąd wi-
dać Gołuchów (z Leszna) Zamek ~~Graffow~~ hrabiów
Leszczyńskich, nową ~~Archi~~tek w nowym
~~tura~~ wystawiony; z drugiej słynny
zaś strony Krotoszyn z ogrodem
dziwnie pięknym ~~J. O. S.~~ hrabiów Roz-
drażowskich i Miasteczko Borek
sławne Cudownym Obrazem ~~Naj~~-
Panny Marii ~~świętszej Panny~~, ~~dokąd wielka~~ bo do niego nie zmierny zwykł bywać nacisk ludzi po-
~~liczba ludzi~~ pobożnych z całej ~~się~~ Polski, bożnego
~~schodzi~~, dla ~~odebrania wszystkich~~ którzy szczególniejszych łask
~~i częstych~~ łask ~~niebieskich~~ bożych doznają. O
dwie mile od Kalisza znajduje w Obłoku
się Klasztor ~~Panieński i Obłok~~ zakonnic
~~nazwany~~ bardzo bogaty, i pięknie na kształt zam-
ku ~~wystawiony~~ murowany. ~~Całe~~ ~~zaś~~ to Ma
~~Województwo~~ wielkorządztwo ~~na~~ swego Wojewodę ~~włas~~ ~~nego~~
z ~~go~~ i sześciu Kasztelanów jako to:
Kaliskiego, Gnieźnieńskiego, ~~Na~~- Lędzkiego,
kielskiego, ~~Kamienieckiego~~, Brzezowo-
skiego, ~~i Lądzkiego~~, i Kamieńskiego

Sieradz nad Wartą rzeką po-
łożony na cztery Ziemie dzieli
~~Województwo~~ wielkorządztwo swoje, to jest na Sieradzką,
Szadkowską, Radomską i Piotrkowską
~~Radomską~~

i ma prócz Wojewody Kasztelanów czterech: Sieradzkiego, Konarskiego, Spicimierskiego i Rozpierskiego. Najznaczniejsze Miasta są: Warta, Widawa, Pabianice i Łask, w którym Jan Łaski niegdyś Arcy-Biskup Gnieźnieński dziedzic tego [illegible] założył kościół farny z probostwem infułatem bogato uposażonym; bogactwa zaś kościelne pomnożyli z kamienicy jego Bracia znacznemi darami. O siedm z tąd mil jest Piotrków miasto dosyć piękne, w którym się co rok Trybunał (czyli parlament) Królestwa sądzi, z kąd niedaleko Zamek Byki własność baronów tegoż nazwiska, bardzo pięknej budowy. Bardzo także blisko jest znakomite Opactwo Witowskie, a o milę dalej Pałac w Kruszynie, w stylu Architektury Włoskiej.

Przylega do tego Województwa Ziemia Wieluńska, która ma własne urzędy i Kasztelana; dzieli się na okręgi (territoria) Wieluński i Ostrzeszowski, do których należy kilka Miasteczek, mianowicie Bolesławiec z zamkiem dziwnie mocnym. Samo zaś Miasto Wieluń ma piękne ceglane domy, i kościół z Kolegiatą Chanoników.

~~Architektura~~ budowy starościeckiej, pięknych także kilka Klasztorów, ale wszystkie ~~ozd~~ celuje przenosi Złotowski ~~Klasztor~~ OO. Bernardynów.

Rawskie Województwo (ulkorzondztwo) ma swego Wojewodę i trzech Kasztelanów, ~~Rawskiego, Sochaczewskiego, i Gostyńskiego~~; dzieli się na trzy obwody (ziemie territoria): znaczniejsze ~~w nim~~ Miasteczka są:

Rawa ~~miasto całe~~ ma wprawdzie drewniane, ale dosyć ludne, ma zamek murowany, w którym się ~~na kwartę~~ składa, ~~pieniądze~~ czwarta część dochodów (kwarta) z dóbr królewskich ~~wybrane~~ wypłata na wojsko, ~~które za wsze przeciw Tatarom na granicy stoi~~. Chcieli bowiem dawniejsi Królowie aby ustawicznie na podolu przeciw napadom tatarskim straż czyniono.

W tym także Zamku pospolicie osadzają ~~więźniów~~ jeńców pojmanych nieprzyjaciół ojczyzny (jeńców wojennych) jeżeli należą do znakomitszych: ~~godniejszych~~ [~~jaki~~ dostatek licznych naszych czasów ~~był~~ syn naturalny Karola Króla Szwedzkiego [na wojnie inflanckiej z kilkoma podkownikami pojmany; a świeżej (trybunus?) profectus z kilku Officerami, ~~i więc dawniej~~ Bowdyzyusz Baudiss (Pułkownik Tribunus) Gustawa Króla Szwedzkiego General, także Streuf i Teufel (Strefli i Taffli) wsz i innych ~~wielu~~ dowódców oddziałów (antesignanorum?) w wojnie Pruskiej ~~postapanych~~ dostanych. Obydwa liczne tu też ~~takie~~ szkoły X. X. Jezuici mają; ale daleko ludniejszy jest Łowicz o pięć mil od Rawy odległy [Rezydencya ~~Rezydencya~~ siedziba mieszkania Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego; sławne tu ~~do tego~~ co roku jarmarki odbywają się. ~~Obywatele wszystkich w~~ Obywatele także Handlowi oddani ~~zamieszkały~~ zamieszkali. Zamek Arcy-Biskupi w pośród bagna leżący ma piękne ~~domy~~ budowy, ~~też~~ także Kanonicy i mieszkańcy (spalucci?)

Kollegiata jest tam, bowiem

którzy (obywatele — mieszczanie. Jest tam bo-

wiem Kollegiata, Kościół dosyć

w srebro i Apparaty w sprzęty kościelne bogata obfitujący,

podobnie równie jako inne Klasztory i

inne Kościoły. Na polu Łowickiem roli (agro)

gdzie bywa po szlacheckie sławne jest polowanie (plaskwi

nazwanego Śniegułki zamieć, stąd po- (jakiby nie plaskwi zimowe (śnieżne) ...

dobno, jako Kromer mówi, ponieważ idzie za kominem †

pod zimę tają się i wraz z zimą wynoszą razem z śniegiem pokazuje się, aby ich indziej widzieć lub mieć można

i z nimże razem ustawają, że ich zaprzeczają tamtejsi mieszkańcy.

gdzie ich więcej nie widzieć. Wolborz

borz Biskupa Kujawskiego (także mieszkanie re-

zydencya, dość ma piękny pałac

nad wodą ami leżący, i przyległe samo miasteczko

pełne mieszkańców całe ludne Miasteczko. Nie- Mają się jak i Kollegiata znaczenie

małej także wagi są, Gąbin, So-

chaczów, Gostynin, z których osta- pamiętny

tnie sławne więzieniem Demetryusza

Wielkiego Cara Szujskiego Kniazia Mo-

skiewskiego, który w tym Zamku chowany na ostatek wytrawiony w bydem (niedobre con-

przez długi czas będąc osadzony dumnie) życie dokonał.

umarł. Skierniewice także wiele ozdobny

Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego

ma dość piękny pałac zawiera, Biała

Biskupa Chełmińskiego ma-

jętność, zkąd widać Radziejów zamek (Radziejowskiego) †

† Wojewody Łęczyckiego, także mający bardzo przyjemne ogrody, źródła (fontes) i najprzyjemniej najpi... bardzo

imienia Zamek dziwnie piękny przyjemne sady.

wesołemi Ogrodami, fontanna-

mi. Po lewej stronie Rawy

jest Ujazd miasteczko godne znaczne ozdobnością

uwagi dla Zamku piękności.

Z Rawskiem Województwem Wielkorządztwem się sąsiaduje

najbliższe jest Łęczyckie, rów-

nie jako i samo na trzy Ziemie (powiaty / Territoria),

podzielone, Łęczycka, Brzezińska,

ska,

ska, i Orłowską. Ma oprócz Wo-
jewody czterech Kasztelanów, / którzy do senatu Królestwa należą,
Łęczyckiego, Brzezińskiego, Ino-
włockiego i Konarskiego. Naj-
znaczniejsze ~~w nim~~ powiatu (districtus) miasto Łę-
czyca ~~między~~ na bagnach położone, ma
Kościół ~~ka~~ Kanoników opodal od
miasta, na miejscu wcale nie- które było bywcale nie do zdobycia
~~dobytym było~~, gdyby ~~choć~~ mu cokol-
~~wiek ufortyfikowane było~~ sztuka wpomoc przyszła; sa-
me miasto, sławne Jarmark~~ami~~ ani zgromadzeniami (comitiis) ~~do~~ szlachty tego województwa, którzy tutaj swoje sądy sprawują
~~Sejmikami i sądami szlachec-~~
~~kiemi~~. Jest także z jednej jego
strony Piątek, z drugiej Unie-
jów dosyć ozdobne miasteczka
Arcyb. Biskupa Gnieźnieńskiego, z których wdrugiem jest zamek nad Wartą misternie zbudowany, w pierwszym zaś Klasztór OO Paulinów.
~~z których w pierwszym jest Kla-~~
~~sztór OO. Paulinów, w drugim~~
~~Zamek dosyć piękny~~.

Następują ~~potem~~ Kujawy na dwa
Województwa podzielone, mianowicie na Brzeskie
~~Kujawskie~~, i Inowrocławskie;
okolica bogata w ~~Kraj w~~ zboże, ryby i bydło ~~ob-~~
~~fitujący~~, ma albowiem dosyć niezliczone
~~wiele rybnych~~ jezior i to bardzo rybne z których
najznaczniejsze jest Gopło 5. mil rozciągające się (semis? półtrzecia?)
wzdłuż, pół ~~półpiątej~~ ~~wszerz mające~~, [illegible]

Brzeskie Województwo
jednego wprawdzie Wojewodę
trzech jednak ma Kasztelanów,
Brzeskiego, Kruszwickiego, i
Kowalewskiego; Ziemie (districtus) (powiaty) zas czte-
ry, Brzeską, Kruszwicką, Kowa-
lewską i Przędecką. W Brzeskiej
jest Władysław miasteczko, majętność i mieszkanie ~~rezy-~~
~~dencya~~ Biskupa Kujawskiego

i pomor-

Pomorskiego, Kościół Katedralny staroświecki, wprawdzie ~~to jest~~, ale bardzo ~~dziwnie~~ bogaty, w róźne sprzęty ~~mianowicie~~ osobliwie w ~~w~~ naczyniach srebrnych ~~i zło-nych sprzętach~~; około ~~niego~~ Kościoła są domy ~~mieszkania~~ Kanoników, Szkoła i Seminaryum; Zamek zaś sam nad Wisłą, jako i Miasteczko leżące ~~położony~~ domy ceglane ~~na kamienice muro-wane~~. Na tymże samym brzegu ~~tej stronie~~ widać Nie-szawę Miasteczko całą murowa-nę, a niedaleko ztamtąd Raciąż, ozdobione zamkiem bardzo pięknym, ~~pięknym~~, także Radziejów, Służewo i sam Brześć wałem, murem, i fossą otoczony, większą część domów murowanych ~~mających~~ w około ściany pomiędzy belkami mający. ~~Kraj ten ale do obfitości jest~~ Około tej widać role z których się płodów spodziewać skłonny, ma dostatek wielkich zboża różnego rodzaju, które nie tyl-ko w domu wystarczają, ale też wywożone bywają w latach urodzajliwych ~~bardzo wiele~~ (do Gdańska ~~prży-taja~~, na owej znamienitej targowicy [nobile mercatum])

położone nie. spływająca się ad confluentem Vistulae [...] (prculu mur interjectu trabium)

Inowrocławskie wydzielone ~~Województwo~~ territoria podobnież ma trzy ziemie: Bydgoską, Bobrownicką i Ino-wrocławską, z których ostatnia od samego Gopła jeziora i miasteczka Kruszwicy, aż do Wisły i granic Pomorza się rozciąga, i bardzo wiele ma miasteczek i wsi wszystkich drewnianych; prócz Wojewody wysyła do ~~Se-natu~~ rady Królewskiej trzech Kasztelanów, Ino-wrocławskiego, Bydgoskiego, i Konarskiego. Kruszwica do Wo-jewództwa Brzeskiego należąca,

(Pomeranie

i tylo

i na granicy Inowrocławskiego wielkorządztwa położona jest, ma za miasteczkiem Kościół Świętego Piotra z kamienia ciosowego (z wybudowane Kollegium do 24. Kanoników i Zamkiem ceglanym murowanym na wyspie jeziora Gopło, na którym niegdyś Króla Popiela za dopuszczeniem zemsty bożej myszy pożarły, za to, że bardzo wielu krewnych swoich z chciwości panowania srodze podstępnie sprzątnął. Bydgoszcz jest miasto z kamienia zbudowane, Kollegium O. O. Jezuitów, ma Synów, jako i Pakość. Są także inne dosyć znaczne miejsce i dobre osady, jako to: Gniewków, Wratysław, Solecz, Bembowa, i Strzelec, gdzie jest najbogatszy w całej Polszcze klasztor panien.

Vistula

(silurus glanis sum Węgorz)

Stąd mnogość łososiów, tronbrum (galenick morskich 196)

(populationa bond)

Włocławek (Tybow Dibowia)

Mała Polska.

Tak wzdłuż jako i wszerz Mała Polska rozciąga się na mil niemieckich 50. i najpospoliciej trzy wielkorządztwa czyli Województwa dzieli się: Krakowskie, Sandomirskie i Lubelskie, tymże porządkiem, jakim, to wymienione ku północy i letniemu wschodowi położone.

Graniczy od północy z Mazowszem i Podlasiem, od zachodu z wielką Polską, od wschodu z Rusią, a od południa z Węgrami i Szląskiem.

południa z Węgrami i Szląskiem, od zachodu z Wielką Polską, od wschodu

wschodu z Rusią. Im zaś bardziej się zbliża ku Węgrom, tym jest górzystsza i więcej ma lasów, im zaś bardziej przybliża się ku Wielkiej Polsce, tym równiejsza jest i żyźniejsza (więcej uprawna). Wszrzodku jednak Sędomirskiej ziemia jest górzysta, albo raczej pochyła, wyjąwszy jedynie Łysą górę, na której jest Klasztor Benedyktynów, sławny imieniem i drzewem Świętego Krzyża. Drugi zaś Klasztor, który widzą góry,

[Tem bliżej podchodzi pod granice Węgier, tem bardziej jest górzysta i leśnista; czem dalej od nich odstępuje tem łagodniej spada (declivis est) i bardziej uprawna i lepszej gleby. Przecież w pośród sendomierskiej ziemi po pewnej części daje pozór łagodnej górzystości, czyli raczej pagórkowatości, wyjąwszy]

[Ś. Katarzyny OO Bernardynów (Minorum de Observantia) o dwie mile od Ś. Krzyzkiego odległy.]

Krakowskie Województwo prócz 4. powiatów, Krakowskiego (dzielącego się na dwa: Książki i Prosowicki), Lelowskiego, Bieckiego i Sandeckiego, zawiera w sobie trzy Księstwa: Oświęcimskie, Zatorskie, i Siewierskie, które są częściami Szląska, i Hrabstwo Spiskie, które jest częścią Węgier, a mające 13. miasteczek, między któremi najznaczniejsza jest Lubowla, mająca bardzo warowny zamek i w nim straż ustawiczną; Podoliniec znany klasztorem XX. Piarów. Powiaty tego Województwa zawierają w sobie 93. Miast, oprócz ..., Klasztormi, Kościołami, i zamkami ozdobionych, Wsi i folwarków. Prócz tych jeszcze są Zamki na skałach i wzniosłych miejscach.

[(districtus)]

[(comitatum)]

[(wyższy na Spiżu)]

[(districtus)]

[(populationes) oprócz wsi i folwarków]

[(praeter pagos et villas)]

miejscach

~~miejscach położone~~, Melsztyn,
Rabsztyn, Tenczyn, Lanckorona, Morawica,
Książ, Ogrodzieniec, Lipowiec, Ociesk, Wiśnicz, Pilica, Czorsztyn, Bobrek, Spytkowice, Sobień
(i inne. Ma także i Klasztory wznoszone
~~tak~~ (dla wygody mieszkających),
~~jako co~~ (dla ~~fortyfikacyi~~ obrony) ~~dość~~ zostawiony
opatrzone, i ~~otoczone tarczami~~ z blizka przyozdobionemi
wieżami i ~~włościami~~, jako to (w klasztor Tyńcu, Mogile, Bielanach, Kalwaryi, Miechowie, w Sieńcu, Wiśniczu, Szczyrzycu, Hebdowie, Alwerni, Staniątkach, Jędrzejowie, Czerwnie, Gidlach, Mstowie i Częstochowie
~~Tynieckí, Mogilnicki, Bielań-~~
~~ski, Kalwaryjski, Wiśnicki,~~
~~Częstochowski, Miechowski, Sie-~~
~~lecki, Mstowski i innych wiele.~~
Kraków ~~głowa~~ głowa prowincyi ~~Województwa~~ i ca-
łego Królestwa stolica, położony
jest ~~na gradusie~~ pod stopniem długości 42. sze-
rokości ~~na~~ 50. Miasto to tako longitudinis grad.
~~co do~~ dla (z ~~wspaniałości~~ publicznych
i prywatnych gmachów i wspaniałości i warowności domów, ~~jako dla~~
~~do wszystkich rzeczy już do żyw-~~
~~ności, już do ozdoby~~ ciała należących,
dla wielości zagranicznych towarów,
ludności i ~~~~ obejścia się (grzeczniejszego ~~bardzo~~ łatwo serivilitate
z sławnemi Niemców i Włoch
Miastami porównać (nie może być) ~~się~~ może.
Ma ~~złączone z sobą~~ przyłączone do siebie dwa Miasteczka,
~~ka~~, od południa Kazimierz, od
północy Kleparz, ~~i~~ Zamek zaś na skale ~~wpośród~~ pałacy nad środkiem Wisły pistrzący
~~Wisły piękniemi na wybór doma-~~ się z ~~~~ ozdobny wspaniałemi budowlami
~~mi~~ ozdobiony. Ma ~~także kościół~~ w tymże zamku jest Kościół
~~Świętego~~ Świętego Stanisława, w którym
jego grób niedawno od Marcina
Szyszkowskiego, Biskupa ~~tego~~ tutejszego
~~miejsca~~ ~~dziwnie wspaniale i~~ bardzo wielkim nakładem
~~kosztownie jest~~ odnowiony; a lubo
i dawniej była srebrna trumna w
tym Kościele, i wiele złotych na-

crynia

~~do~~ służbę bożej ~~poświęconych~~ poświęconych

czyniła, znaczne jednak to wszystko pomnożyła dobroczynność i pobożnych jagiellońskiego szczepu królów hojność, także ~~nab~~ pobożność Zygmunta III^go^ i Władysława IV ~~bożność Królów, mianowicie z Jagiellońskiej Familii pocho- dzących, i potym Zygmunta III, i Jego Syna Władysława IV~~. Zygmunt ~~jeszcze~~ ~~I~~ stary ~~pierwszy~~ prócz innych podarunków, w krzyżach złotych i ~~apparatach~~ szatach drogiemi kamieniami ~~per- łami~~ ~~ozdobionych~~ wysadzanych, ~~Ołtarz~~ ołtarz srebrny wystawił przy grobie ~~S. Stanisławowi~~ wielkiego, tudzież ~~to~~ pożniej Jego ~~rad~~ Córka, Anna, Stefana ~~Króla żona~~ Króla małżonka, za Duszę ~~Ojca swe- go~~ wystawiła drugi Ołtarz srebrny dla uczczenia cieni swego rodzica w Kaplicy Zwiastowania N. M. P. gdzie ~~zwykłe były~~ Królów ~~chowają~~ grześć zwykli ~~Królów pogrzeb~~, i ozdobiła całą tę Kaplicę posta- canym ~~przykryciem~~ daszkiem rodzinnie Taradorum. ~~Ormyjam~~ Przemilczam tu Syle Relikwij świętych Złotem, srebrem i ~~drogiemi perłami~~ najdroższemi kamieniami ozdobionych, ~~mijam~~ Przemilczam Krzyże ~~Dyamentami~~ kamieniami i ~~innemi kamieniami drogie~~ perłami święcone ~~mi obsypane~~ † ~~mijam~~ przemilczam Biskupie Mitry, ~~Ornaty~~ ornaty i kapy pluwiale z samych ~~tylko~~ pereł robione, gdyż te pra- wie wszystkę cenę przewyższają, i tym bardziej w zadumienie ~~wprawują~~, im bardziej ~~kto się im~~ uważniej im się przypatruje. To jedynie tu powiem, w czym się najbardziej ten Kościół, od innych ~~dość tak- że wielkiemi bogactwami opa- trzonych Kościołów~~ najbogatszych w Europie Kościołów różni, to ~~XX, iż w nim zawsze śpiewają i nigdy milczenia nie ma, w noc nawet wyznaczeni na to Stoja~~ że ustawicznie śpiewy się odprawiają, i nigdy ~~się~~ ciszą nie przeplatane, bo ~~podzieleni na~~ Księża w pewnym podziale będąc przez całą noc śpiewają

† Które na wiele tysięcy czerwonych złotych szacują się

Kolejno

~~Kolejno śpiewają~~; iż w nim około więcej
~~jak~~ niż sto Mszy codzień się odpra-
wuje, Osim Mszy śpiewanych, z któ-
rych dwie z muzyką. Biskup sam
jest panem 13 stu
ma do siebie należących Miast ~~38.~~ i dziedzicem xięstwa siewierskiego
~~i Siewierskiego~~ xięstwa, ~~którego jest~~
~~Xiążęciem~~. Kapituła ze 36. Kano-
ników złożona, z ~~innemi~~ wyższem ~~Ducho~~ duchowieństwem,
tyleż ma w dochodach, co i Biskup.
Mijam ~~także~~ tutaj 6. innych Kościołów
tak na Zamku, jako i w Mieście
położonych, które własnych Kano-
ników i Kapituły swoje mają; mijam
~~nakoniec~~ Klasztory ~~dziwnie~~ bardzo bogate,
i Parafie Miejskie, między które-
najprzednie przezacniejsze miejsce w rynku krakowskiem
~~mi najznaczniejsza jest Najświęt-~~
~~szej~~ Panny Maryi ~~na Rynku położona~~,
która ma osobliwego prezbitera ~~własnego~~ ma Infułata; i
dla bardzo wielkiej liczby Duchowieństwa tak
jako i na Zamku ~~we dnie~~ po całych dniach i w nocy
stawą porą nieustawicznie śpiewem wygłasza
~~śpiewania nieustannie odprawuje~~.
~~Idę~~ Przystępuję ~~już~~ do Akademii, ~~najliczniej-~~ uczonych wszelkiego rodzaju
~~szego owego zgromadzenia~~, ucze- gwiazdo najpełniejsze
ona jest całej Sarmacji najjaśniejszą gwiazdą, prawie jak niegdyś
nych ~~we wszystkich naukach~~ Ateny były źrenicą Grecyi
~~Mężów~~, ~~która jako niegdyś~~
~~w Grecyi Ateny, tak w całej~~
~~Polszcze nie jakimś lustrem~~ światłem
~~najjaśniejszym nazwać się~~
~~może. Zawiera ona w sobie~~ Ma ona w ogóle 11 Kollegiów.
Kollegium większe, gdzie Fi-
lozofowie, Kollegium Juris
prawników
w którem nauki prawne
~~prudentiae~~, ~~gdzie~~ Professoro-
uczący jej
~~wie prawa ucz~~, mieszkają;
~~Doktorowie~~ lekarze zaś ponieważ po-
spolicie są żonaci, w Mieście
każdy we własnym domu
przy Kollegium ~~mieszkają~~; Bursa
juris

prawników czyli
~~juris prudentiae~~ albo Kollegium Kollegium ubogich czyli ~~ubogich~~ albo Burza Jagiellońska, Kollegium filozofów, czyli albo Burza Nowkowskiego; Kollegium Jeruzalem albo Burza Oleśnickiego; Kollegium Zy~~nawskie~~ zwanego wspaniale wystawione, Kollegium Staroglińskie, Śmieszkowiczowskie i Kollegium czyli wydział ~~wyższych nauk, czyli Poezyi i Retoryki~~ humaniorów Staringla. Tu także przyłączyć ~~potrzeba~~ doliczyć należy 14. Szkół Gramatyki ~~ckich~~ na rozrzuconych ~~różnych~~ po ~~częściach miasta~~ mieście, w których ~~tak Gramatyki, jako i wyższych nauk Professorowie uczą, pod rządem Wielmożnego Akademii Rektora: każda Szkoła swemi się rządzi prawami, i z taką pilnością się uczą, że żadnej prawie niema godności tak Duchownej, jako i politycznej, na którejby nie byli ludzie w tej Akademii wyćwiczeni.~~ czasem także wyższych nauk professorowie akademiccy dają pod zwierzchnictwem jedynego akademii rektora magnifika i tak usilnie w ten sposób nauczano, że niema prawie żadnego wyższego stanu duchownego i świeckiego, w którymby niezasiadali ci, którym ta prawdziwa macierzyńska wszakże ćwiczenie dawała.

~~Niech Bóg Wszechmogący utrzymuje sławę tej Akademii, która po tylu przeciwnościach, wszystkich natomieć serca ku sobie zniewoliła, aby żadna jej zazdrość, albo nieszczęście szkodzić niemogło.~~ Zdziałał to nieśmiertelny Bóg, aby ~~z~~ bujnie kwitnącej akademii sława, która ~~raz~~ różnemi przeciwnościami wydoskonalona ~~kogarnie~~ jedna sobie miłość tylu, obudza pobożność, nigdy ani ~~szczęście~~ fortuny ani zazdrości nieulegała. (Fortunae et invidiae vi)

[Sq Także] Po Klasztorach ~~także~~ kwitną szkoły tak Filozofii, jako i Teologii bardzo kwitnące jako to, u Augustyanów, u S. Katarzyny, u Franciszkanów, ~~i~~ u Bernardynów, Karmelitów bosych, na Skałce ~~Jezuitów~~ Paulinów

Kollegium Długosza, ~~burza~~ Astrei, gdzie ~~w którym kandydaci prawni~~ posłańcy wiedliwości, prawa mieszkają ~~i~~ Kollegium

F Zakonów ~~żebrzących~~ kwestujących ...

u

najpi
[Starszego]

u S. Piotra i Paulinów, na Skale,
i indziej u innych, a szczególnie
~~ale mianowicie~~ u X. X. Domi-
nikanów u S. Trójcy, którzy dawnemi czasy
~~od dawna~~ tak jak i niesk[a]zitelnością żywota
~~jako zawsze~~ (~~nauką, i pobożno-~~
~~ścią~~ ~~słynęli~~, ~~tak~~ i teraz mają
~~Professorów~~ uczonych, i kazno-
dziejów sławnych. Wiele także
ciał świętych ~~Polskich~~ w tym
Mieście ~~leży~~ spoczywa, cudami słynących:
S. Stanisława ~~(Biskupa)~~, S.
Prandoty, S. Jana Grotu na
Zamku, S. Jacka, i S. Iwona (u
OO. Dominikanów, S. Izaiasza
u Augustyanów, S. Stanisława
Kazimierskiego u ~~Karmelitów~~
Regularnych, S. Szymona Lipni-
kiego u OO. Bernardynów, który
cały swój wiek tak na świecie
jako i w zakonie, w takiej czy-
stości i niewinności spędził iż wszystkim
mógł być ~~tyż~~ przykładem. Święty także
Jan Kanty Akademik tutejszy,
~~niż jako nauki, tak i poboż~~ jak
~~ności wielkiej leży~~ u S. Anny,
a z nim wielu świątobliwością z pobożności
znakomitych mężów, Antoni
Anapacki, Roch Poznański,
Szymon Halicki, ~~i na innych~~
~~zaś miejscach~~ Stanisław
~~Rzeszka~~ Kokoszka, Bartłomiej Bętkow-
ski, Jan Wielicki, Sebastyan
Nuceryn; ale mianowicie a szczególnie u
S. Marka Michał Giedroyć, błogosławiony
~~Są~~ Znajdują się także i Bractwa pobożnych
~~ludzi dosyć~~ w tym mieście bardzo sławne, które podczas
znaczniejszych uroczystości, wedle

nauczyli (professorowie) wedle zdania wszystkich mężów bardzo uczonych i oraz słowa bożego opowiadaczy bardzo sławnych

a szczególniej który

wyznawcy
pustelnikowo
biskupa
Kanoników
[Lipnica (może Lipnicy)

~~nie~~ szczególnej życia świętobliwości tak i osobliwą odznaczający się nauką spoczywa,

Anapachanie A3
panańczyk
[innych wielu indziej sławnych stodyczą obyczajów i życia nienagannego niewinnością jak T. Tęsnicz inni którzy mieli opinią największej nieskazitelności żywota mieli uważanym przed ludźmi naukę, zapisani są w księgach ## są w żywotach.

dawnych

dawnych obrzędków na processyę
w różne kolory ubierają się, jako
to: Bractwo Różańca w kolorze
czerwonym, Bractwo miłosier-
dzia w kolorze zielonym, Bra-
ctwo Szkaplerza w kolorze nie-
bieskim, Bractwo Męki Chrystu-
sa Pana w kolorze czarnym, Bra-
ctwo Włochów w kolorze ~~białym~~ śnieżnym,
Bractwo Ciała Bożego w kolorze
~~białym~~ śnieżnym z kapturami czerwonymi,
Bractwo S. Zofii w kolorze ja-
sno białym, Bractwo S. Anny
w kolorze ~~ciemno~~ białym o przyciemionym, Bra-
ctwo S. Moniki, w kolorze Lazur-
kowym &. &. Ale ~~namieniw~~ my uczyniwszy pobieżnie wzmiankę o religijnej pobożności
~~szy w krótkości o pobożnych~~
~~obrzędkach, i ceremoniach, któ-~~
~~re po całym Królestwie są jedno-~~ we wszystkich miastach Polski podług jednego prawidła zachowują się
~~stajne~~, przejdziemy ~~postąpimy~~ do dalszego
opisania tego ~~Województwa~~ najznakomitszego województwa nobilissime sed. Ma
ono sądy, prócz Biskupa, Kasztelana
i Wojewody Krakowskich, czterech innych
Senatorów, do rady Rzeczypospo-
litej należących, jako to Kaszte-
lanów: Wojnickiego, Oświęcim-
skiego, Sandeckiego i Bieckiego;
prócz ~~tego~~ ~~wiele~~ innych Urzędników Ziem-
skich i Grodzkich; (między któ-
rymi ~~najznaczniejszy jest~~ Ge- ~~Jest~~ pierwszym,
nerał Starosta Krakowski, ~~który~~
jest pierwszym Strażnikiem i obrońcą (nie tylko Zam-
ku królewskiego, w którym ~~złożone są~~ korona i insygnia ~~Kró-~~
~~lestwa Insygnia~~, ale i publicznej
spokojności ~~całego Kraju~~ i bezpieczeństwa publicznego i władzę ma szeroko sięgającą a
~~jego~~ nie tylko do chłopów na wieśniaków, ale i do ... i mieszczan ~~...~~

Szlachty

na stanu rycerskiego ludzi]

~~Szlachty rozciąga się. Ale pod~~ ~~sobą~~ wielkiego Krakowskiego Prokuratora, który ma staranie ~~o opatrzeniu Zamku~~ i dochodach Królewskich. ~~Zamek takie Kra-~~ ~~kowski ma~~ pospolicie 10. Strażni-~~ków~~, którzy w Wajmeyszym pokoju, tak we dnie jako i w nocy sami, lub przez swoich ludzi straże nieustanne, jeżeli tego potrzeba odprawują. Zową się oni Bur-grabiami, imieniem wziętym od Niemców, i powinni być wszyscy Szlachta. ~~Ani tu zamilczeć na-~~ ~~leży~~, że między ~~innemi wszystkimi~~ ~~Województwami~~ jedno Sendo-mierskie wyjąwszy, to ~~Krakow-~~ ~~skie ma w sobie różne minerały~~, Ołowiu Srebra znajduje się w ~~[illegible]~~ Sławkowie, Sieursierzu i Nowej górze, Miedzi i Złota pod Nowotargiem i na górach około Sandecza, Sól ~~mineralna~~ w Bochnie i Wieliczce, Marmur różnych kolorów pod Sielcem ~~Klasztorem~~ X.X. Karme-litów Bosych, Saletra pod Wiślicą, Farby pod Beckiem, ~~węgle do~~ ~~podżegania ognia~~ pod Tęczynem, [pod Podolińcem, ~~rudy~~ zaś i huty pod Olsztynem i innych wielu ~~[illegible]~~ miejscach. Iż już zamilczę o przedmieściach krakow-skich; lubo wszystek ten kraj, najbardziej jednak miejsca gó-ryste ogrodami dość pięknemi i sadami są napełnione, w któ-rych

Interlinear corrections: Sam; pospolicie; na; Niemałej o tem przemilczeć; nad wszystkie inne; województwa; sennie jedynie; ma; w kopalniach; Kryształiczną na kształt ogromnych skał; własności klasztorem; witryol; Bieczem; żelaza; na

o utrzymaniu zamku 10 dobrym stanie

~~Burgrabiów~~

[Którzy wziętem od Niemców słowem, burgrabiami zowią się a tak w spokojnych jak wojennych czasach nocne a czasem i dzienne gdy potrzeba tego straże sami przez się lub przez swoich podręcznych odbywają i wszy-scy szlachtą być powinni

Kruszce i kopaliny posiadać zda-rzyło się: Kruszce w Olkuszu

[in montanis

Feremitarum pustelni-

Bieczem witryol

[węgle kamienne i miedź

[~~Żelaza~~ Stal[?] ~~[illegible]~~ [prostego żelaza i naszych Klannych huty

Chociaż całe województwo, jednakże podgórska jego okolica (że o przedmie-ściach krakowskich zamilczę) naj-bardziej ogrodami wiele uprawnemi i najurodzajniejszemi sadami jest napełniona, w których znajdują się

rych się znajdują Kasztany, Morwy, mora
Pigny, Figi, Migdały, Melony, wszelkich rodzajów | cotonea made figi
Kawony, zioła i kwiaty, właściwe Włochom (Włoch cenności delicye)
tylo najprzedniejsze we Włoszech
znaleść się mogą; A najprzód
w Krzepiczu ogród włoski pałac | Krzepicach
zwykle nazywają włoski bardzo uprawny
wspaniały widzieć możesz, przy także
którym pałac nowy cięo architekt. budownictwa
w złacanym stropem | lacunar laquear
z memblami i tabulaturą
wyzłacaną; i niedaleko kościół tuż także Klasztor i
kanoników regularnych, sumą nakładem i staraniem
niegdyś bardzo dostojnego a którego imię i sława ani za
męża nieśmiertelnej pamięci dawnieniu popaść, ani zapomnie
(Mikołaja Wolskiego Marszałka niem wygluszowane być będą mogły)
Koronnego wystawiony, (W szczątkach zawiera jest
bardzo obszerny
zwierzyniec także niedaleko od zam-
ku, w którym tych czasów
bobrów dzików kóz
prócz Sarn i Danielków, ty-
siące sześć set samych Jeleni
Tegoż dostojnego
narachowano. Tegoż w Kłobucku Kłobucku
męża staraniem i hojnością w Kłobucku Kościół i Klasztor także Kanoników re-
ogród włoski także dziwnie wspa- gularnych i pałac obok misternie
niały znajduje się, przy którym zbudowany i ogród jak nazywają
Kościół z Klasztorem X.X. Ka- włoski widzieć się daje (conspiatur)
noników regularnych. | Następuje
miasteczko sławne
Nowie teraz Częstochowa sławne znane
z dobrego które
do miasteczka nie tylko wszystko
w Polszcze, ale i z pogranicznych okoliczności niemieckiego państwa prowincyach
Klasztor
Niemców; Kościół zaś za mia-
steczkiem na Jasnej Górze poło-
i teraz doskonale odnowiony i utwierdzony (obwarowany)
żony Obrazem Najświętszej Panny
który S. Łukasza malowanym prawie
z całego

59
69

w całem Chrześcianstwie jest ołtarz [sic]
słynie. Zwykli bowiem do niego przychodzić
z najodleglejszych stron
Europy pobożni ludzie albo sami
przynajmniej swoje, gdy są jakiemi trudnościami przeszkodzeni
dary przysyłać, skąd tam ujrzysz
skarby ogromne w drogich kamieniach
w klejnotach złota, srebrze
Za tych służbie bożej poświęconych, ujrzysz się tam (zamieszkałych) mnichów reguły
i apparatach całe sprzętów. ś. Pawła pierwszego pustelnika
Klasztor jest X. X. Paulinów, licz=
mnogość uwagi godna.
ba całe znaczna tam mieszka. Nie=
daleko z tąd dopiero można jest Kościół
wieże
S. Apolonii i (z tąd także dopiero można)
Klasztor w Gidlach
także
X. X. Dominikanów, sławny obra=
zkiem cudownym Najświętszej Panny,
gdzie też nowa siedziba założona jest.
Kartuzów
Przy
Na ujściu Warty z rzeki, jest Mia=
steczko Mstów, majętność obszer=
na X. X. Kanoników regularnych,
Którzy mają przełożonym Infulata zamiast opata
między lasami
a po prawej Zamek Olsztyn
na skale bardzo wysokiej sterczącej
postępując ku wschodowi leżącemu
dochodzi się do Kościół S. Anny w Przyrowie pod zarządem OO. Bernar=
dynów
głośne cudownym ustawicznymi pielgrzymkami ludzi
pobożnych
Nad rzeką zaś Pilicą dwa są Zam=
ki Koniecpolskich, Nowopol i
Nowopol gniazdo Koniecpolskich z bardzo ozdo=
bnym zamkiem, także zamek
Potok. Następuje Lelów
Potok okazały, tej rodziny naj=
przyjemniejsza posiadłość
(ziemi stolica (głowa) obronna mura=
territorii
stardawnym
więś
majętność niemal
Pilica Ziarat Zbaraż
Kościół Kanoników w
skich
mia=

steczku

stezka jest ~~Kościół X. X. Kano~~ [napoleonie?] -

~~ników regularnych~~, na górze

zaś zamek nową architekturą

zbudowany dość obronny, w któ-

rym jest wcale ~~wspaniały~~ pałac

i ogród włoski; ~~Tu południowi Za-~~ [Ztąd idąc naprzód]

~~mek Ogrodzieniec~~ Firlejów, [o kilka

zaś mil Siewierz miasto, Stolica

Księstwa Siewierskiego, ~~do Biskupa~~

~~Krakowskiego należące, którego~~ [ma]

~~jeden~~ zamek [na wyspie ~~w po-~~ [dosyć obronny]

~~śród bagna położony~~, dość obron-

~~ny~~, drugi [i] ~~w~~ Lipowcu ~~nazwany~~ [na wysokości scopulo ...]

~~w sobie Collegium Invalidorum~~

Diecezyi Krakowskiej, (W tymże

[samem] Księstwie jest Sławków ~~miasteczko~~ [bardzo sławne kopalniami srebra]

~~zaszczycone kruszcami srebrnemi~~

i przedo bardzo ~~do Biskupa także należące~~, [ów Krakowskich cenione] przy [sąsiedni]

legły ~~temu~~ ~~Jabłkowa~~ miasto ~~do~~ [Olkusz ... Królew-]

~~Króla należy~~, ~~otoczone jest mu-~~ [skie ... w otoczeniu i]

~~rem i prawie całe murowane~~. [srebra kopalnie bogate zgoła] Aby

~~wałeów ma~~ ~~w opanowaniu życia~~ [jednakże ... pogo są ~~z zbytków~~ jako dostatek]

i zbytkach daleko sam Kraków

przewyższających. Niema ztąd jak

tylko pięć mil do Krakowa, w któ-

~~rym przeciągu wiele widzieć można~~

Zamków, Klasztorów i Pałaców [szlachty, księży, kupców a]

~~całe wspaniałych~~. A najprzód

~~Tenczyn~~ na górze wysokiej poło-

żony zamek (~~Hrabiów~~ ~~więzy~~ [bardzo pyszny ... który] nazwę swoją od niego wywodzi a pochodzenie

Tenczyńskich

---

zaś ~~napotkać~~ bardzo bezpieczną warownię [obronne mury / warowne miejsce]
podług dzisiejszej geometryi rozmie-
rzonej, wśród których snujdują się
przepyszny pałac i ogród założony
sposobem włoskim
przydybuje się
[na (skale) wzgórzu [scopulo] zamek bardzo stary
[po temu ~~na kilka razy~~ [za] pośrodku prze-
dzielony Królowa ~~tej~~ nieznaczącemi
miasteczkami następuje Siewierz, stolica
bardzo znakomitego księstwa

bardzo rozległego stawu

scopulo znacznej znany) dla ~~swojej~~
[F] stawny (więzieniem [imi] swawolnej,
występnych stanu duchownego dyecezyi
~~swoje~~ ~~które Dyc~~ Krakowskiej
Bo gdy biskup Krak. jest ~~xiążęc~~
najwyższym księciem ziemstwa sie-
wierskiego, w któ~~rym~~ w sobie kilka
miasteczek zawiera sądy Lipowiec obrał
sobie z dawna z pomiędzy nich jako
~~przy~~ najbliższy sąsiadujący z Krakowem
w którym pospolicie sądy ... odprawują
dla uwięzienia ~~sobie~~ z przyzwoitych
granic wykraczających licencyji) księ-
ży.

pozbawi, jednakże skorzy do pobożnych ofiar
i nabożeństwa a przystojnych [grzecznych] obyczajów
(bene moribus politos) miasto samo obron-
nemi ~~o~~ otoczone murami a domy ozdobnie
z cegiełek pobudowane, chleb także zawiera
najlepsze i mięso baranie, wołowe, że nawet
Kraków przewyższają, z kąd odległe jest
ledwo pięcioma milami, w których prze-
strzeni więcej sztuk niemało

Tenczyńskich, od samego Lecha założyciela narodu polskiego

~~swój początek wiodących~~, potem

~~lewej zaś~~ ręce: ~~Pieśków, Ojców~~

i Rabsztyn, zamki na niedo-

stępnych górach wystawione, gdzie zaś ku

Krakowu ~~zaś~~ widać Morawica, Balice,

i Mydlniki, Pałace całe bardzo piękne wspania-

łe, pod ~~miastem zaś samym~~ przed samą stolicą Wola

zamek bardzo ozdobny zbudowany sztuką włoskich ~~rzemi~~ sztukmistrzów

~~dziwnie zamek piękny~~ od Włochów

~~wystawiony, na samym~~ dalej na na ostatku na przed-

mieściu Łobzów Pałac Królew-

ski z ogrodem ~~dość pięknym~~, bardzo obszerny bardzo pod każdym względem bardzo upracowanym

o milę od miasta ku zachodowi

na górze Srebrnej nazwanej go-

dny jest ~~podziwienia~~ Klasztor wspomnionego

X.X. Kamedułów od Wolskiego kosztem wyż Mikołaja

jak najwspanialej wystawiony tak, że podróżny zdrowiej ma się czemu dziwić gdyż wszystko

~~wystawiony, a to dla osobliwszej~~ jest z dokładnością podług ~~Home~~ zamiarów (proportii) geometrycznych w bu-

~~architektury i rozmiaru~~, zkąd dowie zachowane

jakby ~~zaś~~ o pół mili Tyniec Klasztor X.X.

Benedyktynów w Tyńcu ~~których~~ którego Opat na brzegu ponimo płynącej Wisły

jest Panem ~~na przemian~~ miast, stół ~~zaś~~ tosi

i zawsze kanonikiem ~~wsi do klasztoru należących i~~

~~zawsze jest Kanonikiem~~ Kra-

kowskim. A idąc ku granicom Szląska ~~Szląskim~~

~~postępując~~ przydybuje się ~~widzieć można~~ przy

~~ujściu Wisły~~ Pałac ~~Spytkowski~~, w Spytkowicach nad wodą upadającą do Wisły i,

potem ~~także~~ zamek w Bobrku ~~Bobrkowski~~ w dzier-

żawie Oświęcimskim położony

i opaczone sam Oświęcim ~~miasto~~ między

Zamek między łozami na skale rozpadnię-
tej zamek ~~zaporą~~ położony
Pieskowa Skała, Ojców
zamek także samo położony a jakby za-
płacyma Rabsztyn (zamek,) nad Olku-
szem ołowiany.

między bagnami; a w Księstwie Zatorskim Pałac Osiecki dość ozdobnie i utwierdzony;

Podobnież w Hrabstwie Żywieckim Klasztor Kanoników regularnych, i w Suchey Pałac dziwnie wspaniały bardzo piękny, potem Zamek wspaniały na skale Lanckoroński, który o mil kilka na około widzieć można; w odległości wielu mil zewsząd widzieć się daje;

potem w tymże samym Hrabstwie znayduje się góra Kalwarya zwana, dostatnego niegdyś męże Mikołaja Zebrzydowskiego Kasztelana Krakowskiego bliżej oznaczona. Na tego bowiem w granicy dziedzicznych obrali kędy religijni aby pobożni mieli się gdzie poświęcać bogu obrali miejsce zachowujące we wszystkiem podobieństwo położenia z położeniem miasta Jerozolimy, gdzie Chrystus Pan zdziałał zbawienie, więc na pagórkach poddawawszy im nazwy, które mają, pobudował na nich bardzo piękne kaplice pooddalane jedna od drugiej pewnemi przestrzeniami.

to miejsce do nabożeństwa obrawszy, około niej na palach kaplice powystawować, zachowując toż samo położenie miejsca, które jest i w Jerozolimie. Na samej zaś Górze Kalwaryi Kowdowany klasztor dla XX. Bernardynów de observantia założył wyjednawszy od Ojca Swiętego pozwolenie, aby tu do tych miejsc pielgrzymować się godziło: bywa też tam natłok ludzi pobożnych nie tylko z Polski samej lub sąsiednich miejsc, ale z Węgier, Siedmiogrodu, Szlązka, Morawii, i innych dalszych od odległych narodów. Z drugiej strony miasta Krakowa

jest

w Mogile

bogate Opactwo i Klasztor Cystersów jasnogrobeli dosyć warowny i bardzo piękny w Mogile te drugi prawie naprze-
ciw po drugiej stronie
Wisły w Staniątkach S. Klary Panien
. Także ale (pierwszy) pałac + z ogrodem nizternym (excellent) w których polupe się na różny zwierz
Królewski Niepołomice

za lasem zaś o cztery albo pięć mil od miasta opactwo Przeciwległy zaś lasy na cztery lub pięć mil odsłoniły zdarza się dot
Premonstratenskich zgów
w Hebdowie
Kóło
Zwróciwszy się ku podgórskiej okolicy przychodzim do Wie-
liczki, miasteczko znanego w Europie nawet z opisania które opisał Rhetyka znamienitego matematyka
z kopalni soli krzyształowej a
dającej się tam soli mineral-
nej sławy po całej Europie, we-
dle opisania Rhetyka Matema-
tyka; potem do Bochni współzawodniczącej, obfitującej w te same co tea zaś minerał.
jej stroni
po prawej ręce ku
Węgrom widzieć najprzód Dobrzyce
potem
miasteczko z zamkiem, w bli-
skości zaś jego Szczyrzyce mię-
dzy górami
Opactwo dość bogate dość godne zasługujące na uwagę
i znaczne L. L. Cystersów; zaś
ku wschodowi jest Wiśnicz,
w której

~~od~~ hrabiego Lubomirskiego)

zamek bardzo

w ~~której~~ (znajduje się ~~cała~~ obron-

ny ~~zamek dziejat Lubomirskich~~,

i na ~~bliskim pagórku klasztor~~

na górze sąsiedniej klasztor;

O. O. Karmelitów Bosych (oba

obie budowy są nowszego stylu mają najprzedniejsze malowidła i różne marmury i

~~te miejsca nowej są architektury~~,

~~różnym malowaniem, marmurem,~~

sztuczne wodociągi w

~~tudzież fontannami po~~ ogrodach.

Opuszczeni się

~~ozdobione~~ (Mijam już ~~mniej~~ zna-

ne miasteczka i zamki staro-

budowy opuszczone dobry szlachty

świeckie; (puste i ~~wspaniałe Panów~~

Dwory, gdzie różnie jako i po mia-

steczkach dość hojnie Szlachta

żyje, mianowicie zaś w Krako-

wie, częścią że bliższy jest Niem-

com, częścią zaś że wiele bardzo

ma kupców i rzemieślników

misternie pobudowane, bo teraz nie tylko po miastach ale także i po wsiach schludniej i porządniej wspanialej starają się mieszkać nasi ludzie, szczególniej w województwie (z którego Krakowskiem która i Niemcom ma [illegible] bardzo wiele nad inne jest bliższe i wrocławskich kupców rzemieślników szlachetnych (Oppifices) do których pracy i pilności do budowania używają

tu to jej podgórskiej okolicy

Włochów. Sącz ~~już Ziemia~~

okoliczne miasteczka obyczajem (civilitate),

~~przewyższa inne wszystkie w spa-~~

niałości i piękności Stolicy swo-

też opata Premonstratensów;

jej; ma ~~w sobie~~ (Kollegiatę także ludzi oddanych kupiectwu

~~Opactwo Premonstratenskie~~ i Oby-

gnuśnych ani nieokrzesanych

~~watele~~ jej nie są ~~dzicy~~ i ~~niedbali~~

zwykle górzyscy górale

jako ~~sręż~~ bywają ~~budzie pomię-~~

~~dzy górami mieszkający~~, ale ogładzonych (politoi)

~~rzetelnych~~ dbałych i ~~pilnujących~~ ~~swoich~~ spraw oddanych.

ludzi, dowcipni i ~~swoich ora-~~

~~mieć pilnujący~~, ~~same~~ Miasto murem opasane

brzegiem cem to

nad rzeką Dunaj~~cem~~ ~~na miej~~ jakby odnieść na przód sobie Stary Sącz

bardzo przyjemnem

scu wcale ~~wesołym leżące~~, w koło

~~murem jest opasane, o milę od~~

~~niego~~

~~od niego jest Sandecz stary~~, w gdzie Zakonnicą są Panny
~~których jest Klasztor Mniszek~~
Premonstratenskich najbogatszy
~~ze wszystkich~~ w całej Polszcze. Klasztor.
O mil pięć ztąd jest Biecz miasto
kne i ~~dość ufortyfikowane miasto~~ położone w miejscu obronnem
swojej ziemi (territorii) Stolica, po ~~którym~~ swojej i
następuje Tuchow, Żmigród, Dębowiec
~~Krosno~~, Dukla i Tarnów, znamienity ~~Zamojski miasto~~ Kościół Kollegiatiów z marmurami pięknemi
~~Kollegiata~~, ~~wspaniałością~~ domowi mieszkami i murami; równie jak i niedaleko ~~potem~~ na górze wyniosłej zamkiem pięknym, z którym ~~znac~~ daje się widzieć ~~obszer~~ niec obszerny.
i położeniem miejsca dosyć znaczne, mające przyłączony do siebie
zwierzyniec dość obszerny. Jest
~~także~~ w tem ~~mieście Kościół~~ X.X. tutaj na przed jest Klasztor
Bernardynów, tudzież Pamén
Benedyktynek, w Kościele Kanoników Kollegiaty wiele ozdobny
~~regularnych, w którym znajdu~~ znajdują się ~~ci~~
~~je się~~ groby hrabiów Tarnowskich ~~marmur~~, F. i Janusza ostatniego Księcia ~~(Joannis)~~ grobowiec ozdobny w różne kształty z marmurami Ostrogskiego ~~grób~~ nagrobek cały ~~i Tobiasz~~ jedwabiem złotem wyrzeźbiony.
marmurem i różną snycerską robotą
prawie cały ozdobiony. Ku północy zaś postępując między znacz niejszemi tego Województwa Miastami ~~liczą się~~ wyliczamy: Opatów, ~~Kroju~~, Koszyce, Kozieniec, Kozice
Proszowice i Miechów majętność
Rycerstwa Grobu Chrystusowego, bożogrobców
którzy mają tu swój Klasztor
obszernemi ~~Dobrami opatrzony~~, pokryty wiele Kościałami
i przełożonego ~~opat~~
~~zostają zaś oni pod rządem~~
Infulata. Xiąż ma ~~w~~ sobie

Klasztor

Klasztor Augustyanów, z na[po za]
obwodem opasaniem przestronnie wyłożony Pałac z marmurami pstremi [septum szrankami]
~~posadzką ozdobiony~~, Andrzejów ~~i miasteczko dość znaczne~~

Opactwo ~~dość~~ bardzo bogate, Skarbimierz [i miasteczko najpiękniejsze]
obfite w owoce Zaszczony Klasztorem
~~miasteczko~~ ~~ma~~ Kościół X. X. Ka-

noników regularnych; Chroberz (?)

zamek ~~dziwnie~~ piękny ~~Hrabiów~~ margrabi

Myszkowskich, ~~do których także~~ należy jego miasto

~~należy~~ Pińczów mający w sobie w którym się znajduje
przepyszny Pałac ~~dziwnie wspaniały~~ z łazienkami ustawionemi, w któ-
bardzo przez posłów -
~~rym jest cieplica sławna u naszych~~

~~Posłów~~. Ziemia ~~sama jest w~~ ca- Grunt obfituje w kamień żywe (vivo) do fabryk zaleda-

łym tym Województwie najży- nia (pro fabricis extruendis apto) przydatny (do budowli przydatny) i ~~grunta~~

źniejsza, ma w sobie krzemienie role wiekwi(?) wszędzie są bardzo żyzne —

sposobne do fabryk.

[Ale ~~idźmy~~ przejdźmy już do Województwa

Sędomirskiego, które dzieli się ono na

osm ziem, jako to: Sędomirską, [territoria)

Radomską, Stężycką, Korczyńską,

Wiślicką, Chęcińską, Opoczyńską

i Pilznieńską. Ma ~~dziewięciu~~ Sena- [Ht
do rady wspólnej należących w liczbie dziewięciu
torów, najprzód Wojewodę, potem

Kasztelanów następujących: Sędomirskiego,

Radomskiego, Wiślickiego, Za-

wichoskiego, Żarnowskiego, Mało-

goskiego, Połanieckiego i ~~Czecho~~-
Czechowskiego
~~wskiego~~. ~~Ma zadość w Kielcach~~ Obfituje w kruszce

~~Kruszców~~ Złota, srebra, miedzi

i tarczyki ~~pod~~ ~~Chęcinami~~ Koło Kielc ołowiu, i srebra Koło Chęciny

pod

na talerz / bardzo
~~pod Kunoofem~~, Marmur ~~czarnego~~ podkunowa Węgrzelazo i stal
czerwonego, i zielonego, Kotła,
chocz, Bodzsantyneme i Szy,
dłowcem ~~żelaza, stali~~, i na ~~in~~ indziej
po swoje / Znajduje się
~~nych także miejscach~~; ~~tna~~
~~owzwidzu~~ sady urodzajne
~~także dość obszerne i porządne~~
szczególniej
~~sady~~, mianowicie na przedmie,
samego / za
ściach, Sędomirskich i Zawi,
w których smakowitość i rozmaitość
chodzkich, gdzie Jabłka, Gruszki,
trześni / 3 / 6 / 4
~~Wiszni~~, Śliwki, Orzechowi, Brzo,
; dziś o pierwszeństwo w zawody
z ~~Kwinie nieustępują w smaku~~
2
samym Węgierskimi i Włoskimi;
są / i / grady / a
~~znajdują się także~~ i Winogrony,
grona dosyć przyjemne
których ~~lubo~~ wino samo do picia
jest przykre, jagody jednak dość
są miłe i smaczne. Miasto
położone na wzgórku wyniosłym
~~same na wyniosłym miejscu~~
w dole
nad Wisłą ~~położone~~ ma prospekt
najprzyjemniejszy
~~wcale piękny~~ i Obywatelów dość
uładzonych polityka, gdyż ~~tu~~ tam
~~ludzkich, zwłaszcza zawsze pra~~
zawsze bywa wielka mnogość szlachty
~~wie liczny tam jest zjazd Szlach~~
mieszkającego pobytu
~~ty~~ dla ~~przybywający~~ Urzędników
cie / prowincji
~~różnych tego~~ Województwa. Ma
także / Kollegium
~~dziwnie bogaty~~ Klasztor Kano,
obszerne / i Kollegium
ników ~~regularnych~~, Szkoły
Kollegium
i ~~Klasztor~~ X. X. Jezuitów, i ry
~~wiele innych Klasztorów~~;
i zamek
~~także wspaniały~~ Pałac Kró,
dość piękny ~~zbud~~ wyglądający
w którym mieszka
lewski, ~~gdzie rezyduje pospo~~, starosta (praefectus)
~~które~~

szczególniej, gdy tak i jesień sprzyjając, tak z niej wyciśnięte wino jest przyjemne po wyrojeniu się (defecatum)

trudniące się nauczaniem młodzieży i [illegible]

załącza / ło) przy / grud

licie Starosta. Po Sędomierzu następuje odległy w ~~dalej~~ Opatów o mil cztery na żyznym i wesołym miejscu położony, urodzajnem i przyjemnem podobnym
~~ozdobiony~~ Kościołem Kanoników, Klasztorami, ~~więcej Zakonnikami~~ i znaczną ludnością ~~Obywatelów~~, odznaczające się miasto; następuje także ~~ma~~ Zamek Ujazdowski niedawno wystawiony. Radom Ziemi (territorii) swojej Stolica murem opasany, ma między innemi dziwnie piękny Kościół X.X. Franciszkanów. ~~Blisko je~~ reformatów
~~ma~~ miasteczko ~~Jedlińsków ma także~~ Jedlińsko zwane gimnazyum akademiczne utrzymuje
~~ty publiczne~~ i Kościół ~~dość ozdobny~~ niedawno zbudowany.
~~w~~ Tarłów także ma Kościół znajdujący się między wszystkiemi teraźniejszych czasów fabrykami prawie najwspanialszy, między nowemi budowlami najwspanialszy. Solec ma Zamek nad Wisłą położony
~~nad Wisłą~~ niegdyś od ~~by~~ dostojnego księcia ~~odstawnego~~ Krzysztofa ~~dziecia~~ Zbarazkiego ~~cało piękna archi~~ odnowiony, w nowszym stylu przyozdobiony i zbogacony ogrodem wybornym ~~obliczony~~ auctum horto lectissimo
~~lekturą wystawiony i przyległy~~
~~jemu piękny~~ ogród. Iłża ~~ma~~ z cegieł murowane ozdobnie miasto do Biskupa Krakowskiego należące, ~~sławne jest~~ najpiękniejszych
~~dla~~ Garncarskiego ~~rzemiosła po~~ naczyń ich dostarcza całej Polszcze, przyległy ma jest do ~~niego~~ Zamek ~~jest~~ na miejscu wyniosłem wyniosłniejszem wprawdzie starowiecki, teraz dla ~~rezydencyi jego~~ wygody dworu obszernie rozbudowany
~~dość~~ Biskupiej dość ~~wygodny~~.
Tu należy Kunów ~~zaszczycony~~ sławny marmurem

marmurem wszelkiego różnego rodzaju
i koloru; z nim sąsiaduje Chock bliskie tu Końskie
bogate miasto, dla ogrodów i rzeki
wcale wesołe, ma bogate Opactwo
OO. Cystersów, [znajdują się koło niego (Kamienie do fabryk budowli bardzo spo- sobne, i osła etki do ostrzenia żela. które rozwożone bywają po
za [na całej Polsce, znajdują się tu i wodu bardzo wiele rud żelaznych po
gorach i lasach, [między które rozrzucone bywa lecz szczególniej
w posiadłości
mi najznaczniejsze są Biskup
pa Krakowskiego, który zwykle pospo- przemieszkiwać spospolitać lite ma swoją rezydencyą w Bo-
rzęcinie; dzeinie, miasto to dość jest
piękne wałem i murem opasa-
ne, ma wielki piękny pałac i ogrody
Biskupie dość piękne, leży jako przy u stóp
Łysej Góry, nad które w całej Polsce nie ma wyższej. najwyższą w całej
Polszcze, Na samym której wierzchołku
jest kościół. O.O. Benedyktynów Opactwo
sławne [drzewem oczcia dla Ś-tego Krzyża; tu zgro- Już bowiem z całej Polski zwykł tutaj się
madza się tu lud z całej Polski zgromadzać i wywiązywać się
pobudzony cudami ustawicznemi; ze swoich ofiarowań się (voto sua- exsolvere) pobudzany do tego cudów
mi; z drugiej strony tejże góry odgłosem ustawicznym, które się tam zjawiają. Dalej Dalej u stóp góry
sławny
jest Klasztor S. Katarzyny OO.
Bernardynów. [Ku zachodowi
i dalej w Kielcach [jest tutaj piękna Kollegiata, i Pałac
Biskupi marmurami ozdobiony
budowy
(włoskiej) symetryczny znajduje
się

[wesoło dla które mu dodaje wesołości ogród i wody sztucznie poprowadzone : ma w gruncie swoim

Zaś kuźni fabryki (officinae) znajdują się

[jako też i innych wiele po okolicy w okręgu (per circuitum) wzruszonych a

Kopalnie się tu miedzi, spiżu, i
Lazurku, do Biskupa Krakow-
skiego należące, jako w Chęcinach; sławne kopalnie
ołowiu srebra i różnego marmuru
o mil trzy ztąd

za inego Króla;
Zamek pa przepasastej górze po-
łożony ma juryzdykcyą nad całym
powiatem. Następują: Ma-
logoszcz od której ziemia
Szczelana nazywa, i inne mało
znaczne miasteczka; mię-
dzy któremi ma niejakie znaczenie
Sulowska, bo
ma Opactwo Cystersów, do
którego kilka sąsiednich miast
należy. Drzewica, uwagi godna
dla Zamku starego, jako i Inowłócz
nad rzeką Pilicą; lecz obie
te zaś znaczenia
Szydłowiec Książąt Ra-
dziwiłłów dosyć znaczne hrabstwo
dobre rybniki, mają częste
gęste kopalnie żelaza i lasów
mnóstwo i piękne miejskie budowle.

Na samej zaś stronie Wisły (Sieciechów) jest
Opactwo OO. Benedyktynów nad
samą Wisłą położone, a nieco wyżej

zaś

Są też kop. … ołowiu i miedzi i lazuru

districtus

To wszystko w północniejszej części wielko
rozdziału które należy by na dodatek
za Wisłą ma powiat (districtum) tej
części, na samym zaś przesmyku (na samej)
przeprawie opactwo

Janowiec, gdzie jest zamek dość piękny na wyniosłym brzegu.

Lecz Mokolicy [?] zajmuje pierwsze miejsce

Zamek Wilczyski, pomiędzy wszystkiemi dworami szlachty co do ozdobności budowy; wszystko dawnym obyczajem w całej owej ziemi (territorio) pobudowane.

Opisawszy już północną część tego województwa, które rzeka Wisła i góra Łysa w pół przerzyna, następuje południowa jego część, a najprzód Słupia zwana, miasteczko dość znaczne samą górą położone, Opactwo S. Krzyża, potem

Gdy tedy jakoby przez po środek województwa sandomierskiego od południa ku północy Wisła płynie i te części które zachodnie jest Łysa góra także od wschodu na zachód przecina: wyliczywszy zna komitatu miejsca, które były w części północnej, teraz te które na południu zwracając się krótko przebiegnijmy — a najprzód u samego podnóża góry

miasto Łagów, następuje Raków, gniazdo Aryanów, Zborem Aryańskiem, teraz publicznym sejmu dekretem wypędzeniem tej sekty przez De... staraniem i pobożnością S. pamięci biskupa Jakóba Zadzika Biskupa Krakowskiego, Kościół wspaniały przy nim zakonnem duchowieństwem znakomity (conspicuum). Z nim sąsiaduje Przyległy, murem starym opasany.

garncarze którzy po Polsce rozwożą odzienie [?]. niegdyś dość ludne miasto i zbór bałwochwalczy [?] z gimnazyum razem na zaraźliwą [?] dla nauki młodzieży, głośne u swoich sektarzy nauczycieli bluźnierstwa cały do społeczeństwa Katolickiego Kościoła da łaską i pomocą Bożą nawrócony raz

sany

sany z Zamkiem a nadto obronny, katolicki a który, jakby z jednej strony po wielu innych mniej znacznych dnia, ma bardzo bogate Porzgwinickie Opactwo OO. Cystersów, z drugiej zaś strony Zamek Rytwiański Hrabiów Tenczyńskich; i po lesie od niego założony Klasztor OO. Kamedułów s. Romualda zwolenników sąsiedztwo; także w Ossolinie jest Klasztor OO. Paulinów s. P. pierwszego pustelnika w Bierzowie, który także wspomnianych Kamedułów założył Jw. hrabia Jana Tenczyńskiego Wojewoda Krakowski wedle swojej pobożności darami ozdobił.

Następują inne znaczniejsze miasteczka: Osiek, Staszów, Połaniec, Pacanów, Stobnica, Oleśnica i Ossolin, i Pałac ozdobny, Klasztor OO. Dominikanów, Kościół Kolegiacki z proboszczem infułatem, Tenczyn ziemi/territorii Stolica na miejscu obronnem Zamek między wodami, mający także położona pośrzód bagien, gdzie Kościół Kanoników a kamienica owego i pomieszkania dobrze zbudowane ujrzysz; także niezliczonej ilości innych płazów węży i owadów robactwa i padalców

jako pisma urzędowne świadczą

ale że od Ojca S. zakazane

mieszkańcom bynajmniej a

nieszkodzą,

indziej przeniesione

Gdzie

warownia

twierdza Zamek Zbarow,

a dawnej budowy (operis) prawie we środku

cmętarz Wiślica z kościołem

położony, ma zwierzyńce bardzo obszerne

około wiele zwie-

i doskonałe rybniki dookoła siebie.

Lecz przedziwny na pozawiślańską stronę, tegoż obszernego województwa, które pomiędzy Miastami liczy Pilzno

Territorii swojej Sto-

mające piękny sławne

licę, kościołem i sław-

organy.

Po nim idzie Sendziszów, Żarnowiec

Sokołów, Przecław, Za którym ma-

bardzo

jący rynek piękny

zaszczycony

także Leżajsk, sławny tak

dla Kościoła parafialnego Rycer-

stwa Grobu Chrystusowego, jako

po za miasteczkiem Klasztorem

na OO.

Bernardynów

ludzie

, do którego ze-

dla nabożeństwa do

wsząd zgromadza

Najświęt-

której tamże cudowny obraz przechowuje się schodzą się.

szej Panny. Są także i zamki szlachty

w tym powiecie (districtus) dość znaczne bardzo ładne lecz te

tey za szczególne poczyt

: Rze-

bardzo obronny

mień , Wiewiórka

bardzo przyjemne

, i Bara-

bardzo ozdobny (elegantissima)

nów , lecz te wszyst-

świeżo zbudowany przez wojewodę sandomierskiego

(Krzysztofa

Ossolińskiego przewyższa.

Sędomir

~~Namiestnikiego wystawiony.~~

Trzecia i ostatnia część Małej Polski jest Województwo Lubelskie, wielkorządztwo do którego należy i Ziemia Łukowska, mające ~~około~~ około 2000 domów (rodzin) Szlacheckich. Kiedy (dawniej ~~ważność~~ cała Polska Mała tylko pod jednego Biskupa Krakowskiego ma ~~była~~, który ~~mając~~ 1018 ~~ma~~ Kościołów, (między którymi 13 Kollegiat,) swoim zwierzchnictwem ogarnia przeto tej Lubelskie) podległe ~~należące do tego~~ Województwo mia Biskupa, swoj, oprócz kilku starostów grodzkich (prefectur civitat.) i różnych urzędników ~~ich więcej nad~~ dwóch tylko ma Senatorów w swoim obrębie: (Wojewodę i Kasztelana Lubelskiego.) Dalej - Lublin, sam posadowiony pod stopniem na gradu ~~się~~ 45. długości, a 51. szerokości. Chociaż nie jest tak bardzo położony, lubo nie jest tak obszerny, przecież tak dobrze jest zbudowany ~~w tym jednak jest ofiarne, iż~~ któremu miasta całej Sarmacji ustąpiłby czy to przyjemnością położenia, czyli zdrowiem powietrza, czyli urodzajnością gruntu, czyli innemi conductibilis do potrzeb życia należącemi rzeczami, także i tych okwitością ~~które~~ należą do okazałości i wykwintności ~~w domów wspaniałości, ani w me~~ solości położenia, zdrowości powietrza, ani w żyzności ziemi i obfitości wszystkich rzeczy, nie tylko do życia i wygody, ale do wspaniałości i zbytku żadnemu w całym kraju miastu nieustępuje. Ma świątynie ~~bardzo wiele wspaniałych domów~~ wspaniale zbudowane; ~~Kościołów~~ i Klasztorów, ma Kościół Kollegialny, ~~Kollegiat, i Liceum~~ ma Kollegium ~~Klasztor~~ X.X. Jezuitów, bardzo liczne; ma czyrorne jarmarki ~~trzykroć na rok odprawuje~~

[illegible]

27

~~Jarmarki~~ bardzo głośne
~~targi~~ (na które się zgromadzają
Anglicy, Szkoci, Niemcy, Włosi,
Moskale, Persowie i Ormianie;
ma
~~odprawuje~~ Trybunał (całej Polski) Koron-
wszy 2 sąd (wielki nad nim) frequentia szlachty
ny, skąd ~~Szlachty barzo wielka~~
Drugie po nim miejsce zajmuje
~~jest liczba.~~ ~~Sandomierz~~ Kazimierz,
u brzegów miasto bardzo
Kazimierz nad Wisłą położony piękne
wzniesione aedificatum
kupców dość ~~mające miasto~~ obfitujące;
Inne są:
~~potym zaś~~ Opolkierów, Kurów, Kraśnik,
Lewartów, Urzędów, Łęczna, już
między temi damy pierwszeństwo
~~zaś przewyższa je miasto~~ Brzeziny,
pałacu od zacnego niegdyś ~~dostojnego~~ i wyszczególniającego
nikt dla piękności ogrodów i wspa- się roztropnością męża ~~pana~~ Henryka
~~małego pałacu~~, od wielkiego nie- Firleja arcybiskupa gnieźnieńskiego
gdyś Męża Henryka Firleja Arcy- po bardzo wspaniałe wybudowanego,
biskupa Gnieźnieńskiego wysta- ~~[illegible]~~ dla przyjemności ogrodów!
wionego; ~~w~~ Dąbrowicy ~~Bliże~~ Chodel i
pełno Tyszyce samych
dobrach ~~tychże~~ Firlejów zamek za pięknej urody.
podobnie
~~dość jest piękny.~~ —

Litwa
Lesista wprowadzonem ~~kiedy~~ była dawnemi czasy
~~Dawniejszych czasów prawie cała~~ prawie
Litwa ~~opuszczona~~ i lasami ~~zarosła~~
była, od Zygmunta Starego lat po dzisiejszy dzień
~~go aż do tych czasów za usilnem~~ nieopłacalnych
Królów staraniem, i ~~Polaków~~ wszelakiego kraju po-
teraz wszędzie pilniej dorzucą uprawy
Kraj, ~~lepiej daleko~~ ~~zacząto ją~~
dary strąkowe rośliny i obfituje
~~robić~~, ~~w~~ zboże i ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ łąki ~~[illegible]~~, ogrody,
Lady:
gęsto w niej ~~[illegible]~~ wsi, (miasteczek, folwarków, zamków i nowe po ~~[illegible]~~ stylu
budowli nie tylko po miastach ale
~~sleczka~~ i po dobrach ~~[illegible]~~ ziemskich —

stoczka i fabryki nowej architek-
tury dość piękne, nie tylko po mia-
stach, ale po samych nawet szla-
checkich folwarkach, ma wiele
rzek i Jeziór ogromnych ~~rybnych~~ ale rybnych (piscosos) mało
ległych. (Rozciąga się od pogranicza województwa) Od Województwa Lubelskie-
go aż do granic Inflanckich
w zdłuż na mil niemieckich
wszerz, przeto 40, od granic
90, od Prus od zachodu do Białej Rusi ku wschodowi; i dzieli się pospolicie
(Która do W.X. Litewskiego należy) granic
~~mil tylko 40~~ na trzy
Województwa, Wileńskie, Trockie
i Brzeskie.

Najpierwsze w X. Lit. trzyma miejsce.
Wielkorządztwo czyli
Województwo Wileńskie, Ma swego
(Który się pisze nizamuje quantum) tak (urobo swojej władzy sięgającego, że w całej
Biskupa, ~~do którego całej~~ Litwie
która się z tylko wielkorządztwo składa aż do pogranicza Moskwy je-
i Białej Rusi, należy) ~~który przez~~ dyne jego ~~zastępcy~~ namiestnicy
nad nabożeństwem chrześcijańskiem czuwają i toż
~~swoich Suffraganów rządzi, ma~~ sprawują nie mu żadnej
Ma
~~przez Jego dwóch Senatorów~~ drugiej dyecezyi
Woje- Który należy do senatu państwa tego wojewoda sam
wodę i Kasztelana, ~~z których~~
oraz ~~razem jest~~ i Starostę wileńskiem i sądownictwo ma nad
wszystkiemi wyjąwszy urzędników
innych tutaj zamieszkałych.
Tu się ~~zwykle~~ Parlament czyli
Trybunał całej Litewski. Miasto ~~...~~ wielkością nie przewyższa Krakowa ‡
me położone jest nad rzeką
handlowną nazwaną Wilią, od
Krakowa nie jest większe ale po-
nieważ rynek ma szczuplejszy
(pośród którego jest dosyć piękny
i wspaniały Ratusz) ulice

przeto

[tak jak się rozciąga z przyległe-
mi sobie prowincyjami tutaj
odprawiać się zwykł.

‡ lecz że ma szczuplejszy ciaśniejszy rynek zdaje
się że paligodziby z niego dłuższe wy-
biegały ulice mianowicie od bramy
radnickiej aż po niższy zamek, gdzie
jest Kościół Katedralny a w tym
ciało nienaruszone (integrum) S. Kaz-
imierza Królewica polskiego, rodzo-
nego Zygmunta Starego, króla pol-
skiego nigdyś najmędrszego, który gdy się
później postarał o to, że go Leon X do katalogu
świętych wciągnął. Temu jako dziadowi

przeto dłuższe są, jako to od bramy Rudnickiej aż do Kościoła Katedralnego, w którym prócz wspaniałości, bogactw i licznego Duchowieństwa, to jeszcze ~~osob~~ nadto jest uwagi godnego, iż w nim podobnie jako i w Katedrze Krakowskiej ani wednie, ani w nocy śpiewania nieustają. W tym też Kościele jest całe ciało S. Kazimierza Królewicza, Brata rodzonego Zygmunta I. Króla Polskiego, który jego Kanonizacyą uprosił u Leona X. Papieża. Temu Świętemu jako swojemu ~~wnukowi~~ dziadowi Zygmunt III sprawił trunę srebrną ~~4000~~ 3.000 ~~funtów~~ funtów ważącą, i Ołtarz srebrny, Kaplicę także marmurem najprzedniejszym ozdobioną, i dzwon podobny Krakowskiemu Zygmunt nazwany, podług obietnicy pod Smoleńskiem uczynionej, do dzwonienia im ledwo 24. ~~męż~~ silnych ludzi zmoże, ale ten po odebraniu przez Moskalów, dostał się Schyzmatykom. Tenże sam Król pod Imieniem tego Świętego drugi Kościół na rynku

dość

swemu najszczęśliwszy Zygmunt III Król trumnę srebrną świętego trzy tysiące ~~fu~~ funtów ważącą sprawił: także ołtarz srebrny kaplicę z marmuru najwyborniejszego, dzwon ogromny (podobny do owego Krakowskiego, który od Zygmunta I sprawiony przy nim nosi) jako poślubioną ofiarę za zdobycie Smoleńska; do dzwonienia w niego potrzeba 24 silnych ludzi: ~~i~~ i także pod jego warunkiem i opieką kościół w środku rynku niepodobnego dla ~~za~~ Jezuitów wspaniałej własnej budowy wystawił. A potem

dość piękną architektura wysta-
wił i Klasztor przy nim X. X.
Jezuitów, którzy to Xięża mają tak-
że ~~Akademią~~ Kollegium uczonej tej młodzieży ~~na ulicy Zamkowej, pięknie zbudowaną~~
od Króla Stefana ~~...~~ założone, a na ulicy zamkowej wspaniale zbudowana i
~~...~~, a (od Gregora 13. ~~papieża~~ Kościół parafialny s. Jana, nowicyat
Roku 1579. za naleganiem ~~na ...~~ ~~Stefana~~ zaś w innem miejscu. Kollegium
naprzód założyciela owo założone pod nazwą Uniwersy-
Stefana Króla, Waleryana Bi- tetu)
skupa Wileńskiego i Stefana Króla
~~...~~ innych ~~...~~ pobożnych Kojałowicza ze Towarzystwa Jezusowego
mężów, o czem zobacz Wojciecha ~~za Akademią ...~~ Teologa i tejże wszechnicy podkan-
Nowicyat zaś swój w innym mają clerzego w Miscellaneis rerum
Klasztorze. Uczy w niej wielu ad statum ecclesiasticum in
Professorów rozmaitych nauk, Magno ~~ducatu~~ L. ~~...~~ pertinentium.
jako o tym obszernie Xiądz Al- Teologię wykłada tutaj 6 professorów
bert Kojałowicz Jezuita, tejże siodmy język święty (hebrajski) filo-
Akademii Podkanclerzy w swoich zofię pięciu, obojga praw 4; humani-
Miscellaneach, o rzeczach do W. stycznej nauki 7 mu.
X. L. należących pisze. ~~Dwa~~ Zamku
~~x~~ w tym mieście ~~Zamki Kró-~~ Królewskiem są dwa
~~lewskie~~, na ~~górze~~ jeden stare-, wyższy starożytniejszej budowy już całkiem opuszczony
~~świecki i już opuszczony~~ niższy drugi
zaś kształtnej budowy i dla dworu [Królewskiego [commitatu
~~pod tąż górą na dole dość dla re-~~
dość przestronny.
~~zydencyi królewskiej wspaniały~~
Innych ~~Panów~~ służby Palace mniejsze, ale
~~lecz~~ obszerne, ~~...~~ piękne, zbudowane;
patrycyuszów i obywateli prywatnych
~~takie~~ i ~~Obywatelów~~ (domy, które
po strasznym owym pożarze w
Roku 1610. podczas ~~wojny~~ niedawnej z Moskalami kiedy całe miasto zniszczało
~~drewnianej do murowania ...~~ ozdobniej z kamienia i wtedy budować zaczęli.

się

~~i. Wiele~~ jest tu ~~Kościołów i~~ Klasztorów bardzo wiele tak łacińskich jako i Greckich [~~z pomiędzy których zna-czniejsze są~~ P.P. Bernardynek dla cudownego Obrazu Najświętszej Panny i OO. Bernardynów dla pięknej staroświeckiej architektury. Był Kalwinów zbór i szkoły publiczne, do których sprowadzili z Niemiec Profesorów, zwłaszcza że wielu tu jest Kupców Niemców ~~Szkotów~~ i Anglików, ale ~~przez Konstytu-cyę~~ [illegible] [Aryanami ~~wygnane~~ ~~ni zostali~~. Robią w tym mieście najprzedniejsze w całym kraju harmaty, strzelby, i inne rzeczy do Artylleryi należące. Miasto to ma wiele rozciągłych przed-mieść, jako to Antokole gdzie jest Klasztor i Kościół OO. Trynitarzów sławny cudownym Obrazem Pana Jezusa Nazarań-skiego, także X.X. Kanoników regularnych i pałac Hrabiów Sa-piehów nowej architektury z przyległym obszernym zwierzyń-cem i ogrodem ozdobionym wielą fontannami. Łukiszki z tej strony po nad Wilią rozciągające się

[Był i zbór Kalwinów, którzy także swoje gimnazyum mieli ~~sprowa~~ ~~dziwnie~~ do pytlowaty się (iuliit), sprowadziwszy zaś z Niemiec swojej bez-bożności nauczycieli, (bowiem miasto to ma wielu rzemieślników (opifices) i Kupców Niemców, Szkotów, i An-gielków) ale i ten (zbór dekretem sejmu królestwa własnie [illegible] rozkazali) z królestwa wykorzeniony został.

Działa wojenne spiżowe (armaty) i muszkiety mniejsze także naj-przedniejsze wyrabiają, jako też inne wojskowe potrzeby i bronie.

O cztery mile od miasta w lasach jest Rudniki, ~~[illegible]~~ i dwór królewski bardzo ozdobny i ogród przyjemny i miejscy polowa-niu oddzieli zwierzyniec bardzo obszerne. Pomiędzy miastami są Lida i Oszmiany, które są stolicami ziem (terytoriów) i księcia Radziwiłła Birże, z zamkiem napobrzeżnym, pokrytane są ze najszczególniejsze; inne prawie wszystkie są drewniane i małej wagi —

się przedmieście ma Kościół i Klasztor OO. Dominikanów i kilka drewnianych Pałaców, tudzież liczne Spichrze na składy wszelkich kupieckich towarów. Śnipiszki zaś z drugiej tejże Wilii strony przedmieście przyozdobione jest wspaniałym Kościołem i Klasztorem X.X. Jezuitów pod tytułem S. Rafała, tudzież pięknej symetryi Pałacem Pioromont nazwanym Jchmościów PP. Piorów. Ztąd zaś w bliskości jest Kalwarya, miejsce przyozdobione wielą murowanemi Kaplicami, reprezentującemi Tajemnice Męki Chrystusa Pana, dla nawiedzania których ludzie zdaleka zgromadzają się na to miejsce; jest tu także Kościół i Klasztor OO. Dominikanów, zkąd widać Werki dobra Biskupa Wileńskiego ozdobione pałacem nowej architektury nad Wilią samą położonym. O mil cztery od miasta między lasami jest pałac Królewski dziwnie wspaniały Rudniki nazwany; przyległy jemu jest piękny ogród i zwierzyniec, miejsce także same do polowania wcale sposobne.

ne. Między innemi miastami znaczniejsze są Lida, Wiłkomierz i Oszmiana Powiatów swoich Stolice, także Birże z Zamkiem dość obronnym Xiążąt Radziwiłłów, inne zaś wszystkie ~~...~~ drewniane i podłe są.

Trockie ~~Województwo~~ wdztwo ~~[illegible]~~ ma tylko ~~Senatorów~~ Wojewodę i Kasztelana, chorąży ~~[illegible]~~ podkomorzy sędzia (terra) ~~a lubo ma do siebie należący po~~ a ~~[illegible]~~ trzy ~~wiat Grodzieński, to sobie przy~~ podległe są ~~[illegible]~~ territorium ~~właszcza~~ Powiat Wołkowyski ~~[illegible]~~ każdy obie tylko ~~swoje~~ własnych ~~a których każdy ma swoich~~ Urzędników i od samego Trockiego powiatu ~~jest rozleglejszy~~ jest rozleglejszy

~~Iż że jednak~~ w Litwie powiaty nie mają swoich Kasztelanów, tak jako w Polszcze Ziemie, każde przeto Województwo nie więcej nad ma swoich Senatorów, nad Kasztelana i Wojewodę. ~~Samo~~ Miasto Troki o mil cztery od Wilna odległe jest położone (między bagnami niedostępne, ~~niep~~ stępnemi ~~położone~~, i które ani w najtęższe mrozy całkiem ~~cięższe zimy~~ nie zamarzają) ma Zamek chorąży stary ~~wprawdzie~~, ale dość obronny dalej ~~krom~~ Klasztor Benedyktynów dość ~~[illegible]~~ warowny obronny (monasterium firmum ladu) Tutaj w parafialnym ~~w parafialnym~~ ~~[illegible]~~ Kościele jest jest ~~sławny~~ Obraz cudowny Najświętszej ~~[illegible]~~ cudami wsławiony.

Panny

Iż że ~~nie ma~~ zwyczaju ustanowiania mniejszych Kasztelanów który jest w Polsce, przeto każde wdztwo dwóch tylko ma senatorów t. j. Kasztelana i wojewodę

sibi adscriptum jacet

których zdaleka wierni
do kąd
~~Ludzi~~, ~~z kąd wielka tu liczba~~
dla nabożeństwa ~~schodzić~~ zbiegać się zwykli, więc
~~ludzi zdaleka przychodzi~~. Grodno
zaś nad rzeką Niemnem położone
ma Zamek ~~na pagórku~~ dość pię-
na wzgórzu wzniosłejszym
kny, wystawiony od Króla Stefana,
lubił przebywać
który tu często ~~przemieszkiwał~~ ~~rezydował~~ dla ~~tego~~ polowania
na wybory zwierząt rozumie się
~~sobnego miejsca~~ do polowania wię-
kszego zwierza, jakoto Łosi,
Turów, Niedźwiedzi, ~~i innych~~,
wystawił ~~tu~~ na Niemnie most
Najpiękniejszy zaś Król
Zygmunt III., ~~Król~~ drewniany
tak misternej, że podobnego
~~wprawdzie~~, ale ~~nad który wiele~~
Polska nie ma. Wiele jest ~~w tym~~ tutaj
~~mieście~~ Klasztorów, i Kościół pa-
jezuici Kollegium nie tak dawno
rafialny piękny i ~~Szkoły publiczne~~
~~na kszt. Jezuitów~~ dla uczonej się młodzieży tutaj wznieśli.

różne dobrodziejstwa i niezwykłe łaski
modlącym się na wspomnionem miejscu
lub ślub w obec onego obrazu czyniącym
bóg wszechmogący zwykł ~~[illegible]~~ hojnie
udzielać.

pełen alanów łosi uro[illegible] żubrów czy tu-
rów

Brzeskie Województwo dubel
także
wielkie moc[illegible] tak w sobie jednie te same prawie ma własności co wszystkie inne dzielnice
skiemu ~~przyległe~~ podobne prawie części Polski,
we wszystkim innym Koronnym
drewniane
Województwom, miasteczka, i
ma obfituje w bydło
wsie ~~mała~~ ~~drewniane~~ ~~w~~ zboże i
szczególniej
~~bydło obfitujące~~, a ~~między~~ ~~temi~~ tre
Kamieniec, Kobryn, Janów, przy
nad których wznoszą
~~których~~ się Zamki Wojny, Rosz
~~Rosz~~,
i Włodawa, Biała ~~ma~~ gdzie jest pałac dość
~~piękny i wspaniały~~ Xiążąt Ra-
bardzo piękny teraz gdzie nareszcie
dziwiłłów, ~~gdzie~~ ~~także~~ Szkoły pu-
założone do których
bliczne ~~sprowadzone~~ ~~od~~ Professo-
przysyłano
rów z Akademii Krakowskiej, biegłych we wszystkich naukach.

inne-

wszystkie   mniej są znakomite
Inne miasteczka całe są podłe,
Oprócz samego ~~stołecznego miasta~~,
                                   na wzgórzu   (in scopo)
Brześcia, które ma zamek między
Bugiem i Muchawcem
rzekami ~~na skale~~ położony; także
                    nowym stylem architektury
Pałac Królewski za miastem ~~nowej~~
                    ozdobiony
~~architektury~~ z pięknemi ogrodami, (delicatis hortis)
Są i tutaj szkoły
~~X. X.~~ Jezuitów ~~mają tu swoje Szkoły~~,
i Klasztory zasługujące na uwagę
innych także Zakonników jest
~~dość wiele Kościołów i Klasztorów~~
lecz i Żydzi tutaj mają swoją szkołę synagogę sławną z uczonych
Synagoga ~~także żydowska~~ w
                    i zwykli tutaj przychodzić
całej Europie tu ~~najstarsza i~~
~~najsławniejsza, do której~~ z Włoch,
Niemiec, Moraw i Szląska wie- nie tylko dla nauki lecz i dla wyniesienia aby potem zostali rabinami a za powrotem do domu swojemi mogli zarządzać synagogami.
le przybywa Żydów, częścią dla
nauki, częścią dla promocyi na
Rabinowstwo, w bliskości tu
jest w Berezie Klasztor ~~X. X.~~
                    założył
Kartuzów fund~~owany od~~ Lwa
                    ców
Sapiehy Podkanclerzego Litt.
Po tutejsze w sąsiedztwie   opactwo
~~i na kow~~ kilka ~~Klasztorów~~
~~Ojców~~ Bazylianów (skich) ... Piński powiat dziesięć ...
                    bardzo   powiat
~~wiel nawet~~ rozległy (~~do Brze-~~
~~skiego Województwa należy~~,
mających własnych
~~lubo swoich na~~ Urzędników
tak ziemskich, jako i Grodzkich ~~należy~~ do tego województwa przyłączony jest; lecz nadto (zbyt ...)
Cały w lasach i bagnach leży, zacieniony i w bagnach zanurzony;
(bardzo znamienity ...
Obfituje w ryby, miód i zwie-
                    rzynę; pszenicy zboża nie źle wydaje i woły tłoczy i ... na Szląsk, i do
                    cy
rzynę; ~~wiele~~ do Gdańska wysyła. Prusi do

Zboża.

(do Szląska i do Prus)

łoju, wosku i chmielu.

Ma Pińsk miasto stołeczne

biedność (przemysł) (industrios homines)

ma Obywatelów dowcipnych i

biegłych kupiecków

tak w handlach

że do Moskwy (i Niemiec) swoje towarami bardzo często z

żabuga (?) dozy, lecz ponieważ w po największej części są greckiej religii

przeto

swego własnego mają

Biskupa. Także Jezuitom

Kollegium Szkoły ufundował,

Xiąże Stanisław Radziwiłł

Kanclerz W. Lit. założył.

Ruś.

Jak dalece Królowi Polskiemu tyle obszerna kraina Rusi podlega,

rozciąga się wzdłuż

od granic od Pokucia aż do pogranicza Inflant, na mil

mniej lub więcej 200. wszerz zaś i

wzdłuż od Małej Polski lub Litwy na wschód do puszcz tatarskich lub do Moskwy

na mil 120. Dzieli się na

Ruś Białą, która do Litwy W. X. wielkiego należy, i Ruś Czerwoną, która prawdziwie zowie się Rusią albo (Roxolanią) i do Polski

należy. Trzecia część za Dnieprem i zrodłami Donu rzeki położona zwali dawniej

Rusią czarną, od nowszych teraz zaś zowie

się Moskwa od rzeki i miasta poczęła się zwać pospolicie Moskwa i ponieważ całe to państwo w całej swej obszerności od miasta i rzeki Moskwy nazwisko na pospolicie communiter

Moskwas

~~Moskwa, cała tu Ruś dawniej~~
Która niegdyś
~~się zwała~~ Sarmacyą Azyatycką, zwała cię.
Nasza zaś przeddnieprska Ruś
~~Czerwona zaś i Biała~~ Sarmacyą
~~Europejską nazywana, Polskę~~ a sama Polska właściwie Wandalią.
~~zaś sama Wandalią.~~ Cały la
Kraj wielce ~~obfituje~~ w zboża, ~~trzody~~ zwierzynę, była
~~zwierza~~, ryby, i miód, ~~gruszowicie~~ szczególniej na mnogość niesko i doną
na Podolu gdzie zbierają pszczoły z cała didamnus v didamnum
i innych ~~różnych~~ wonnych ~~kwiatków i ziół~~ ziół.
Szlachta są mężni i odważni ~~odważni~~ dzielnicy, a ~~...~~ a nikiedy wszystkimi (nieczęsto serca są do wojny skory-
nawet i sami chłopi ~~do wojny cale~~ skory scolpelis
są ~~ochocze~~, używają ~~zbroi~~ pancerzy, ~~strzelb~~,
dzid i innej broni, najbardziej zaś wielu szczególnej
~~spis~~ i sajdaków strzał.

Ruś czerwona:

~~Najznacznie~~ Prze na ~~szczęsna~~ ta prowincya mio-
dem i mlekiem płynąca, ma od
południa Węgry, ~~Mołdawię~~ Multany i Be-
ssarabię, od północy Ruś Białą, wschodu puszcze tatarskie i Moskwy w Tadze od północy ... i ~~podzie~~ Białą Ruś
od której ~~Styrem~~ rozgraniczona rzeką Prypecią
~~wołami się dzieli, od wschodu Ta-~~
~~tarya i Moskwę~~, od zachodu Małą
Polskę, z ~~którą~~ od której przedziela ją rzeka ~~ma granice~~ Wieprz
i Wisła ~~...~~ Bug rzeki. jako wydatniejszemi granicami (terminis). Zawiera w so-
bie siedm ~~dość~~ bardzo obszernych woje- wielkonad
wództw, jako to: Ruskie, Podol- województwo naprzód, potem
skie, Wołyńskie, Bełskie, Bra-
cławskie, Kijowskie i ~~Czerni~~ ziemię chełmską i halicką
~~chowskie~~.

~~chowskie. Dwie prócz tego zie~~
~~mie Chełmska, i Halicka.~~

Województwa Ruskiego [ma] Se-
natorów ~~jest~~ ~~dziewięciu~~: Arcy-
Biskupa Lwowskiego, Biskupów
Przemyślskiego, i Kijowskiego, Wojewodę
Ruskiego, i 4 Kasztelanów Lwowskiego, Przę-
myślskiego, Halickiego i Sanockiego, Dzie-
li się na cztery ziemie, Lwowską,
Przemyślską, Halicką i Sanocką,

ponieważ Galicja na tyle powiatów (districtus seu territoria) dzieli się, a pierwszego właśnie powiatu głównem miastem jest Lwów

W Lwowskiej Ziemi stołeczne mia-
sto Lwów, położony pod stopniu ~~na grzusie~~ 46.
długości, i 49. szerokości, ma ~~jest~~ ~~dwie~~
ma mury obronne dość mocne ;
~~jest obronne miasto, ma~~ dwa
zamki, i ~~oprócz~~ ma pałac wielki i siedzibę Arcy-Biskupa
Katolickiego, i ~~ma~~ dwóch ~~innych~~ Bi-
skupów, jako to Ormiańskiego
i Ruskiego. Miasto ~~ty Herety,~~ Kacerzów Heretyków zaś nigdy nie dopuszcza do siebie ani kiedy kolwiek dopuściło ~~i swojemi herbami obda~~
~~Który do społeczności swojej nigdy~~
~~niepuszczało, i po dziśdzień nie~~
~~przypuszcza, dla czego wielkiemi~~
~~je wyniósł pochwałami Sixtus~~ V. Papież. Przeto ją bardzo pochwalił i swojemi herbami obdarzył. Sixtus V.
~~Papież~~. Ma [bardzo] wiele uczonych [literatos homines]
~~i chodzi dziś dziwnie Kurowi~~ wyszczególnie rękę i lubi do nauk garnących się
ludzi, ~~przeto ini ich kocha i prowo-~~ wyszczególniających się [ich] kształcenie
zatem dla tego i kupiectwem zagląda i zalecająca się obyczajnością bardzo kwitnie
~~wuje~~, a zatym ~~kwitnie~~ zdzie nie
~~mało nauki~~ i obyczajności sława.
X. X. Jezuici mają tu ~~swoje~~ Szkołę
~~Także~~ [też] X. X. Dominikanie, Fran-
ciszkanie, Karmelici i Bernardyni

~~prywatnie~~

i inni uczon bardzo gorliwie nauk [pilnie]

~~przyatnie ucza~~ Filozoficznych i Teologicznych,

~~w innych także~~ Szkołach we w..

czonych professorów z Akademii

Krakowskiej. Sławny tu jest w zimie

na S. Agnieszkę ~~Jarmark~~, ~~na~~ [sławny jest z wielki tutaj na niego]

~~który się wielu zgromadza kupców~~

z Węgier, Mołdawii i Turcyi [i innych stron świata zjeżdżać najbogatsi] Kupcy,

niewiele zaś ~~całą~~ Ruś procz nie..

zliczonych rzek, ma jeszcze do tego

~~nie~~ zliczone ogromnych ~~bardzo wiele~~ ~~jadowitych~~ i stawów

które wielkiego rodzaju ryby najtłuściejsze [i zadziwia sztuką i ręką ludzką zdziałane,]

więc nigdy ~~niemogą się~~ zjeść w do.. [wydają i dlatego też że w zimowym]

nim te ryby, które się poławiają, [czasie nasolone (bo wszystkich za świeżo]

w zimie zatym posolonych je na [zjeść i zachować dla mnogości nie można) w ogromnych naczyniach tak do innych miast jak szczególniej podczas jarmarku]

ten Jarmark do Lwowa ~~zwożą~~

zwożą ~~prowadzą~~, zkąd zaś na całej Polskę [a potem z lód po]

wożą rozsyłają. Kościoły ~~są tu dawnie~~ [w tem mieście zaś]

i dość dobrze ~~opatrzone w~~ wyposażone czasami do obrzędków spra-

~~piękne i znaczne tak apparata~~, wowania potrzebnemi także taliskimi

mi, jako też ~~naczyniami~~ ~~różnymi~~ [mi]

srebrnymi i złotymi ... X. X. Jezuici

między innemi klejnotami mają

Ornat cały perłami ~~wysadzany~~ drogiemi kamieniami i perłami tkany

na ~~kilkadziesiąt tysięcy złotych~~ [wiele tysięcy złotych] Hmmm... i

szacowany, ~~inne także~~ Kościoły [podobne mne]

~~zawsze mają kielichów złotych~~ wiele kielichów złotych z ... kapłańskimi

i ~~apparatów~~ ~~perłami~~ ozdobionych, mają: [klejnotami ...]

ale szczególniej ~~w~~ Katedralnym zaś Kościele ~~mitra~~ [ma]

~~się~~ Mitrę bardzo ~~kosztowne~~, ~~perła~~ [biskupią ogromnej wartości wysadzaną]

klejnotami ... ~~mi także wysadzana~~. X. X. Ber.. [Zaś]

nardyni, który ~~zaś miasta~~ ~~dawnie~~ [są po za murami] i niebul, dawno wspaniałą świątynię sobie ~~pobudowali~~ [zbudowali]

~~dawno~~

dawno ~~za miasta~~ dziwnie wspa-
~~niały~~ Kościół ~~wymurowali, mają~~ między
~~pro~~ innych Relikwii ami ~~za~~ Świętych mają takiej swego zalecona brata
kim Ołtarzem ciało swojego Za- jednego przy wielkim ołtarzu pono
konnika ~~B.~~ Jana z Dukli cudami wanego Błogosławionego
w stanimego, który ~~przez całe życie~~ za żywota swego
(w opowiadaniu słowa bożego bez ustannie pracy się oddawał, (in exhausti laboris erat)
~~nieprzestannie opowiadał słowo~~
i taka była w mieście tym już od lat młodych pobożności
~~Boże, i takiej był świątobliwości~~,
i najniewinniejszej świątobliwości obyczajów
że ~~pierwotnych~~ ~~się być obrazem~~ pustelników jaśniał z niego obraz osobliwy.
~~nych Pustelników~~, Inne znacz-
niejsze miasteczka tego powiatu w: districtui
~~tej Ziemi miasteczka~~ te są:
Gliniany, Złoczów, Zborow, ~~Szczerzec~~, Gródek,
Komarno, Żółkiew (majoru bardzo Zamek ~~dziw~~ przyjemny, Kościół różnym ~~[illegible]~~ marmurem ozdobiony, do-
mé piękny i ogrody wesołe mające, ciaż i inne miasta z położeniem z sobą zamkami nie są wiele ~~zupełnie~~ bez żadnego
Jaworów ~~[illegible]~~ sławne ~~ciepłemi~~ wodami Starzystemi znaczenia między któremi faworis
~~[illegible]~~ ~~wsi~~ Szkło, ~~nie~~ ta narwajęj ~~wytryskającemi~~ która wiosek się wydobywa wapienist z sitów + na drodze do via Jaworówa sławne ~~wytryskającemi~~ źródłami ciepłych wód (nie prawda) we wsi
bardzo skuteczne na ludzkie różne choroby ~~leczącemi~~, jako
w swojej książce wielkiego doświadczenia świadczy ~~sławny~~ lekarz ~~Doktor~~ Sixtus Leo-
~~Leonski~~. Druga tego Województwa wielkowodztwa
powiat (districtus) ziemia jest Przemyska; samo
miasto Przemyśl ma Zamek (na górze położony
~~skale wysokiej~~, i słotna Biskupów dwu ~~[illegible]~~ jes,
Łacińskiego obrządku ~~jedn~~ Katolickiego, drugiego Ru-
obrządku greckiego zasrzyżowionych-
skiego, ~~Kościoły~~ i różne klasztory ~~[illegible]~~
przez wielebnej Kapituły kanoników. Jest i Kollegium Dla
uczonej się młodzieży ~~szkoły~~ O. O. Jezuitów, ~~jest~~ są
i różne ~~i~~ ~~tutaj~~ grodzkie pali: ziemskie: zwłaszcza talers
~~sądy i Kapituła Kanoników~~, ~~[illegible]~~ jest
bardzo wiele obfitości wielkich kupców od dawnych
~~wszędzie~~ cali w handlach ~~zamożni~~, ów
i pa zmarli słynny każdego roku.
mają ~~co rok~~ jarmark sławny
i liczny – ~~Zamki tu są wszyste~~

murem

†A. źródło w zimie nie zamarza-
jące tworzące od razu strumyczek
wytryskała pod lasem sosnowym z piaszczyste-
go gruntu w wandole po lewej ręce gdy
ce jadąc, ze Lwowa do Jaworowa, po jednej
stronie źródła są wydmy piaskowe, zaś
źródło zimne jo kcie wodę ma słodką
do picia dobrą – siarczane źródła są
z przeciwnej strony gościńca po prawej
opisanego źródła o podal – ~~[illegible]~~
łączy się do jednego stawu z przeciwnych
stron —

Ujrzysz tutaj, pośród rozmaitych miejscach zamki szlacheckie obronniejsze dla częstych tatarskich napadów

murami i wałami propugnacula obwarowane ~~zmocnione~~ jako to: w Białobokach, Sośnicy, Dąbrowie, Uhercach, Prochniku, Łaszkach. (murowane mają zamkowe?)

~~to Białoboki, Sośniak, Dombrowna,~~

~~Uherce, Prochnicz, Łaski~~ a między

temi najznaczniejszy wyszczególnia się w Krasiczynie

nową architekturą budowy nad Sanem ~~samą~~ rze-

ką pałac ~~wystawiony~~, o milę lub dwie

od Przemyśla. Miasteczka zaś

znaczniejsze te są: Sambor mają-

ce bardzo ~~dziwnie~~ piękny Klasztor X.X.

Franciszkanów, Felsztyn, Dobro-

mil, Wiszńia, Żydaczów, Mościska

Dubiecko, Kańczuga ~~Czancuga~~, Przeworsk, Ja-

rosław sławne Jarmarkiem swo ca., [w dzień Wniebowzięcia N.M.P.

tężę Królestwie ~~Polszcze~~ sławniejsze ~~najliczniejszym~~, gdzie prócz innych, na

~~który~~ prócz innych towarów z Per-

syi, Carogrodu, Wenecyi, Moskwy

i Amszterdamu ~~przywożonych~~ przywiezionych,

zwykło bywać więcej ~~więcej~~ ~~jak~~ na 40.000 Wołów na przedaż ~~przy~~

~~pędzają~~ a połowę tyle koni. ~~dst.~~

Jezuici mają tu ~~swoje~~ Kolegium ~~Szkoła~~ wszczepił się a za

~~miastem~~, ~~jest~~ ~~także~~ Klasztor pra wi i budynek niezwykłej za wzgórzem i murki (vestiges virginei

z Królewską hojnością ani nie należy lekce ważyć budowany i warowni zamku, który

~~niewiski cale Królewską wspaniale~~

~~Który~~ wystawiony, mury też

~~wokoło miasta i zamek dość~~

~~obronny tak~~ obleiwa ~~który~~ od wschodu ~~rzeka~~ Sanem ~~Sanie~~. Na- ~~Sanem obleiwa od wschodu a miasto leży od zachodu~~ zaś miasto położone od zachodu.

stępuje ~~po nim~~ Łańcut ~~ma.~~ świątyniami

o ~~słownej~~ osobliwszej mieszka

~~steczko znakomite Kościołami~~

~~od~~ Stanisława Lubomirskiego

Wojewody Krakowskiego wspaniale wystawionymi

wionymi

i ozdobiony ~~ludnej~~ pałacem ~~wspaniałym~~ warownie murowanym bardzo obronnym

wionymi, i ogrodami ~~dość pięknemi~~ przyjemnemi

~~inych~~ ~~mi~~. [Rzeszów ~~także sławne~~ pięknym

Zamkiem, Klasztorami i Jarmar-

kiem wiosennym na S. Wojciecha;

Sławny dla ... ~~wielka~~ tu jest obfitość mleczna

i płótna, [Niemcy albowiem z Sa- ... wielka są zwykła bywać mnogość bo w całej tej okolicy nie mieszkają pokolenia ludzie, wsie zamieszkujące poznani w której się wpraw

~~xowie~~ od Kazimierza Wielkiego Króla

Polskiego, na którejś wojnie z dziecmi i sprowadzeni z Saxonii

i żonami ~~zaimogani tu osiadłszy~~ aby tę okolicę zamieszkali jako własną dziedzinę (domicilium proprium)

(i tedy wielkie trudności mają około bydła i

~~cali się w trzodach i ...~~

i ~~wielka~~ tego ~~...~~ wgaii Jarmarki ~~dla~~ gdy do innych okolicznych miasteczek na spne dają zbioro tedy najwięcej do

(Rzeszowa i Jarosławia ~~...~~

Trzecia Województwa Ruskiego Ziemia dystrykt

jest Sanocka. Ziemi (Siedmiogrod ~~...~~ — sąsiedniego gór węgierskim a nawet samemu

~~i górom Węgierskim przyległa~~ i przeto, zkąd

cała ~~pół~~ po ~~pagórkach~~ górach koło rozłożona przez ~~tam~~ gdzie

~~gdzie jest~~ ku Krosnowi rozciąga się, które najcześniejsze w tej miasto w tej okolicy prawie najpierwsza targowica dla Węgrzynów ma, gdzie

Ziemi miasto. Składają tu najbar- wprowadzi oni tu i owdzie swoje towary i

dziej Węgrowie swoje wina i towary, wina po miasteczkach podgórskiej okolicy składają jednakże tutaj najwięcej ich według

zkąd obywatele tu są od innych bo- dawnego przyzwyczajenia przywożą, dla

gatsi, i jarmarki daleko sławniejsze czego i obywatele tutej nieco bogatsi

sze i ludniejsze. ~~...~~ od innych i jarmarki u nich daleko sławniejsze niż w innych okolicznych

~~tu swoje~~ Szkoły, Kollegium dla nauk humanitarnych, Ma tudzież Ców. Jezuic. miejscach (populationes)

[Sanok zaś lubo jest

~~stołeczne~~ głową Ziemi ~~i miasto~~, nie daleko jest mniej co do ozdoby i liczby

~~tak jednak jest ludne i piękne~~ mieszkańców, ma

~~swój~~ jednak Zamek ~~dość obronny~~ nad niedopogardzenia na skale

rzeką Sanem położony, Brzozów ~~także~~ także i inne miasta tej okolicy

Rymanów, Dynów i Leszko;

~~swoje mają Zamki i mury dla~~ które od dzieci z bojaźni przed Tatarami warownie swoje mają przezemi

~~bojaźni~~ czynić.

ziemia ruskiego wielkorządztwa

bojaźni Tatarów. Czwarta i ostat-
nia ziemia tego Ruskiego Woje-
wództwa jest Halicka od zachodu
[górami Siedmiogrodu od zachodu zimowego a od]
górami Siedmiogrodzkiemi, od
południa zaś lasami bukowemi Multan-
skiemi, otoczona. Przerzyna ją
rzeka bardzo rwąca w górach karpackich poczynająca się
wpół Dniester, najbystrzejsza
rzeka w Polszcze z gór karpackich
na wschód do morza czarnego wpadająca prawie przez pół środek
płynąca, część jej południowa za
przecięta, którego część południowa
Dniestrem zowie się Pokucie. Zna-
za Dniestrem położona Pokucie
Miasta znaczniejsze ma
czniejsze miasteczka jej są: Halicz, od którego była nazywa się niegdyś stolicą Królestwa
stołeczne tejże ziemi miasto, nie-
gdyś stolicą całego Ruskiego Kró-
zaś dotąd rubieżami nie Rusi
lestwa, i Król nie Ruski, ale Ha-
licki zwał się, ponieważ zwłaszcza że cała (Rusi)
na wiele dzielnic jest rozpadana, w której miała
Ruś była czerwona nazwana dzierżąc,
między którymi prędko i pak gdyby monarchiczna wzięczeni
z których najznaczniejsza Xiążęta
Xiążęcy byli, nazywali się pokonanymi o tej rzeczy nasze dzieje
dzieje, teraz nie ani znaku tej
dawnej
wielkości nie dopiero. Zamek Ha-
licki nad Dniestrem położony na niegdyś znaczenie.
lecz miasteczko ma obywatele zaś do piętnastu
jakiego jest nagi, Obywatele zaś
oddanych
cale się prawie, i w rolnictwie a
handlowe
nie w handlu zamurzeni. Podobnie
położony
tyń także nad rzeką Prutem leży,
który własnym polem głową i zwykł mieć
cy jest stolica Pokucia, miewa raz
rano jarmark raz do roku dość znaczny ponieważ
w rok taki znaczny dla zgromadza-
jących się tam Wołochów, którzy tam mają swoją targowicę jako w so-
wszelką moc sprowadzają wołów. siedztwie. Z kąd samo wołów wielka mno-
do i koni najprzedniejszych wielka mno-
gość sprowadzana bywa zwykła —

miodu

miodu, wosku i koni w Polszcze

najdzietniejszych. Kołomyja dość znacz. będące frequent odwiedzane

miasto dla obfitości soli

warzonej, którą z tąd po całej Rusi i Litwie

rozwożą, gdzie jej całe miena. Której prawie wszystkiem województwom brać i wyrabiać się tylko udaje i w ziemi przemyskiej

i częścią z Przemyśla ztąd sprowa-

dzają, i niektórych wsiach, koło Ha-

licza w których z głębokich studzien ciągną z tej wody stu-

dziennej sól się warzą i potem na sposób mazki lub śniegu polana powstaje, po sól, a mianowicie oczyści w kawałkach się zbija i tak rozdziela (kurmanki, kopki); robi się w wielu miejscach tegorocznego województwa mianowicie koło

(Rybotyczach w okolicy miasteczka w ziemi Przemyskiej leżą czym, koło Do-

bromilu, Samborze, w Soli etc., której też od Soli nazwę ma.

Na Stepach także Ukraińskich około czyli dolnego Podola w pobliżu)

Dniepra jest słone Jezioro, którego woda

za działaniem słońca a jakiego rodzaju w sól się

twardą zsiada, której tameczni okoliczni

mieszkańcy Obywatele używają. Ale wróćmy

się do naszej rzeczy. Na Pokuciu znaczniejsze miejsca są:

Marjynów.

Dolina i Stryj z zamkiem

pośród bagien położonym. Na tej

za Dniestrem zaś

Potok warowny zamkiem i

Kościół XX. Dominikanów od Ste-

fana Potockiego Wojewody Bra-

cławskiego założony. Jego który dopełniony wspaniałości swoich świątyni przymiotów ozdobiony

Sukcessorów należy miasteczko

i zamek Monasterzyska, Uście

i Dobrowody i innych kilka zamków między którymi znamienity mocnym zamkiem Buczacz.

między

Buczacz
między któremi Bucsk ma swój
Zamek dość obronny, także Pod-
hajce murem i wałami opasane,
także pojezdzie w bliskości zaś jego Zawałów Za-
mek piękny, naostatek Brze-
żany miasto ludne i kościół piękny i pałac okazały i dobre warsztaty ma —

Następuje już polem Województwo
Podolskie słynne ustawiczne nieustannemi
barbarzyńców napadami Turków i Tatarów wycieczkami
i bitwami, gdyby tak one było pożądanego pokoju mogło używać
w pokoju jako zachodnie Europy ludy
pewnie ani Włochom ani Węgrom kraje, niemiałoby czego zazdrości
niepozazdrościłoby urodzajności ziemi i bogactw Włochom i Węgrom bogactw żyzno-
ści ziemi, ma różny marmur w wielu miejscach
w różnych miejscach różne marmury i alabastr. Dzie-
li się na trzy ziemie, powiaty Kamie-
niecką, Trembowelską i Laty-
czowską. Kamieniec sławne
miasto z zamkiem także naturą miejsca i ręką ludzką utworzonym
samą, jako też i sztuką jest
dosyć mocne, o mil 30 od Lwowa odległe
leży ku wschodowi przy granicy dzisiejszej
49. długości, a 48 szerokości,
dwóch ma tej samej Biskupów, Rzymskie katolickiego
go i Ormiańskiego, albowiem
lud ten dla zysku chętnie w królestwie polskiem przebywa
Ormianów bardzo wiele tu jest,
którzy z Persyi tureckie towary rozne
osobliwie zaś szlachetne konie
tu towary przywożą, a miano
wicie konie dzielne. Maj owych tu tak jako w innych większych miastach
Rzesz swoich urzędników czyli star
urzędników czyli narodu

Którzy wierności królowi i magistratowi najpierwszym są innych służącym i sami na zdrowności swoich rodaków baczności dając mają,

~~Urzędników Sądów Grodzkich jako i ziemskich, są też i Szkoły J.J.~~

Także mają tu Kollegium swoje i ... młodzieży.

Jezuitów; co dwie mile od miasta jest zamek Potockich Paniowce nazwany, w którym wielu czasu otale od wielkiego Wojownika Jana Potockiego Wojewody Bracławskiego nową architekturą wystawiony, sławny oblężeniem Turków, gdy z nimi mieli wojnę pod Chocimem, w Wołoszech, Roku 1621. Trembowla zaś Latyczów, Husiatyn i Bar od Królowy Bony założony, gdzie też i dla ćwiczenia się młodzieży Kollegium mają ~~Szkoły J.J.~~ Jezuitów, Czartków, Janów, Zynków, Międzybórz, Jezupol, Gródek, Jazłowiec, ~~Laszowce~~, ~~Ozała~~, Satanów, Żwaniec, Tarnopol, Kitajgród, Dunajgród i innych wiele ~~tegoż powiatu~~ tegoż rodzaju (?) miasteczka, Każde z nich prawie dla Tatarskich wszystkie dość są obronne, dla ustawicznych napadów ~~wycieczek~~ Tatarów, i każde z nich swój ma też zamek do siebie przytułem bardzo ~~dość~~ mocny, i Obywatelów ~~tak~~ do wojny urodzonych; tegoż przyczyn ... prawie ciągłych wojen, nie źle są obronne.

~~cale do wojny urodzonych. Całe to Województwo ma trzech Senato~~rów, Biskup Kamieniecki, który do rady rzp. należą, Wojewoda Podolski, i Kasztelan Kamieniecki.

Bracławskie Województwo za Podolem na granicy Tatarskiej położone, ma ~~wiele pięknych miasteczek~~ wybornych ... dużo i zamków ~~dość~~ bardzo obronnych, między któremi najznaczniejsze odznaczają się

są

są: Morachwa, Jaryszow, Żyto-
mierz, Starogród, Felsztyn i
Chmielnik. Bracław sam nad
~~Bogiem~~ ohiem rzeką leżący, Winnica miejsce zjazdów (conventuum) i deputatów sądowych gdzie także ~~...~~ XX Jezuici dla nauki młodzieży wyborne mają kollegium
przyległe jemu miasto, naznaczo-
ne jest na Sejmiki i sądy szla-
checkie, mają tu XX. Jezuici swo-
je szkoły. ~~Dwoch tylko te Woje-~~ Senatorów także
~~wództwo ma Senatorów~~, Wojewodę
i Kasztelana ~~swego~~, powiatów wielkich również dwa dzieli się zaś
~~na dwie Ziemie~~ Winnicką i Żyto-
mirską.

Podobnie Przyległe ~~także~~ Tatarom, a bar- sąsiednie
~~ziej jeszcze Moskalom jest Woje-~~ przez województwo
~~wództwo~~ Kijowskie, które przez ~~...~~ też z drugiej strony Moskwicina także ma i jakby przez środek naj-
rzyna wpół rzeka Dniepr, ~~najwiek-~~ większej z między rzek
~~szą w cały Polszcze~~ z tych przedzielone jest. Miasto Ki-
jów dość jest obszerne i ludne,
niegdyś Stolica Xiążąt Kijow- własnych
skich, którzy całą ~~Sarmacyją całą~~ Rusi czyli Sarmacyi tak w Azyi jak i
~~Rusią tak~~ Europejską, ~~jako~~ i A- rozkazywali
zyatycką ~~rządzili~~, i samym Rzy-
mianom, a potem Greckim Ce-
sarzom ~~bardzo byli straszni~~; ~~teraz~~ z których teraz w ciężkiej byli
~~nic~~ ledwo ~~znaki~~ i ~~zwaliska~~ dawnej rozwaliny
owej wielkości widać i tych nie wiele wszystko czas wszystko pożerający
~~wspaniałości maszyny owej i tych~~ pochłonął
bardzo mało, ~~wszystko bowiem z~~
czasem zginęło. Jest tu Arcy-
biskup, ~~który i Wojewoda~~ Ruski,

wszystkich

Który są w Królestwie polskim bratniego mu obrządku

wszystkich swoich Biskupów biskupami prymas czyli metro-

w Polszcze znajdujących się Me- polita, który

tropolita, jest i Rzymskiemu Biskupowi;

teraz posłuszeństwo oddaje. Jest i biskup katolickiego obrządku

Który z Wojewodą i Kasztelanem który z wojewodą i kasztelanem tutej-

do Senatu należy. Wiele jest tu szym do senatu królestwa należy.

tudzież

także Kościołów tak Ruskich jako

bardzo wiele, ale z których jeden

i Łacińskich, z tych zaś jeden do

z swojemi unitami szyzmatykami i zbuntowanymi przeciw stolicy

Archimandryta Szyzmatyków na- apostolskiej posiada; ma się 100 wsi bardzo

wielkich sobie podległych.

pieczary

leży. Są tu w tym mieście także

od natury utworzone, w których niegdyś ciała świętych Kijowskich składano, i dziś ciał

w których dawni ciążyła tutejsi pełne widzieć można, niektóre nietknięte,

które tam od owi jako za świętych mają.

chowali się, z tych tedy niektórych

podziśdzień jeszcze świętych za świę-

rozszerzają się

tych lud ma; głoszą iż te lochy pieczary pod powiadają

podziemne ciągną się aż do Moskwy

przez kilkadziesiąt mil. Zakon-

(należą do zakonu S. Bazylego)

nicy tutejsi Grecy, którzy dziwne najsurowsze

wiodą wchodzą do nich podczas czterdziestodniowego postu, i tam

ostre życie pędzą, w wielki post w samotności pokutę odprawiają, inni udają

pieczar

wchodzą do tych lochów, i tam na się na pieczary

pokucie trwają; inni (włosiennica

łańcuchami rzemieniami oraz tem)

i pasy żelazne wdziawszy aż do

odległejszej gdzie dla

Tartaryi idą przepowiadać Ewan-

opowiadania i korony

gelię, dla dostąpienia męczeńskiej.

Korony. Dawniej wielu za staraniem

staraniem których w Kijowie swoje kollegium mają do jedności Kości-

oła przywiedzeni

XX. Jezuitów klasztor tu swój mają.

cych do Unii z Kościołem Rzym-

wiele klasztorów na Rusi, ale z pomiędzy nich

skim przystąpiło; i mają od wielu inne już są w unii z rzymskim

Kościołem. (Dawniej ...)

swoich Klasztorów i na Rusi Czar-

nej, z których niektóre także do

tej samej jedności przystąpiły.

Wojewodztwo

[wielkorand] Województwo ~~to bardzo jest obszerne~~, [to szeroko się rozciąga]
rozciąga się bowiem ku południowi
aż do morza ~~Euxyńskiego~~ [Czarnego], ku za-
chodowi zaś i północy aż do Litwy
i Rusi Białej. Ma ~~bardzo dobre~~ [też ludne]
pastwiska, i miasteczka zam-
kami zmocnione, jako to: Ka-
niów, Czerkasy, Bohusław, Pe-
reasław, Biało-Cerkiew, Stepanów,
[sztucznie] wałem i fossą ~~opasane~~ [obronne], [i] Fastów
[niezdatna] rezydencya Biskupa ~~Katolickiego~~ [Kijowskiego],
zkąd XX. Jezuici swoję rezydencyą [Kollegium]
do Kijowa przenieśli. W tym Wo-
jewództwie jako i [wyż wymienionym] Bracławskim
pospólstwo nieustannemi woj-
nami wyćwiczone, umysły ma
~~całe wojenne~~ [rycerskie], i tak z miasteczek,
jako i ze wsi na wyspy Dniepra
zgromadza się, zkąd [dobrowolnie] ~~dawnym~~
obyczajem wojując, wpada albo
pieszo do Tartaryi, ~~albo wołu~~ do
Turcyi, albo [innego] ~~gdzie~~ [dobrowolnie] król każe, [bywa]
[ich] ~~……~~ do 40 tysięcy, [który]
dnej od Króla niebiorąc nagrody,
lecz samą tylko zdobyczą konten-
tując się, zowią się Kozakami,
liczba ich do 40. tysięcy podczas
wynosi, w zimie idą do domów
swoich, zostawiwszy nieco na
wyspach dla ich obrony od po-

gan

[tak ku czarnemu morzu na południu jak ku zachodowi i północy do pogranicza Litwy i Białej Rusi]

[i bardzo obronne miasta mnogie wyróżnia się]

[oddaje się wojskowości i Kozakami się nazywają a zachowując dawną dyscyplinę poczęści]

[wpadają i zdobycze ~~tam~~ z tamtąd przynoszą poczęści do]

[prawie wszyscy na zimowe leże do domów wychodzą (domi suo abeunt) zostawiwszy niewielu dla straży wysp, by ich nie opanowali barbarzyńcy i stąd rycerskie wojsko do sprawie wyż. niebiorąc żadnej płacy i poprzestają na samej zdobyczy]

lecz aby ~~[illegible]~~ skorsi do służby byli zwykł im Król zawsze

~~gen~~. Król dla zachęcenia ich

~~[illegible]~~ po wojnie ukończonej

~~daje im pieniądze~~, pewną jakąś summę pieniężną na sporządzenie broni darować, ażeby większą liczbę wojska zebrali.

~~Od zachodniej strony Województwo~~, Lecz wracajmy jakoby do domu — na zachód

~~[illegible]~~ Kijowskiego jest Województwo

a bardzo wielkie

Wołyńskie, to na dwie rozległe

dzielnice / powiaty

Ziemie dzieli się, ~~to jest~~ Krze-

mieniecki i Łucki. Ma trzech

Senatorów, Wojewodę, i Kasztelana

Wołyńskiego i Biskupa Łuckiego,

który swoją Katedrę z Kapitułą ma w Zamku

miasta, ~~Łuckim~~, ~~gdzie~~ także ~~także~~ jest ~~Klasztor~~ Kollegium

i ~~Szkoły~~ ~~OO.~~ Jezuitów, dla uczących się. W samym zaś

mieście jest ~~rezyduje~~ Biskup Ruski mowo.

Niedaleko ztąd jest miasto Włodzi-

mierz, gdzie także Ruski Biskup

ma swoją siedzibę ~~Katedrę~~, ~~którego Dyecezya~~ i szeroko wykonywa swoje zwierzchnictwo.

~~daleko się rozlega~~. Inne miasteczka

są: Rubieszów, Sokal, sławne o-

brazem cudownym ~~Najświętszej~~ Pan-

ny uwieńczone [.] ~~[illegible]~~ OO. Bernardynów ~~Klasztor~~ Czasy

wspaniały bardzo

na wyspie rzeki Bugu ~~Klasztor~~

jak i mieszkanie pobożnych; klasztor

~~i Kościół~~ ~~dawnie wspaniały~~ ~~[illegible]~~

~~wałami~~ umocniony z bojaźni przed wrogiem ~~[illegible]~~ niedawno temu tak zbudowali. Oto Kościół

[zwykle bowiem do niego bywa wielki natłok ludzi dla uczczenia się z pobożnych ofiar ~~odprawi~~ ~~nabożeństwa~~ obnośli religijne sprawują także]

bardzo pysznemi

~~[illegible]~~ malowidłami na ścianie czynemi ~~ołtarzami~~ Świętych drogo wyrażanemi.

~~srebrnymi i złotymi aż do podze~~-

w którym czczą [illegible]

mienia ~~ozdobiony niedawno wysta~~-

~~wili i wałami wkoło otoczyli~~,

Następuje ~~potym~~ Czartorysk, O-

lesko, Kryłów, miasteczka

dość

wykonne bardzo warowni
do ~~pięknie~~ i Zamkami mocnymi
~~otaczane~~ ~~ozdobione~~; Brody miasto od
Stanisława Koniecpolskiego Ka-
sztelana Krakowskiego i hetmana w. k. znacznej warowni
~~Zamkiem~~
Kościołem ~~Kollegiackim~~ i publicznem gimnazyum ~~Szkołami~~ ozdobione;
Zkąd niedaleko widać Pałac w Podhorcach
~~rostko~~ z ogrodami i ~~fontannami~~ wodotryskami ciągami
dokonałem widać ~~pięknemi~~; (który także Stanisław
Radziwiłł W. Kanclerz Litewski w Tymże wielkorządztwie ~~miasto~~
~~jętności~~ swoje Ołykę wystawił Zam,
bardzo obronnym i Kollegiackim kościołem bardzo pięknym, naczyniem z dołem stawny
niem dziwnie mocnym, i wspa- i akademią nadobnych sztuk okazały ufundował w
niałym Kollegiackim Kościołem, naczym wieku wybudować zobaczy tam
ufundowawszy tam Infułata, ludzie pobożnie infułata i zakonnicy
towarzystwo braci pobożnej modlen
pulatii.
Szkołami publicznemi (Krzemie- Następuje
swojej ziemi (ceratów)
niec ~~stolica~~ ~~swojej~~ ziemi
pokazuje na skale bardzo wyniosłej zamek
~~miasto, ma na wysokiej skale~~
~~Zamek~~; po nim ~~są~~ Wiśniowiec, dalej
Czartów, Konstantynów, Barylea, (Wasylów?)
Dubno, Ostróg i Zbaraż, ~~ma~~ każde z
nich ma zamek ~~swój mocny i piękny~~ bardzo obronny i bardzo ozdobny
bowiem z nich najdawniejszych ~~siedzib~~ wszystkich roślin pierwotnej siedziby i gniaz-
~~Każde niegdyś było~~ ~~siedzibą~~ dem.
~~swojego dziedzica~~; ~~z tych~~ a Ostróg
szczególniej z jednej
~~ma z jednej~~ strony ~~nieco opodal~~ [(choćmy nieco odległej)
~~Dermański~~ Klasztor ~~Dominików~~ ruski ona bardzo piękny w Dermaniu!
w którym są mnisi zakonu Ś. Bazylego pod własnym, (który
~~Który tam mają~~ swego Ihumena
w wysznie z kościołem w nim zostają i mają rozległe posiadłości:
~~i wszelkie do jego należą dobra~~,
z drugiej strony ~~miasto~~ Międzyrzecz
miasto bardzo obronne w którem
rzecz (~~gdzie~~ ostatni z Jannów radzący
Jan (który Ostrogskie ~~wystawił~~ Kaszt. Krak. | Janusz? który tem że tak powiem
Królewskiem
Klasztor

Klasztor i Kościół ~~wspaniały~~ dla

XX. Franciszkanów, jego zas Wnucz-

ka w mieście samym ~~fundowała~~ [założyła niedawno]

Kollegium [dla zauczania młodzieży;]

~~...~~ Jezuitów, w ~~ich~~ Kościele bardzo wspaniałym

gdzie Kości swego ~~M...~~ małżonka

~~zyła ciało sławnego tych wieków~~

~~wojownika~~ Karola Chodkiewicza

[niepozrównanego co do cnoty wojennej ze łzami złożyła.]

przez ~~swojego~~.

Już tedy wielko-przedstawie Województwo Bełzkie [szczedrie] przyle-

~~gło~~ [sami] Chełmskiej i Lwowskiej Ziemi, [powiatowi (districtui)]

właśnie w samym srzodku Rusi

czerwonej położone. Miasto [samo] tegoż

~~imienia~~ między bagnami, ~~gdzie~~ [położone (gdzie

jest najdawniejszy XX. Domi-

nikanów Kościół; Województwo

to dwóch tylo ma Senatorów, Wo-

jewodę i Kasztelana Bełzkiego, dzie-

li się zaś na cztery Ziemie, Bełzką,

Buską, Horodelską, i Grabowiecką.

[tot w] ~~z~~ których ~~Każda od swego imienia~~ [było miast i wsi też cztery]

ma miasto Zamkami opatrzone,

które jako ich są Stolice, tak od

innych są znaczniejsze.

(w mieście bardzo dawny kościół po-
siadasz) i od niego którego dwóch sena-
torów nazywanych ma wojewodę i
Kasztelana bełzkiego, i dzieli się
takoż także na cztery powiaty
ziemie territoria)

pierwej wspomniane jako są głównymi
swoich powiatów (terrarum) dalej też
i mianowicie za porządniejsze od innych,
i mają z sobą połączone obronne
zamki.

Ostatnie miejsce zajmuje

Ziemia Chełmska między

~~Litwą, Wołyniem i~~ Lubelskim [i Litwy pogranicznem położona, na wschód (respiciat)

[wielkorzy] Województwem położona, osta- [pogląda (zięga) na Wołynia (graniczy z Wołyniem i z Litwą)]

~~tnie tu ma miejsce~~. [samo] Miasto

Chełm ~~...~~ ma dwóch Biskupów, [jednego Katolickiego, którego katedra niedawno do Krasnego-Stawu prze-niesiona jest, a drugiego ruskiego, który tam (ibidem) pozostaje i swój katedralny kościół dzierży (tenet)]

Ruskiego, którego tu jest kate-

dra, i Rzymskiego, który swoją

katedrę

Katedrę przeniósł do Krasnegostawu. Dzieli się na dwie Ziemie Chełmską i Krasnostawską, dwóch też ma swoich Senatorów, Biskupa i Kasztelana chełmskiego. Znaczniejsze ta miasteczka są: Chełm, Włodawa, Rożana i Krasnystaw nad Wieprzem rzeką położony, gdzie i Katedra Biskupa i Pałacz zamkowy nową architekturą wystawiony. Tu ś. p. Maximilian Arcy-Xiążę gdy z wojskiem do Królestwa polskiego niewielu przychodził przez niektórych zaproszony na Tron Polski wstąpić, od Jana Zamojskiego zbity, pojmany i przez niejaki czas pod strażą chowany był, który to Zamojski prawie zaraz w sąsiedztwie miasto Zamość na gruncie swoim dziedzicznym bardzo warowne założył i według dzisiejszej sztuki fortyfikacyjnej obwarował, wałami murem i fosą zmocniwszy, i w niem Kościół Kanoników który dziekan infułatem jest, bardzo wspaniale zbudowany we wszystkich przypadkach dla większej pobożności wystawił, sprowadziwszy także z Krakowa uczonych Profesorów Akademię, i wedle tego miał być najpierwszym edukatorem umysłów wyzwolonych, i wszystkich sztuk i elegantiarum, powstawszy z Krakowa najsłynniejszą; dodała kollegium kleryków i Seminaryum. Katarzyna Ostrogska, Tomasza Zamojskiego Kanclerza Koronnego

pomnożona została liczba i kanoników
~~nego Żona~~ i ~~tak~~ Professorów ~~tego~~
(wybornie egzegezy) doskonale
~~bardzo znacznej się pomnożyła~~ ~~Doś~~

~~to~~ na koło ~~znaczne~~ ~~się~~ miasteczka
jak Szczebrzeszyn, Turobin, Tarnogród,
Tomaszów, Krzeszów i innych Krzeszów
wiele, ale ~~które~~ wszystkie do prawie posiadłości Zamojskiego (Zamoście)
~~[illegible]~~ należą, gdzie i ~~mają~~ ogrody ~~piękne~~ bardzo uprawne wyborne
i rybniki wylewające
sadzawki i ~~[illegible]~~, Zwie-
rzynice ~~rozległe~~ i ~~rudy~~ żelazne dla różnego zwierza i fabryki
Podobnie
Także Uchanie ~~[illegible]~~ niegdyś siedlisko Arcybiskupa śnadź
~~[illegible]~~ gdzie Mikołaj Daniło-
wicz Podskarbi Koronny Kościół
bardzo wspaniały ~~zbudował~~ zbudował wraz z najkosztowniejszemi urządzeniami darami
takiż sprzętem srebrnem ~~[illegible]~~ znamienicie uposażył.
skarbami ozdobił. Pałac także widać
tutaj ~~gładem~~ ~~wspaniałym zdobi~~ pysznego i ogrody najprzyjemniejsze w ogóle się schodzą zgadzają
na jedno uczyniony panowie (magnaci) sarmaccy.

~~miasto~~
Tu należy tutaj województwo Czernie- nam przyłożyć wielce wroga
chowskie, które Władysław IV. za Dnieprem położone
~~Król Polski~~ od Moskwy ~~odebrawszy~~ pokonny oderwawszy ścianą
do Polski Królestwa przyłączył, ~~dwom jego Se-~~ i opis (przedłożonych) starostów nad
natorom, to jest Wojewodzie i Kaszte- drogi w nim senatorów ustanowił jako to
lanowi miejsce w Senacie ~~jarna~~ Królestwa i im
czył, i ~~wiele~~ Katolickich Kościołów po wysławieniu ~~ich~~ po bardzo wielu miejscach
~~Kor~~, także Szkoły OO. Jezuitów i zadośćuczyniony dla uczonej się młodzieży Kollegium
w Nowogrodzie. ~~ufundował~~. Ale
to Województwo do ~~Czarnej~~ Białej Rusi
właściwie należy. Następuje zatym
już mówić o Rusi Białej.

Lecz przejdźmy już do Białej Rusi, ponieważ Czernichowszczyzna Czernichowskie właściwie za podzielone w ~~Czarnej~~ Rusi uważać należy

Ruś Biała

Następuję zatym już mówić o Biało-Rusi, gdyż Województwo Czernie-chowskie właściwie w Rusi Czarnej leży.

Ruś Biała

która pozyskuje i podlega W. X.
pospolicie zowie się
Ruś do Litwy należąca Biała, ten kolor naturalnie przenoszą
mieszkańcy używają odzieży koloru białego
się zowie, częścią, że jej Obywatele
pokryte pola
się bieli, częścią że śniegami
trwają indziej,
daleko dłużej niż w innych cię-
ściach tego Królestwa trwają,
a patrzących się wszystko białe im przedstawiają w bieli tak że nawet
tak dalece, iż kolor biały od śniegu
w naturze ten kolor przechodzi bowiem tam
na same pod zwierzęta, zkąd
i tu
tam w zimie bieleją Wilcy, Niedźwiedzie,
i inne tak domowe jak dzikie zwierzęta gdzie nie-
dzie, Lisy i Zające, czego w in-
gdzie indziej białe widzieć rzeczą nadzwyczajną; które pomimo to w innych miejscach zazwyczaj gatunkiem
szych krajach niemasz. Kraj Rus
innym kolor mieć zwykły.
bardzo obfity
ten (regio)
stoi jest we wszystko co do wygody pożywienia
jako to co ozimo, przenicę (siligo)
Litewskiej należy obfitujący w Żyto,
Jęczmień, Owies, Pszenicę, mak, groch
Len, Konopie, Chmiel, miód, wosk
bydło
Trzody, ptastwo, ryby i zwierzynę dziki:
te są ich bogactwa, które mi czę-
rzeką w Inflantach
ścią Dźwiną do Rygi częścią na targowiska przesyłają
przez Litwę Niemnem do Kró-
w Prusiech.
lewca handlują; cała ta obszer
dzieli się ta bardzo osobliwa (nobilissima)
bardzo wielka
na Prowincya na sześć dzieli
czyli wielkorządztwo niemniej których z pomiędzy których
się Województw, jako też Nowo- pomimo
tudzież od innych;
grodzkie, Mścisławskie, Witeb-
skie, Mińskie, Połockie i Smo-
leńskie.

dzieli ono się na dwa powia-
ty (districtus) Nowogrodzki i
Słonimski; oba mają wiele
miast i dobra zaludnionych tam
wyszczególnione są te:

Ale najprzód najszczególniejsze są te
Z tych najpierwsze i najludniej-
sze jest Nowogrodzkie, które na
dwa się dzieli Powiaty, Nowo-
grodzki

grodzki i Słonimski, każdy z nich

wiele ma ludnych i pięknych miasteczek. Najznaczniejsze jednak są: Nowogrodek, gdzie kolejno jako z miastem Mińskiem odprawuje się Trybunał parlamentum całego W. X. Lewskiego; jest także siedziba ~~szkoły~~ Jezuitów, także i greckiego i katolickiego obrządku innych Klasztorów ~~takich~~, ~~cińskich jako i Ruskich~~. Słonim, Rożana, Sielce ~~Kleck~~, Mysza, Lachowce,

szczęśliwej niegdyś pamięci męża od Karola Chodkiewicza generała wojsk litewskich bardzo pięknym i murami podług nowych wymysłów uczynionemi napomniej obwarowane.

~~obione Pałacem i Zamkiem mocnym podług teraźniejszej architektury~~. Podobnież Nieśwież dziedzictwo Radziwiłłów gniazdo, gdzie bardzo znaczny i z całego blasku porównić nie się nie łakomy ów (Mąż Mikołaj Krzysztof Radziwiłł pątnikiem pielgrzymem nazwany) wiele bardzo wystawił Klasztorów, kosztownych Szpitalów (xenodochium), Seminaryów, i kollegium Jezuitów,

[pomimo w stroju pielgrzymskim s. ziemię zwiedził]

i bursy studentów uczących się prawa królewskim umyślnym i nakładem powystawiał, a i w innych podróżach swoich ponaprawiane poprzeciągał Kościoły po części z gruntu wzniósłszy)

Pałac ~~także~~ Książęcy na miejscu bardzo obronnem nową architekturą zbudował — [

W innych także dobrach wiele Kościołów ufundował, w Mirze o mil cztery od Nieświeża, Ratusz i Zamek dość piękny wymurował, i na kilka mil okoliczne wsie i miasteczka ogrodami, sadami, stawami i drogami pod linią zrównanemi, i

[Podobnież ratusz (pretorium) wspólnie i zamek Mir nazwany o 4 mil od miasta z dworami folwarkami ogrodami sadami stawami i (rybnikami) i drogami na wszystkie strony po kilka mil ~~podług~~ w porządku jako najprościej rozprowadzonemi obrawany po równo z obu stron i obsadzonemi drzewami owocowemi i wśród Sarmacyi Włochy nam przedstawił —

z obu

z obu stron drzewem owocowym wysadzonemi ozdobił, i w ~~polo~~ środku ~~wie~~ Sarmacyi Włości niejako kraj wystąpił zkąd o mil dziewięć ~~z~~ ~~tąd jest~~ pół odległy Słuck miasto w całej ~~Polszcze największe~~ między wszystkiemi które są w Polsce największe, ale całe prawie drewniane prócz Kościoła Katolickiego i Pałacu dziedzicznego. [Nie dawnemi czasy swoich to miasto miało dziedziców Polszcze tylo hołdujących, lecz ~~po~~ ich wygaśnie niu ~~że~~ wszystkim, przeszło tak dawno weszło ~~prawem~~ przyłączeniami w dom rodzinny Radziwiłłów. [To niegdyś i już za pamięci naszych ojców miało xięcia udzielnego, ale lennika króla polskiego z nie[...]obowiązani posiadłościami, lecz

W Słonimskim zaś Powiecie ~~jest~~ Różana ~~Stolica~~ gniazdo Sapiehów ~~wspaniałością domów~~ z zabudowaniami bardzo wspaniałemi równie najporządniejszym rozkładem sławna, ~~i drogami pod linią równanemi sławne~~, ~~zkąd niedaleko w Żyrowi~~ ~~cach jest Kościół XX. Bazylian~~ i aż klasztor w Żyrowicach bardzo, z jednoczonych z kościołem katolickim ~~nowy~~ z Obrazem Cudownym Najświętszej Panny po całem ~~Polszcze~~ królestwie ~~znakomity~~ ~~w Żyrowicach~~ jaśnie sławiem.

Drugie Województwo jest Mścisławskie, ~~niby w tryangule~~ trójkącie wielkie leżące, ~~na zachodzie Dniepr~~ od południa Prypecią rzeką ~~całe~~ [a Dnieprem od wschodu falistym gdzie jest w trójkąt ograniczona zacienione lasami ~~i wodami jest napełnio~~ i całe moczarami ~~ne~~. Dzieli się na dwa ~~tylko~~ Powiaty bardzo obszerne, to jest Mścisławski i Mozyrski

i wedle zwyczaju innych województw kleckich i radzich

Mozyrski, ma dwóch swoich Sena-

torów, Wojewodę i Kasztelana mścisławskiego

~~tak jako i cała Litwa~~, znaczniej-

sze jego miasteczka są: Kleck,

Owrucz, Homla, Krzyczow piękne-

mi i mocnemi dobrze warownemi zamkami ozdobio-

ne, także Ostrowsk, Mścisław sam

Mozyr wśród między bagnami położone

~~ziemia~~ Rola jednakże czyli wszędzie czyli urodzona czy ukrywana, czyli dziedziczy-

cały zaś kraj już to z samej na- szą uprawą, tudzież dobrowolnie nasienie

tury, już to przez pracę w zboże zwraca (rodzi)

w wszelkiego rodzaju mianowicie w wody

było ~~i ...~~ obfituje, ~~ale mianow~~ najbardziej zaś w ptactwo i rozmaite

~~wiele w ptastwo i zwierzę rożne~~ inne dzikie zwierzęta.

~~go rodzaju~~

Trzecie województwo jest

Witebskie Województwo tak jak powyższe

~~jako i Mścisławskie od wschodu~~

ku wschodowi położone

nad ~~ma rzekę~~ Dnieprem dzieli się także

na dwa dobre Powiaty: Witebski i Bra-

cławski ~~albo raczej sam Bracław~~, a oprócz tych dwóch miast a raczej prócz jednego Bracławskiego (bo Witebsk Bracław.

~~...~~ (bo Witebsk sam za zabiciem w nim

św. męża niewinnego obrządku

Józafata Arcyz Biskupa Połoc-

po wiecznie utracił ~~lub~~ uł wiód do jedności z Kościołem rzymskim,

kiego, utracił przywileje prawa miejskie

i zmieniony jest na sioło,

~~stom ...~~ prócz samego Zam-

ku. (Mohylew ~~t...~~ miasto na królewskiego przywilejem jest przyrodzonej.) i miasteczka mniej znaczne

bardzo obszerne i ~~skład tow...~~ targowisko

pełne kupców

możliwiczności znamienite;

~~ski ...~~ ~~którzy~~ tu ~~przywożą~~ zostawiając prawo ich przechodzi i rozwożą się

droższe futra które z Moskwy przychodzą tak po Polsce jak i po Niemczech

między innemi towarami naj-

droższe swoje futra; zkąd zaś

na całą Polskę i Niemcy rozwo-

żą się

Witebsk sam ma Kollegium XX. Jezuitów założone od Alexandra Gosiewskiego Wojewody Smo-leńskiego; w innych tego województwa miasteczkach mają różnych Zakonników mieszkania i zgromadzenia i klasztory. Także pełne sztuki zamki dobre murowane, same osady miejskie populacyą i [illegible] wolami i [illegible] poopatrywane.

Mińskie Województwo prócz swego obwodu (District) ma powiat (terr.) Borysowskie (wojewódzkie), obfitujące w zboża wszelkiego rodzaju; w Mińsku ma Zamek dobre obronny między wodami i inną twierdzę poniżej dość na uwagi zasługującą; bo to jest w obyczaju Rusinów, aby każde ważniejsze miasto swoje podwójnem utwierdzeniem wzmacniali najpowszechniej niższym i wyższym zamkiem, tak jak i nad rzeką Berezyną położona na dole druga Forteczka mniejszej wagi. Borysów także ma dwa zamki właściwie. Mińsk który jednak że ma półtora obywatelów, otworzyli zbiegowisko concursum szlachty podrzuć odbywa się rok sam się Trybunał czyli parlament całej Litwy odprawuje. Takiż bowiem obyczaj trwa. Ustawiono bowiem, że jednego rok Trybunał zasiada w Wilnie, a drugiego w Mińsku lub Nowogrodku albo kolejno się odprawuje. Tołoczyn także Smoliany, Kojdanów i Turek

miasteczka

(a) tutaj dość znaczne
miasteczka ~~w prawie jakiekolwiek~~ prawie wszystkie mało
~~wagi~~. Inne ~~lub co~~ mniej znaczne,
~~mają~~ jednak ~~w sobie Kościoły~~ klasztorami i pa-
łace ~~dość piękne~~ panów (magnatów) napełnione.

Piąte ~~to~~ miejsce zajmuje Woje-
wództwo Połockie, samo ~~miasto~~ Połock
nad rzeką Dźwiną położony ~~(Połotą)~~ ma miasto pełne jest ~~Połotą~~
kupców, i dwoma ~~wałami~~ zamkami czyli twierdzami jest opa-
trzone, ~~tu też~~ rezyduje Arcy-Biskupa firma zawiera w sobie cudzielne
Ruskiego, gdzie też naczelni stany ~~Z naszych wieków~~ Błogosła-
wiony Józafat umieczony jest, którego ~~Arcy-Biskup Ruskiej~~ barbarzyni Szyzmatycy
zamordowali, do lepszego przeniósł żywota; jego ciało tutaj
w Witebsku ~~jest zamęczony od nich~~, przeniesione wielkimi słynie cudami.
~~tyków, i tu tego słyną i cudami~~. Mają
też w tem mieście Towarzystwa Jezusowego duchowni, przytem w wiernicy pańskiej
tu ~~swoje osoby X.X. Jezuici od Stefana~~ pracownicy, Kollegium urządzenie od
Króla Stefana założone ~~...~~. Niedaleko ztąd
jest Uświata miasto piękne porządnie z zam-
kiem. Starzyca, Wieliż, stolica głowna tegoż powiatu Dzisienskiego do tego województwa należącego i
~~Dwa [...] miasta od~~
~~Meri~~ nieporównanego niegdyś bohatyra Karola Chodkie-
wicza założone bardzo obronne miasta ~~Szkłów~~ i Bychów w których nie tylko zamki nowszego tutaj, ale
i wałami zmocnione, i światłem kościoły klasztory przez niego
także Kościołami ozdobione Szkłów w nowszym stylu są ~~...~~ wystawione.
i Bychów. ~~Wyjątkowe~~ takie bogaty
~~jest~~ Klasztor X.X. Karmelitów Bosych, w Głębokiem i Franciszkanów Konwent
i wiele ~~Opactwo X.X. Bazylianów~~ zakonów etc w Oziracie opiwy
innych tegoż Województwa miejscach.

Ostatnie ~~jest~~ a to największe zaś jest Województwo Smo-
leńskie zawierające w sobie Powiat Księstwo Siewierskie, ziemię Czerni-
Orszański, Czerniechowski i Xięstwo chowską (oboje te zawierają 70 zamków)
Siewierskie, z których dwa ostatnie i powiat (dito) orszański.

więcej

~~więcej jak na 70. Zamków mają.~~
Smoleńsk ~~jest~~ nad ~~rzeką~~ brzegiem Dnieprem ~~rzeką~~ w zniesieniejszem miejscu
położony, murem na sześć łokci
szerokim otoczony i ~~pięcdzie~~ pięcio, umocniony
dziesiąt dwoma wieżami, ma ~~Za~~ Arażnicę zamku
~~mek~~ i ~~Ratusz~~ w pośrzod miasta
na górze wzniosłejszej; zawiera w sobie około 4,000 do,
mów, prócz ~~pałaców pańskich~~ dworów szlachty i
~~Klasztorów~~ Kościołów zakonnych i ~~tak~~ Ruskich obrządków
jako i Katolickich, jest ~~tu Klasztor~~ między którymi jest jeden
~~Sek.~~ Jezuitów klasztor z kollegium dla uczonej ich młodzi, jest ~~Katedra~~ i siedziba Biskupa Ruskiego, który jest tylko Suffra,
w duchownych sprawach
ganem Arcyb. Biskupa Połockiego, podlega ~~pań~~ pale sufragan a obaj uznają za głowę rzymskiego papieża
Lecz katolickiego biskupstwa zaprowadził świeżo
Władysław IV. ~~Król Polski~~ rozpędziwszy z zupełnie bardzo wraz z kollegium kanoników
szczętne wojska Moskalów, ~~i~~
a to z rozporządzenia (destination) ojca swojego Zygmunta III który zaczął kazno-
~~dować tu Biskupa Katolickiego, a to~~ dziejeli założył.
~~z dyspozycyi Ojca S. który także~~
fundował Dominikanów, są ~~także~~ i klasztory
Klasztory Ruskiego obrządku obojga płci, jest
Kościół OO. Bernardynów, jako i
w ~~Dohobużu~~ Dorohobużu i w Starodubie i na
innych miejscach. ~~Dąbrowna~~ Lubicze miasto zasługujące na uwagę, także i
i Orsza ~~dość są znaczne miasteczka~~ nad Dnieprem położona, Orsza
~~w którym~~ w którejś ~~ostatnim~~ także OO. Jezuici (która zawsze należała do posiadłości Kró-
~~mają~~ swoje publiczne szkoły gimnazyum mają ~~Zachwyc~~ la polskiego:
~~i był Moskal~~ Smoleńsk z całym zaś przed blisko 100 laty zawojował Moskwi-
dzięstwem Siewierskim ale Zygmunt cin
III. Król ~~Polski~~ ~~teraźniejszy~~ naszego teraźniejszego Roku 1611.
odebrał

wojną odzyskał

~~Zebrał~~, i naść ~~wziął~~ ziemię Czer-

niechowską, Kamieńską, i ~~Sierp...~~ Sierpiejowską

od nieprzyjaciela wymuszył i do

~~jowską, które do tego~~ Województwa

~~Przyłączył~~. Smoleńskiego dołączył. X

Prussy.

Prussy lubo ~~do~~ jednem z Polską akami ~~należą~~, ~~lecz~~ Królestwem objęte są, osobną jednak radę publiczną, osobne

~~niki jednak, rady~~ prawa, ~~sądy~~ osobne sądy i sejmiki, skarb i

sposób wojowania różny od dawien dawna ~~inny mają~~, ~~skarb~~ mają.

~~także ich jest oddzielny~~ jest to Kraina ~~kraj~~

bardzo ~~dość~~ obszerna ~~jest nieco górzysty, we-~~

~~soły jednak i wszystkie nad morzem~~

~~Baltyckim brzegi ma~~ do portów spo-

sobne. Rozciąga się w sercz na 50 ~~wzdłuż~~ zaś ~~na 60~~ ~~szerz~~ mil a od zachodu ma Pomorze ~~od~~ Południa

~~wzdłuż zaś na 60 mil~~; ma od wscho-

du Litwę ze Żmudzią, od Zachodu

Pomorze, od ~~południa~~ północy morze Bałtyc-

kie albo Sarmackie, od południa Ma-

zowsze. Kwitnie osobliwszym sposo-

bem naukami, liczbą i piękności

miast, bogactwami i żyzności zie-

mi; żadnychci wprawdzie niema

kruszców, ale aż do podziwienia wiel-

ka tam jest moc trzód, ryb i zwierza,

powietrze także zdrowe i wesołe. To-

wary które pobiera z Polski, Litwy i Rusi ~~wsza-~~ z największym swoim pożytkiem

~~morze~~ wszystko i na wzajem do Polski wprowadza co kolwiek cała Europa

~~zawane~~ odaje ~~zamorskim krajom~~,

i bogate Indye wydają ~~rodzą~~ sprzedają, wszystko

za Europejskie i Indyjskie bogactwa,

prawie w zamian od zamorskich Kup-

ców biorąc. Zatem i szlachecki

a to

życie tam okazalsze jak w innych

częściach Królestwa, strój i po-

mieszkania wykwintniejsze

Mazowszu, Litwę ze Żmudzią od wschodu, od północy na ostatek morze baltyckie czyli sarmackie; także jaśnieje nad inszych mnóstwem miast znakomitych, miasteczek, zamków, ozdobnemi mieszkańców bogactwami i samejże ziemi darami urodzajności. Kruszców w prawdzie nie wydaje, ale bydła różnego mnóstwo nieocenione, rybo-łóstwem, łowiectwem i lasami najbujniejszemi zamiarkowaniem pomnożonem i przyjemnością powszechną obdarzone jest

~~urzędów~~ bardzo wiele założeniami przy-jemna i bardzo wygodna nadarzeniu oportunie przesłaniami morza baltyckiego.

~~a to z wszystkim swoim pożytkiem;~~
Z tąd Papolicanorum
z tąd i uczciwiéj od innych żyją,
~~i większe~~ mają bogactwa, które co wszystko dowodzi
~~starożytna~~ (~~ich~~ oszczędność nietylko
zachowuje nawet odwrocenie
utrzymuje, ale ~~ku~~ pomnaża ~~...~~
Najznaczniejsze z rzek (Wisłę (Szląska (która
~~przez~~ Polskę, Mazowsze i Prussy przepływa
~~...~~, Niemen z Białej Rusi przez
Litwę i Żmudź (owe... Dzwon, Elbląg, (przepływające
Węgorz, Passarga, ~~albo~~ Pregiel, Osse, Drwęca, Passarga,
nica, Łyna, Lawa, ~~...~~ wiele
~~rybnych~~ Jezior, (między (którémi naj- (obfitujących we wszystkie rodzaje ryb,
znaczniejsze jest Habus ~~na~~ mil 15.
wzdłuż, a ~~...~~ wszerz z (rozciągające
się, które od morza oddziela wyspa (od morza oddziela (Nerunga) mała encyklop. Ilust.
Nerynga (gdzie bursztyn (ambra, lubo obszernie... ~~jako we...~~ (angusta insula Neringa ab mare dispungitur.
którą bałwanami przyszedłszy, Nad brzegami ludzie nadzy naprzeciw idący zmatemi siecami chwytają
~~...~~
i wyciągają, jest on naprzód miękki, wnet ~~...~~ na powietrzu twardnieje, dłutem lub na tokarni
~~zbierają, którą gdy wiatr napędza~~ potem różnie bywa kształtowany.)
~~równie~~ jak po wszystkich brzegach pruskich zbiera się.
ludzie nadzy małemi siatkami spo-
tykają, miękka to jest rzecz z początku
i do obrzynania sposobna, ale coraz
powoli twardnieje. Jest i drugie je-
zioro (niecoobszerniejsze od owego ~~jezioro~~ nazwane ~~od tego~~
Kurońskiem ~~nazwane~~, ale to w Pru-
siech Ziążęcych. (Dwojakie bowiem (inne wszystkie są mniejsze.
są Prussy, Ziążęce i Królewskie,
tak nazwane ponieważ magrabiego
~~Samo do~~ Ziążęcia (Brandeburskiego uznają za pana
Królowi hołdowniczego;
~~...~~ Polskiemu ~~Tego i do~~ owe
samego

za wyrost wcielone do Królestwa
Polskiego

szczególniej najbardziej do unie Prussy Książęce
niemieckich miast
Oboto od pięknych i obronnych maja
nie mają nikogo za wyższego pana superiorem
tylko samego Króla. Lecz dobrze zagospodarowanych i obronnych
miast, których Stolica major Królewiec, których mają wiele, nad to:
znamienite z miastami i zamkami
Kupiectwem
miasto sławne portem i Zamkiem wspa
Pod stop
niałym, na gradusie 43. długości, szero
Tuteż zadzył
kości zaś 54. leżące. Ozdobił je Alta
niemieckiego zakonu
demio Albert, z Mistrza Krzyżackiego
uczyniony
pierwszy Książe Pruski w Roku 1544. zadzył akademia tutże:
ale ponieważ ją Heretykom oddał, stąd dla tego do tąd nie wie nikt o niej, ani
nie rozkwitła znacznie umysłami.
nie jest tak bardzo sławna, Obywatele
także kacerstwem zaś zarażeni napojeni, Kościoły Luterskie trzy do tąd jeszcze za czasów katolickim wydarłe swo-
im predykantom w zarząd oddali.
Katolikom za czasów jeszcze Lutra
odebrane, swoim Predykatorom oddali,
Najpasniejszy Król gdy od owego życia
dla czego Zygmunt III. Król odbierając
w Warszawie pod odbierał
Roku 1621. przysięgę wierności Książę prawo postanowił
cia Pruskiego, oleci mu aby wolne
wolność odprawienia nabożeństwa pozostała (nawet)
Katolikom obrządki i ceremonie były
aby im z grunta wybudować i wszelkiemi potrzebami przyozdobić
a
iaby sam Książe Kościół im ufundował, a opróż tego duchowieństwo najdostateczniej
nadał. Co się zaraz w pierwszym roku
także apellacye do Króla aby pozwo-
stało, gdy w posiadanie wszedł, bo inaczej
lił swoim poddanym, co Książe w pierw-
by miał być pozbawiony samego księstwa
szym roku wstąpienia na Książstwo wy-
jeśliby był swoim poddanym appelacji do Króla w sprawach większych zbraniał —
konał. Prussy Królewskie na trzy się
dzielą Województwa, Chełmińskie, Mal-
terytorium
borskie, i Warmińskie, Ziemia Mi-
zaś
chałowska jest w Województwie Chel-
które leżyna
mińskim Ku południu, Warmia na wschód
podlega
północy całe należy do Biskupa swe Warmińskiemu
swojego Kościoła Konsystorzowi (czyli capitulum collegium) uznającym najpierw Króla polskiego
i Kapituły, samo zaś Województwo
Malborskie

(województwo leży po środku (owych)) które prawie samo równe i spadziste jest.

Malborskie ~~leżące we środku jest nie~~ Ziemia zaś bracz po największej części cała pagórkami lekka i wygodna

co ~~równe~~, inne wszystkie są góry, dla ~~wygody~~ dla uwodzenia i przyjemności odznaczona —

ste, z tym wszystkim jednak żyzne:

~~Kulmno albo~~ Chełmno ~~stolica~~ więc pierwszego województwa głowa

~~swego Województwa leży~~ nad Wisłą brzegiem podziane na swoją obszerność jest mało zaludnionem miastem i podlega

rzeką; dość obszerne i ludne miasto,

ma swego Biskupa, owi który stąd ma swoje nazwisko : chociaż ~~Stolica~~ Katedra jego jest w miasteczku

jest o milę od miasta ~~we Wsi Luck~~ Chełmży, o milę stąd odległem.

~~Ma~~ Kościołów ~~jest~~ wiele które bardzo pięknych napotkami swoimi i salami ozdobione, między niemi jest najmniejszy ów

~~jest, między któremi~~ Kościół Pa-

mieński ~~najmniejszy oprawdzie~~ od wszystkich bogatszy lub w do posiadłości jest w do naszych świątyń.

ale najporządniejszy ~~jest~~; dobra tak,

że najobszerniejsze do niego należą,

~~jest w nim~~ Tam między innymi naczyniem emi szatami poświęconemi nabożeństwu mają także

złotym i srebrnym godny uwagi ornat, prawie cały dyamentami o- zdobiony, na koło zaś jego jest łań- cuch złoty kosztownemi perłami gęsto osadzony. caslan, cały dyamentami wielkiemi i bardzo drogiemi ozdobiony obramowany na około łańcuchem złotym najpiękniejszemi gemmi wysadzanym

~~Inne~~ jego wielu rodzinna znaczniejsze

~~tego Województwa~~ miasteczka są:

Brodnica, Grudziądz, Radzyń, ~~Gołub~~, Golub,

Rogoźno, Bratyan, Kowalewo, ~~Lipno~~, Koprzywnica

~~wnicza~~ i Lubawa ~~-~~ Biskupa Chel-

mieńskiego ~~rezydencya~~ które prawie ~~wałami~~ opasane są, i zamku wszystkie ~~z pięknemi domami~~ tęgi i dobrze zbudowane mają

ozdobione, i murem ~~opasane~~, i Zam- kami są ~~zmocnione~~, lecz wszyst- kie te przewyższa w mocy, bogac- twach najprzedniejsze miasto tej prowincyi Toruń mia- sto nad brzegiem Wisły położo- ne

twach, piękności i zadpem z miast

niemieckich nieustępuje Toruń

nad Wisłą rzeką, na gradusie 41. dłu-

gości, a 32. szerokości położony. Kup-

cy tu i Magistrat po większej części

są Heretycy, Którzy mają tu swoje

Szkoły, w Których w Teologii czy-

tają Traktaty Kardynała Belarmi-

na; mają też dziwnie porządną Bi-

bliotekę, (w Której ~~są~~ dwa listy Cy-

cerona na woskowych tablicach pi-

sane, zachowują się ~~jakich nigdzie podobno mieć~~

~~trudno~~. Ratusz ~~w pośród miasta~~ także w tem [?]

bardzo ładny w pośród rynku położony, jest wspaniały ~~aż do podziwienia~~

tak dalece, iż nie więcej do dosko-

nałości fabryki wymyślić się nie

może.

Drugiego Województwa Stolica jest głowa

Malborg, miasto i samo ~~i same przez~~ się bardzo o-

bronne murami i wieżami, i prócz

tego ~~dziwnie mocnym~~ obronnym Zamkiem o-

zdobione, ~~w którym niegdyś znaczniej-~~

~~si niewolnicy zostawali; leży o mil~~

~~sześć od Gdańska nad rzeką~~ Nogatem odnogą ~~[illegible]~~

z Wisły ~~do morza wpadającym, ta.~~

~~dne jest~~ (a ~~to~~ dla przyległych sobie Żu-

ławy. (Żuławy zaś są wyspą na bagnistym niegdyś; wylewające i gruncie ~~ujściu rzeki~~ Wisły) ~~słusznie~~ bardzo

urodzajności i ~~[illegible]~~ w żyzne wsi

na kształt

pod dłuższym stopniem

(nieustępujący żadnemu z pomiędzy niemieckich miast co do piękności i obronności i bogactw. Są tu liczne Kościoły Katolickie i gimnazjum jezuickie dość liczne; lecz kupcy najpospolitszy i urzędnicy ~~[illegible]~~ heretycy są, mają też swoje gimnazyum w którym humaniora uczą najpilniej; co do teologii zwykle odczytują kontrowersye Kardynała Belarmina. Mają też bibliotekę bardzo liczną bogato zupełną inkunabułami)

jakiego nigdzie nie ujrzysz, wchodzących bowiem w zadumienie wprawiają pozadli ściany (laquearia) pomiaty (~~[illegible]~~ troczy) belki (trabes) że niczego więcej do doskonałości budownictwa wymagać niemożna.

(w którym znamienitsi z pomiędzy poznanych nieprzyjaciół pospolicie chowani bywają)

o mil 6 od miasta Gdańska

i zamożności bardzo zasobne i ludne.

(razem wyspy ~~pr.~~ II)

na kształt wysokiej grobli zrobioną, sztukami (sztuką operibus) ~~[illegible]~~ i wyrznięcie wysokiej i mnięj grobli, która wielką ludzką pracą i nie bez niebezpieczeństwa od wylewu rzeki chroni jest dwojaka większa i mniejsza)

Którę z wielką pracą i nie bez osobliwszego niebezpieczeństwa od zalania strzegą, dwojakie ~~jest~~ są, większa i mniejsza; (większa ta, się zowie która przyległa ~~pod~~ Malborgiem jest, Mniejowa zaś, ~~która~~ ta pod Gdańskiem ~~jest~~ pomiędzy drugiem ramieniem tejże Wisły i jest ~~prawie~~ (~~całe należy~~ w posiadaniu i wolnem używaniu obywateli do Gdańszczan kutn ~~[illegible]~~ nów [lecz dawno ~~[illegible]~~ większa jej część do Kościoła parochialnego należała.

Obie te Żuławy są dziwnie żyzne, ludne i wioskami jak osypane. ~~Tene~~ Miasta pomniejsze ~~[illegible]~~ tego Województwa wielu miasteczka są: Sztum, Gniew, Nowe, miasto Stargard, Ornetaa ~~mie~~ osobliwie dobrze obwarowany i ~~[illegible]~~ (ludny copiosa) świetny bogactwami obywa-teli i ~~[illegible]~~ mnogością bogatych kupców ~~[illegible]~~ Elbląg ludne, piękne, obronne i bogate miasto, w którym prócz ~~Magistratu~~ Konsula miasta także Angliey także swoich ~~[illegible]~~ ~~urzędników~~ swój mieli urząd.

Albert Xiążę Pruskie ufundował r. 1542 tu Akademią, ale że w ~~heretyckie~~ ręce oddał, ~~stąd aż dotąd nauki w niej nie kwitną~~ naukom Lutra w zarząd oddał przeto zniszczona dotąd była

Trzecia za wielkorządztwem część ~~Prus Królew.~~ Warmińskie czyli ~~[illegible]~~ jest Biskupstwo ~~albo~~ (Xięstwo osobne ~~Warmińskie~~, którego Szlachta ~~od~~ spod wszystkich sądów perpetuacy i urzędów Królewskich wyjęta ~~tymże prawem~~, (którym i używa ~~[illegible]~~ trzeciej mniejszej tego samego co inni (Prussacy) ~~[illegible]~~ ~~Stołeczne~~ Główne miasteczko jest Heilsberg rezydencja i siedziba Biskupa (Katedra zaś jest (Frauenburg ~~[illegible]~~ bowiem

burgu

murami i wałami dobrze obwarowany.

burgu), ~~miasto to~~ ~~dość jest~~ obronne,
Tolem
~~po nim idzie~~ Brunsberg nad Passargą
tak urzędzony, budowy i obronny
ręką położony, dla ~~ludności~~ ~~fortyfikacyi~~ że można go policzyć ~~może się~~ między ~~bogatsze~~ przedniejsze
~~miejscami~~ Prus miastami liczyć. ~~Mają~~
tutaj ~~i~~ Jezuici ~~swój~~ ~~Klasztor~~ Kollegium od Hozju,
sza Kardynała ~~ufundowany~~ założone. Zaledwie
~~w czym ustępują tym miastom Gu-~~ Niewiele tym miastom ustępują:
~~tsztad~~, ~~Ols~~... Reszel, ~~...~~,
Melsak, Wartemberg ~~i~~ ~~...~~ i
inne miasta ~~do~~ Kapituły ~~należące~~ wprost jej podległe.
(Senat Pruski, których tu Konsyliarzami (zowią, składa się z dwóch Biskupów, Warmińskiego, (który dziś zwykle dziś pruskich
senatorem ... (który dziś
~~... i najstarszym jest między~~
~~wszystkimi~~, i Chełmińskiego, Wojewodów trzech Chełmińskiego, Malborskiego i Pomorskiego. (Pomorze bowiem temiż się prawami rządzi co
co i Prusy ~~tylko się imieniem różni~~) i prawie miano jest za jedno i też same z Prusami powinności, wypowiemy na świętego Tomasza) Kasztelanów trzech, Chełmińskiego, Elbląskiego i Gdańskiego, (ci wymienieni 8 senatorów do senatu także rzp. należą)
~~trzech~~ (Podkomorzych, Chełmińskiego, F Malborski i Pomorski;)
~~Marienbur~~
~~Elbląskiego i Gdańskiego~~, (trzech także ~~Komissarzów z miast~~ Gdańska, przedniejszych miast których ~~władza~~ potęga nie ~~mierna~~ jest mierna są
Torunia i Elbląga. [Z tych Biskupi Wojewodowie i Kasztelanowie do Senatu Polskiego należą. Prócz

[Opróćz tych urzędników mają Prusacy podskarbiego, przełożonych zamków (starostów grodowych praefectos arcium) mierników i sędziów i ławników, lecz ci nie należą do rady.

Gutstadt, ~~Olsztyn~~ Olsztynek, Orneta, Seeburg

tego

tego mają Prussy Podskarbiego, Starostów Zamkowych, Mieczników, Sędziów i ~~innych~~ Rajców, lecz ci do rady nie należą. Wojewodowie zaś którzy wykonuja władzę jurisdictionem mają ba w Prusiech większą powagę, niż w innej Polsce.

Pomorze.

~~Dawniej~~ Pomorzem to wszystko wogóle ~~zwało się~~ zwie się, cokolwiek od Wisły rzeki poczynając się aż do Jutlandyi Cymbryki po nad ~~morzem~~ brzegiem baltyckiego, co gdy przeszło w posiadłości niemieckiego narodu każdej części pomiędzy większemi rzekami do morza wpadającemi położonej osobne nazwisko lub przypadkowo (ab eventu) lub od natury, miejsca dowolnie nadano. właściwie zaś teraz Pomorzem zowie się ten obszar, który między rzekami Odrą i Wisłą rozciąga się do brzegu baltyckiego a którego część rozciągało się, lecz inne Pomorza części ziemi innemi imionami są nazwane, Pomorzem zaś to się tylko zowie, co się zawiera między Wisłą i Odrą rzekami po nad morzem.

Bliższą ~~jego część~~ do Króla Pols. ~~należy~~ posiada dalsza ~~zaś~~ ma ~~swego~~ własnego Xiążęcia należącego do cesarstwa Niemieckiego ~~należącego~~ który jednakże z tytułu Lemburgu i Bytowia dawniej przysięgę wierności Królowi wykonywał, jakoż Xiąże Pruskie za Lemburg i ~~Bütow~~ Bytom, lecz teraz te Hrabstwa przyłączone, należą, do Jurysdykcyi Wojewody Pomorskiego.

Królowi polskiego lennikiem był i urzędzie jemu przysięgę składał w ten sposób jak i xiążę pruski (ale teraz już do Korony polskiej powróciły i do prowincyi pruskiej przyłączona jest pod zwierzchnością wojewody pomorskiego)

Pomorze Królewskie nie różniące ~~się od~~ Prus ~~tylo samym imieniem~~ niża które te same prawa i obyczaje a ani ma i samem nazwiskiem od nich się różni i rzeką Wisła rozgra

jest ~~ma~~ miasto Gdańsk ~~za~~ stolicę ~~Miasto ~~ pod stopniem ~~gradusie~~ 41. długości, a 54. szerokości ~~portowe~~, skład towarów na morzu morza baltyckiego port handlowy najdawniejszy (pomieszany) Baltyckim

mnogości i rozmaitości towarów części

~~Baltyckim najsławniejszy. Wielka~~

tu moc towarów tak (morskich ~~ze~~ z całego zachodu i północy, części

~~wszystkich części świata~~, jako i (lądowych

stron świata

~~lądowych~~ z różnych ~~krajów~~, tudzież

najbardziej dla przebywającej Wisły składności obfitujący; tak że budowli

rzecznych, ~~z przeciwnicie Wisłą spro~~

wadzonych; domów zaś tak publicz-

nych jako i prywatnych pięknością,

obywatelów i postronnych liczbą, bo-

gactwy, fortyfikacyą, z znaczniejsze-

mi w całej Europie miastami może

się sprzeczać; całe miasto Luteryą jest

zarażone, przypuszcza jednak Suffra-

gana, do którego w duchowych sądach

udaje się. Województwo to całe należy

tak prywatnych jak i publicznych pięknością mieszkańców i cudzoziemców mnogością obywateli bogactwem warowni mocą machin i narzędzi wojennych liczbą z najosobliwszemi Europy miastami o pierwszeństwo się może. który gdy całe jest luterskie jednakże officyała czyli wikaryusza biskupiego cierpi i przed którego wszyscy heretycy różnych sekt sprawy zanoszą osobliwie w przedmiocie małżeństwa. Chociaż bowiem ~~całe~~ to województwo własnego biskupa nie ma; jednakże w sprawach duchownych podlega

władysławowskiemu czyli

do (Biskupa owi (Kujawskie~~go~~ ~~mu~~, który także się

pisze na Pomorzu (w niem)

Pomorskim Biskupem zowie ~~się~~, i ma

powodem ma;

~~to~~ dosć znaczne ~~dobra~~, nawet na samych

gdańskich kościół i Kollegium dla nauczania młodzieży

przedmieściach (gdzie ~~także~~ ~~sa Szko~~

(major i)

~~ty A. l.~~ Jezuitów ~~(w mieście zaś Kości~~

i zaś

~~Ty A. l.~~ Dominikanów, Karmelitów ~~ci~~

mieszki w samem mieście równie jak wikaryusz biskupi)

i Panieński. (Sławna tu jest Luterska

tutaj luterskie sławne jest

Akademia (także zegar ~~osobliwszy~~ mieszki misternie ~~z dzieł~~ wypracowany

pospolicie

i Pałac publiczny ~~nazwany~~ Giełda, nazwany.

Także w ~~oj~~ mocniej przedani warownia bardzo silnie założona, zowią (forum) latarnia,

~~Na~~ (samym porcie ~~na miasto Zamek~~

Latarnia

dziwnie obronny ~~Forum~~ nazwany,

i jej silna załoga

straży także ~~w nim jest znaczna~~. gdzie niekiedy

~~Częstokroć tu~~ (w jednym dniu ~~nad~~ po 500.

przybijających ujrzysz, które strażnicy przetrząsają i od nich

okrętów kupieckich (~~wystrzelemem~~

z Harmat

~~Admirał więcej~~ co odbierają, Chrystus wedrzeć się podczas wojny
~~Ale~~ tu napadł Szwedzi; lecz przywitany mężnie od Królewskich
~~stracili~~ kilka okrętów i
~~straszliwie~~ ~~utracili~~ ~~swego~~ Admirała,
Który z okrętem swoim zgorzał, siedm (inne spędzono i zanurzono
zaś ~~okrętów~~, ~~schwytano~~, ~~inne rozpędzono~~;
bardzo zaś obfituje ta prowincya
cały zaś ten Kraj obfituje w ryby, zboże,
owoce ~~fruktą~~ i lasy; dzieli się ~~zaś~~ na siedm
powiatów; tyleż ma sędziów
ziem, z ~~których każda ma swego~~
~~Sędziego~~, jako to: Człuchowska, Tuchol-
ska, Świecka, ~~Dorawska~~ Tczewska, Żukowska,
Pucka i Mirachowska; łączy się do przytoczenia do zmał ziemi dość znaczny:
~~tych~~ samego Kraina i Kaszuby (z ~~których~~ w
pierwszej z nich jest bardzo bogate Opactwo Karo-
nowskie, w drugim Starostwo kilka ~~miasto~~ Królewskich
~~re~~. Puck najznaczniejsze ~~jest~~ miasteczko
~~tego~~ Województwa z Zamkiem bardzo
położony nad morzem który mocnym zachwycił go był Szwed, lecz (jako miejsce do wejścia całej pro-wincyi bardzo przydatny
dzielności naszych wypędzony (postrada wielu swoich
żołnierzy ~~utracił~~ [Obronne także są zamki ~~Św~~. Człu- (Ani też wiele mu udzielanie Człuchowo (Skrzynkowice)
chowski, Stargardzki, w Nowym ~~Nojbarski~~, Gniewski
~~ski~~, Chojnicki i ~~Dorawski~~ Tczewski; (Które mając do siebie przychodzone zaraz inne zaś nie oprócz Hamersztyn w tej wojnie zdobył sobie zyskał sławę
sławny nieco jest tym, iż w nim (jako nijaką starszą wojenną (widelus aquidvisse pomiędzy ninnem [?] sobie równych (inter caetera ubi pars) ponieważ w nim Koniecpolski jenerał wojsk polskich dwa całe rejmenta tak pojmał a zabrawszy im broni i znaki wypuścił wszystkich oprócz samych dowódców.
Koniecpolski dwa Rejmenta Szwedów
dysarmował, samych Officerów za-
brawszy. ~~Znaczne~~ Ma też Województwo ta prowincya
nie z Miasta bogate: ~~w~~ klasztory opactwa ~~cystersów~~, w Oliwie i ~~Pelplinie~~, misternie pobudowane Peplinie cystersów:
(w ~~Żarnowcu~~ Żarnowcu nad brzegiem morza ~~zaś~~ (w Żukowie ~~klasztory~~ pa-
nieńskie, i pod Gdańskiem Kartuzów., który jedyny jest w całych Prusiech —

Mazowsze

Mazowsze.

Mazowsze w samym we srzodku prawie Królestwa Polskiego. jest Mazowsze położone na Osiem części podzielone Województwa sato: Ptocki mianowicie województwa, Mazowieckie, Podlaskie, ziemię i to które w szczególności nosi imie Mazowsza także

Dobrzyńska. Ziemia Dobrzyńska od zachodu nie jest leży między Prussami i Kujawami ani położona, dzieli się na trzy ziemie powiaty a to na Dobrzyńską, Rypińską i Słońską Lipnińską,

ma wiele drzewa pożytecznego bursztyn lasów i jezior rybnych obficie. Prócz trzech miast których które nazwaliśmy swoich trzech powiatów głównemi żadnego innego znaczniejszego nie ma stołecznych każdej ziemi, innych znaczniejszych nie ma prócz Skępego tego które po polscu nazywają które nieco sławne jest cudownym Obrazem Najświętszej Panny u OO. Franciszkanów, w którem Franciszkanie obraz cudowny N.P. zachowują, i gdzie się schodzi wielki tłum ludzi równie jak do okolicznego sąsiedztwa dla nabożeństwa. także trochę od innych znaczniejsze jest Górzno także miasto majętność Biskupa Płockiego, do którego Dyecezyi cała ta ziemia należy; który w całej tej okolicy zwierzchności swoje ma (włada) jurisdictionem suam exercet (swiecko??) jest niejakiego znaczenia i ma wiele wsi podwładnych. oprócz ziemi dobrzyńskiej się tej Do Senatu trzech jej wchodzi Kasztelanowie: Dobrzyński, Rypiński i Słoński.

Na wschód Kujawach od wschodu pomiędzy Wisłą i Prusami leży

Płockie Województwo na wschodzie leży między Wisłą i Prussami, które się dzieli się na cztery ziemie powiaty, Płocką, Zawskrzyńską, Mławską i Szreńską, Sierpską, Raciązką i Płońską. Liczy senatorów pięciu Zasiadają w Senacie, Biskup Wojewoda i Kasztelana Płocki ludzież Kasztelanowie Sierpski i Raciązki Raciąskiego

Miasteczka

Miasteczka prawie wszystkie są
mniej znaczne, prócz Sierpca (gdzie sta... ~~najpięk~~
~~słynnego~~ Cudowny Obrazem Najświętszej Panny [Płock [także ~~słynna~~

[i bywa tutaj wielki natłok ludu)

miasto sławne jest ~~...~~ rezydencyą
Biskupa, i Kościołami wiele pięknemi
~~Kościołów jest tutaj bardzo wiele i dobrze~~
~~mi i bogatemi, a mianowicie...~~ wyposażonych szczególnej
~~mieście~~ Zamek Bazylika Magdalenki ~~...~~ na przedmieściu

[położone na wznioślejszym brzegu Wisły z kąd widok na wszystkie strony jak najprzyjemniejszy który tym wdzięczniejszym czynią okręty ciągle tędy i ... przechodzące i sady około miasta rozłożone (miasto ...) wydające owoce najsmaczniejsze.)

~~...~~ Benedyktynów ~~Kościół pię~~ opactwo, w zasłużeniu
gdzie sam Kościół także ozdobnej budowy bogaty srebrem i
kny i bogaty. Złożył tu Zygmunt
III. Król, głowę S. Zygmunta Króla,
w trumnie złotej perłami i kamienia-
mi wysadzonej, od którego i sam Ko-
ściół imię bierze. (Kapituła tutaj ~~tyle~~ ~~ma~~ prawie równe
dochodów (ma) ~~ile~~ z Biskupem; sam bowiem
Proboszcz całe Hrabstwo Pułtuskie trzyma i jest
najwyższym Panem Szlachty owej która ~~w tym~~
tam zostaje ~~Hrabstwie mieszkającej tak~~, jako
Biskup ~~Płocki w Hrabstwie~~ Pułtuskim, (Biskupa) Warmiński ~~w~~ ~~Warmii~~, Kra-
kowski w Księstwie Siewierskim. ani
od nich idzie apellacya do Króla,
ale ci Szlachta mało co się od pod-
danych różnią.

i klejnotami między którymi widać także głowę S. Zygmunta Króla od Najjaśniejszego Króla Zygmunta III w tem miejscu złożoną (skąd i sam Kościół wzniesiony jest pod nazwaniem wezwaniem S. Zygmunta) niedawno darowana w trumnie z pozłacanego złota zamknięta i ~~prawie~~ zupełnie królewskiej koronie ... perłami i kamieniami drogiemi ozdobiona.

jego Powiatu jest najwyższym Księciem ani ~~ma~~ niema appelacyi od niego do Króla; ale tak szlachta cały jego poddanymi jak i

~~Ks.~~ Jezuici mają
tutaj ~~swoje~~ ~~Szkoły~~ Kolegium dla uczenia młodzieży, lecz jest i gimnazium zamkowe
Jezuici ~~szkoły~~ ... są szkoły
Katedralne, dokąd Professorów z
Krakowa sprowadzają. Miasto samo
nad Wisłą leży na miejscu wynio-
słym

pod pieczą venerabilis wielebnej kapituły, która do niego tutaj nauczycieli z akademii krak. sprowadza.

ma dostatek gorącego ciotki ludu, który po części uprawia rolę i sady ogrody ~~...~~ owocowych drzew, po części kupiectwem się oddaje do którego ~~...~~ ~~(gravitas...)~~ wszystkie się brać miejsca sposobności i sama Wisła najbardziej zdolna do noszenia ładownych obręczów za ~~...~~ mieszkańców

s tym, prospekt ma dziwnie piękny, który zdobią częste na przedmieściach sady drzewa wyborne mające. Obywatele dość są ludzcy, częścią w sadach, częścią w handlach zanurzeni, do czego im pomaga przyległa Wisła; i samo miejsca położenie: wszakże tu bywa połów najbardziej w Marcu Sumow i Łososi. Trokty także dla tłustości są sławne.

Następuje samo Mazowsze
~~Idzie już Województwo Mazowieckie~~ niema żadnego biskupa, ale wojewodę generalnego ma i Kasztelanów siedmiu
które swego niemając Biskupa, częścią do Poznańskiej, częścią do Płockiej, częścią zaś do Łuckiej należy Dyecezyi. Ma Senatorów: Wojewodę i Kasztelanów siedmiu (Czerskiego, Warszawskiego, Wizkiego, Wyszogrodzkiego, Zakroczymskiego, Ciechanowskiego, i Liwskiego. Dzieli się na dwanaście ziem, (Czerską, Wizką, Zambrowskę, Warszawską, Nurską, Wyszogrodzką, Zakroczymską, Ciechanowską, Łomżyńską, Rożańską, Makowską, i Liwskę; Ma między innemi znaczniejszemi miasteczkami Pułtusk, miasteczko murowane na wyspie Narwi i handlownej rzeki położone, Biskupa Płockiego rezydencyą, i zdobią

Salmonum Sumów tutaj i sztuków Tosoziów [(Wels?) jesiotrow może] bywa wszystkiej dochód z rybołówstwa szczególniej miesiąca Marca, ale i ~~Lokta~~ tutaj się zaleca dla wybornej ~~przedmiot~~ mięsiwa tłustości.

Trokty?

generała (generałem)

Zaś co do spraw drukowanych po części podległo biskupowi płockiemu, po części płockiemu, poczęści łuckiemu, [illegible] ponieważ prowincya obszerna jest, [illegible] na 12 powiatów (territoria) dzieli się: na

Opis wymienionych miast, które swoich powiatów głównemi są ma wiele innych o wiele znaczniejszych jako

biskupa płockiego siedziba z ceglanemi domami i zamkiem na wyniosłości pięknie zbudowanym, znamienite ogrodami i sadami najprzyjemniejszemi, właśnie jakby na wyspie Narwi rzeki spławnej położony, w którym: Soro. paus. [illegible] za mają znamienite szkoły

Zdobią je ogrody, sady, i zamek na skale leżący. OO. Jezuici mają w nim sławne Szkoły, i Kollegium ~~Kościół także~~ ma Kościół wspaniały i dobrze zaopatrzony. Kanoników jest ~~dość piękny i opatrzony~~. Czersk zaś nad Wisłą położony ma bardzo bogate Opactwo Kanoników Regularnych. Dalej Mińsk, Warka, Węgrów, Garwolin są miasta sławne piwem bardzo dobrym; także Stanisławów, Drohiczyn, ~~Łomża~~, Wyszków, Łomża znamieniate Kollegium, Serock, gdzie jest Klasztor ~~OO.~~ Jezuitów na ostatek Warszawa zaś ~~Warszawa~~ ~~W naszym zaś~~ w centrum Królestwa Polskiego położona jest bowiem pod Polskiego stałego miejsca uprzywilejowane ~~Warszawa na granicy długości 43, szerokości 52, położona o mil 40 od Krakowa i Poznania~~ ... sejmów ~~ponieważ~~ azeby ze wszystkich prowincyj była równa odległość schodzącym się.

miejsce konstytucyą do Sejmu wyznaczone; ~~Ma za~~ Pałac obszerny kwadratowy ~~wspa-~~ niały Królewski pałac od Zygmunta III wystawiony, gdy dawniej drewniany tylko był; ~~niedawno~~ świeżo od Najj. Króla Zygmunta III jak najkosztowniej wystawiony, gdy dawniej prawie cały drewniany był zaś w Drugi na ~~przedmieściu~~ za miastem w Ujazdowie ~~nazwany~~ na Wisłę poglądający między pięknemi bardzo ogrodami. ~~prospektem na Wisłę~~. Wspaniałe ~~są~~ także ~~są~~ ma Kościoły, między któremi najpierwszy ~~a mia-~~ ~~nowicie Kanoników~~ S. Jana chrzciciela ~~mala-~~ waniem i różnemi bogactwy wedle Królewskiej wspaniałości opatrzony. Kanoników świetnemi malowidłami i ozdobami do służby bożej kosztownemi wedle Królewskiego majestatu ozdobiony. Na przedmieściu Krakowskim ~~Ujazdowie~~ nazwanem jest Kaplica wspaniała od Zygmunta III wystawiona

pomnik zwycięstwa nad Moskalami mianowicie kaplica piękna z rozkazu Królewskiego wystawiona, w której pochowany spoczywa Iwan Dymitr Szujski, wielki Xiążę moskiewski i tylu narodów azyjskich władzca, który pojmany żywo w czasie więzienia gostyńskiem dokonał wraz z dwoma braćmi.

wiona, w której leży ciało Deme-
tryusza Szujskiego Wielkiego Kniá-
zia Moskiewskiego, tylu Azyatyc-
kich Narodów Pana, który w nie-
woli w Gostyninu z bracią swojemi
umarł. Wiele jest wspaniałych Pa-
łaców Pańskich na Przedmieściach, staranne talentem artystów włoskich wystawionych, ale pomiędzy któremi królewski pałac wiejski (villa) od Władysława IV niedawno wystawiony wewnętrzną ozdobności wyszczególnia się. (ciemne)
między któremi najznacznięjsza
jest Wieś Królewska od Władysława
wystawiona. Także posąg Zygmun-
ta III. od ojca swego wystawiony. Wo-
jewództwo Mazowsze ma całe
45. tysięcy rodzin szlacheckich
gdyby każda po jednym orężowym zakonie i zbrojnego należycie postawiła
a których są niektóre że około sta
ludzi zbrojnych wystawić mogą;
Piechoty zaś w czasie potrzeby we
dwojnasób więcej zebrać z chłopów
można. Sama okolica Prasnyszska
siedm tysięcy rodzin szlacheckich
ma w sobie, z których każdy rycerza
zbrojnego dać może. Najdawniejsza
Rzymska Walenrodzina
ze dwóch tysięcy rodzin sięga
który, cały zaś ten naród całe jest
dzielny, i dla zbytecznej śmiałości
samą śmiercią pogardzać zdaje
się. Ostatnie Mazowsza Wojewódz-
two jest Podlaskie; ma dwóch tylko
Senatorów

w sprawach duchownych całe podlega Biskupowi Łuckiemu —

dwóch tylko ma
Senatorów Wojewodę i Kasztelana podlaskiego
~~należy do Dyecezyi Biskupa Łuckie-~~
jakoby powiaty (districtus)
~~go~~. Dzieli się na trzy Ziemie; Dro-
hicką, Mielnicką, i Bielską; Stolice a którychi główne miasta są także
tych ziem są znaczniejsze mia-
przedniejsze
nie tak
steczka; inne mniej ~~znaczne~~ prócz
go a go
Hołowaczew, Surażu, Wysokiego
Kniszyn. Także
i ~~[illegible]~~ Tykocin dość piękne
nie należy do ostatnich liczyć dla piękności (?)
jest miasteczko a mianowicie
zbudowanego między
Pałacu nowej ~~architektury~~ między
granami w miejscu starowym w nowym stylu staraniem i hojnością przezacn
błotami całe wspaniały i obronny,
go męża
wystawiony od Krzysztofa Wiesio-
dworze t Który także o 4 mil z tąd
łowskiego Marszałka W. Lt. do
~~którego także należy~~ Białystok z
posiada gdzie widać
pięknym Zamkiem ~~i Kościołem~~
~~podług~~ piękny wielce nowego smaku wraz z całym przyrządem do nabożeństwa
~~Jego własnie jest~~ i Supraśl sław- I nie co dalej z tąd
Rusku
ne bogatym Klasztorem XX. Bazy- w lasach bardzo bogaty klasztor, w którym za
lianów i cudownym Obrazem Naj- Konnicy S. Bazylego ~~pod~~ we posłuszeni stwie
świętszej Panny. rzymskiego Kościoła mieszkają: i tak
dziś tam wielki tłum ludzi dla coraz
bardziej rozsławiających się cudów.

Żmudź.

ona
(Żadnego to Księstwo nie ma przełożeństwo
wielkorząd - ale wiele starostw (praefecturae) Najwyższy tej urzędnik powo-
Województwa; Powiatów jednak licie starosta ma miejsce w senacie Kró-
ma bardzo wiele. Najwyższy ich lestwa z biskupem: Kasztelanem gdy prócz
Starosta z Biskupem i Kasztela- niego żadnego miasta lub okolicy (krainy reprez)
nem wchodzi do Senatu. Prócz przełożonemu (praefecto) nie godzi się zaj-
ni
~~tego~~ jego jednego żadnemu Staroście mować miejsca w senacie jeśli nie jest
ozdobiony wyższą pałą godnością: jako
~~to~~ rozumie się Kanclerza, marszałka woje-
wody lub kasztelana.
w Senacie miejsca nie ma.

obszerny

Kraina ta dość obszerna i żyzna lecz cała
Obszerny ~~lecz i żyzny~~ kraj cały w lasach nie zaciemniona:
~~Leży~~; ma od północy granicząc z Inflanty, i morzem ~~a za~~
~~chodu morze~~ Baltyckiem; od zachodu ~~południa~~
ma drugie Prussy, w szczególności ~~od~~ południa; wschodu przylega
~~od wschodu~~ Litwie. ~~Ma~~ ~~wiele~~ tak Królewskich jak szlacheckich bardzo wiele, ale wszystkie drewniane,
miasteczek i dworów; ~~a wszystkie~~
~~drewniane~~, prócz Kowna nad Niem, brzegiem
~~nem~~ położonego, któremu dość znamienitego Kollegium
~~by dodają szkoły X.X.~~ Jezuitów, i innemi
~~wytworne~~ ale Klasztory, ani w nim Kupcy nie,
w tamtym czasie z cegieł i kamienia pięknej budować zaczęli:
miecczy ~~niedawno tu się przeniósłszy~~
~~do murów zaczęli się w których~~
teraz i inni mieszkańcy to samo dzieląc Cerzynie i owych prześcigają starając się.
~~i Obywatele o tychże myśleć poczęli.~~

Chłopi w nędznych chałupach sło,
mą pokrytych mieszkają, prócz
Pańskich dworów, które nieco są
ozdobniejsze. Ziemia nie jest pia,
szczysta, dość żyzna; orzą ją płu,
gami drewnianemi, nie żelaznemi
jako indziej. Konie, których do wo,
jennych i gospodarskich prac uży,
wają, tak są małe: iż dziwna rzecz,
że mogą ciężar jaki dźwigać. Ka,
tedra Biskupa jest w Miednikach;
w bliskości zaś ztamtąd jest Infu,
łactwo X.X. Augustyanów, fundowa,
nych od Xiężęcia Giedrojcia, z przy,
czyny iż jego Dziad Michał Giedrojć
sławny po dziśdzień w Krakowie
cudami

Ale pospólstwo mieszka w poziomych niskich chałupach i nędznych
które pospolicie nad jeziorami potokami strumieniami
i rzekami położone są, słomą lub
draniczkami pokryte, oprócz (prædia)
folwarków i ~~dworów~~ domów szlacheckich,
które obszerniejsze są, i ozdobniejsze.
Ziemi nie ~~uprawiają~~ obrabiają żelazem lecz drewnem,
która jednak nie jest piaszczysta lecz
żwirzysta i dość urodzajna. Konie zaś
małe mają, iż ledwie uwierzyć można,
ażeby do takich prac mogły wydarzyć
używają ich bowiem za drewnem w wojnie
do ciągnięcia ciężarów, w domu do obra-
biania ról. Biskupa mają w podówczas
słynącemu Rymowi, który jak rzeczywiście
z swoim (suo) tamtejszym Kasztelanem
i zasiada do senatu Królestwa należy
i katedrę swoją także siedzibę w Miedni-
kach ma, w sąsiedztwie zaś jest proboszcz
infułat zakonu S. Augustyna czer-
wonem Krzyżem naznaczonych (canoników)
których nie tak dawno któryś z rodu
Xiążąt Giedrojciów na gruncie swoim
dziedzicznym zapisawszy im rozległe po
siadłości zatwierdził, ponieważ w tym za
konie niegdyś dziada swego po ojcu
błogosławionego Michała miał, który
w Krakowie w ~~zakonie~~ zgromadzeniu u S. Marka za żywota
wielu cnotami jaśniał i nie bez opinii świę
tości w owym Klasztorze gdzie ~~był~~ się okazał

cudami był w tym Zakonie. XX. Jezuitów dla uczonej się młodzieży wielkiego owego kahadyra w Kroziach założone. † od sławnego rycerza Karola Chodkiewicza, który także w Kre, gdzie wbiu szczęśliwy był podchowanym tynże nad morzem ufundowawszy bardzo wspaniały klasztor nad brzegiem morza zbudował XX. Bernardynów, i bogatym sprzętem z tołym sciennym tak w złocie, jak w srebrze najhojniej opatrzył. Jest i innych miejscach wiele klasztorów znamienitych bądź mnichów bądź zgromadzeni, jako to w Kalwaryi Dominikanów w Wierzbołowie, Linkowie, Giłowianach, Rosieniach, Worniach, Telszach, i na innych miejscach.

jako święty wojownik Sławnej wiary, po śmierci odpoczywa. U jego grobu jeszcze i teraz różne dzieją się cuda, gdyż Pan Bóg sławę swoich świętych od dnia do dnia mnoży. Jest i Kollegium † który gdy najżarliwszym prawdziwej poznania czcicielem był, także

Inflanty

Na ostatku do Królestwa polskiego przybyły Inflanty kraj obszerny, a ziemi i bardzo w zboże bogata obfitujący, bardzo obfitujący w bydło rozmaite domowe (co wszystko potem rzekami Dźwiną i Narwą do przystani morskich a z tąd do Holandyi, Szwecyi i Anglii przesyła) napełniony rybnemi i jezior i rzekami, lasami do polowania sposobnemi, w których się najdują Niedźwiedzie, alces łosie, Jelenie, Lisy, Ostrowce, linces, Bobry, marturos i wszelkiego rodzaju zwierzęta które z Moskwy przychodzą, bo mają ją pograniczną od wschodu i tylko rzeką Narwą od niej są oddzielone.

Która granicą Inflanty od wschodu rzeką Narwą, od zachodu z morzem Baltyckim, od północy Finlandyą. Od północy sąsiadują z Królestwem szwedzkim i księstwem Finlandskiem przez odnogę (ciasninę) morza baltyckiego.

zachodu nieco Prusi dotykają od południa zaś Toura się z

~~landyą~~, ~~Od południa~~ (Żmudzią i Li-

twą [. Handlują do portów Dźwiną

i Narwą rzekami; rozciągają się

wzdłuż na 80. wszerz na 50. mil

niemieckich. Dzielą się na ośm

Powiatów (terytorium jako to:) Leytlandzki, Wikelan-

ski, Kurlandski, Semigalski, Estoński

landski, Wirlandzki, Harski i Gier-

wadzki, które tak długą i straszną (ych Każdy teraz przez tyle lat)

wojną spustoszone do różnych na-

leżą Panów, jako to: do Polski, Mo-

skwy, Szwecyi i Danii. Ma siedmiu

Senatorów, Biskupa, Wojewodę i

Kasztelana Wendenskich, Wojewodę

i Kasztelana [Parnawskich i Woje-

wodę i Kasztelana [Derpskich, a prócz

tego ~~zaś~~ hołdownikiem Polskim (wiele z niemieckiego)

~~jest~~ (Xiąże ~~na~~ Kurlandskie i Semigalskie). Stolica

całego ~~kraju~~ (prowincyi) jest Ryga, miasto

z Zamkiem nad Dźwiną położone,

murem mocnym, gęstemi wie-

żami na koło opasane i wałem

niedobytym, na którym we trzy

rzędy Armaty stać wygodnie mogą;

z którego jednej i drugiej strony

jest fossa ostrokołem otoczona.

Armat także, Ammunicii, żywno-

ści, i garnizonu aż nazbyt prawie

jest

[i rozciągają się wzdłuż na 90 mil niemieckich, wszerz zaś 50 i dzielą się na)

NB poprawić

wzniecanymi się wojnami z Szwedami najokropniej jest spustoszony i do różnych krajów poddanin t. j. od Moskiewskiego, Szwedzkiego, Duńskiego i Króla polskiego który tam największe zamki i miasta posiada: ma w nich 7 senatorów do ogólnej rady Królestwa należących jako to:)

[i biskupa wendeńskiego

[i wojewodę i Kasztelana

Którą bardzo wielka rzeka Dźwina wraz z zamkiem oblewa; Miasto samo murem bardzo mocnym wałami (przyczynnemi) i wieżami gęstemi zewsząd ewarowne, także wałem największym na którym można umieścić we trzy rzędy działa i rowami dwoma z obu stron opasanym (a Ryga) (Stypendiatów) i ostrokołem otoczona; Oprócz tego dobrze zaopatrzona w narzędzia wojenne instrumentu bellici i działami spiżowemi, i w załogę liczną także w żołnierza najemnego płatnego (stypendiariusi) podczas pokoju i wojny—

wielki i bardzo sławny w nim jest port i choćiaż o dwie mile od morza odległy)

~~jest~~; Handlowne całe jest miasto;

i lubo o mil dwie od morza jest, okręty

wielkich narodów łatwo bardzo z morza rzeki miasta podchodzą i wracają.

ty jednak ~~wygodnie~~ pod same

domy podchodzą. W samym ~~ujściu~~

Gdzie zaś rzeka do morza wpada

~~dwinie~~ ujściu Dźwiny do morza, jest

zamek Dunamunda ~~dla swego~~ niezdobyty

dla natury i przydatności miejsca o dwie mil od Rygi.

~~miejsca położenia niedobyty.~~

W nim kupieckie okręty wystrze-

wszelkich okręty z zamorskich krajów przybywające muszą opowiedzieć swoje towary i cło płacić; znowu się (continentur) opłacają w Blokauzie??

lenem witają, i cło odbierają, po-

tym w Blokauzie zamku między

Rygą i Dunamundą położonym.

w naprzeciw położonej na pół drogi między Rygą a Dynamundą

To zaś i tak bogate i potężne (potens, możne) ~~Obywatele~~ tego miasta ~~bardzo~~ mające różne

~~mi~~ ~~Kacerstwem zarazem nie~~ sekty które z wielką przykrością znosiło, że wielce pobożny (piissimus) Król dał im Jezuitów i rozkazał założyć kollegium dla nauczania młodzi w mieście równie jak

chcieli do siebie przypuścić szkół

XX. Jezuitów, lecz gdy Król otworzyć

je kazał nietylko w Rydze ale

w Parnawie, Derpcie i Wendzie,

dla tego obawiając się aby starannością tych ojców kacerstwo ich nie zostało wykorzenione w czasie w którym wojnę z Turczynem zajęci byli bardzo ciężką wojną na Wołoszczyznie, pobudziwszy sąsiednie miasta do buntu Szweda do siebie z wojskiem powołali (evocarunt zawezwali) i jako sprzyjającego ich wierze i lepiej wspierającą opuszczonym(?) promotorem powierzającego bramy przypuścili (admiserunt)

wtenczas gdyśmy wojnę Turecką

w Wołoszech zabawieni byli, bunt

podnieśli, wezwawszy na pomoc

Szweda, swojej religii obrońcę.

~~I z tąd straszna owa~~ Z kąd u nas potem wojna z nim na-

bardzo uprzykrzona difficultatem ~~stejąca~~, nietylko w Inflantach ~~podobne skadła krewilegii~~

ale i w Prusiech, [po której odło-

żeniu, Ryga z nadmorskiemi

[do których podobna zbrodnia wszczęta go pozwoliły miasta przez niektóre tak Szweda. To zawieszeniu broni przerwało potem było (diremptum fuit zobaczyć w historyi) a Ryga sama z niektóremi nadmorskiemi miejscami w Szweda mocy pozostała.

krajami przy Szwedach została,

Jest także bardzo wiele

~~Wiele jest~~ innych miast i zamków

~~dość pięknych~~ w tej Prowincyi,

bardzo dobrze obwarowanych

i prawie wszystkie z cegieł ~~murowane~~

wybudowane

leży się także
między którem znaczniejsze jest
Kircholm o mil dwie od Rygi ku wschodowi
nad rzeką Dzwiną położone, pod którym Karol Chodkiewicz we trzy tysiące swoich
na Karola Księcia Sudermanii
napadszy, dziewięć tysięcy Szwedów na placu położył, cztery tysiące zabrał w niewolą.

szczęśliwej niegdyś i sp. wodz hetman wojsk litewskich z 3000 swoich żołnierzy w otwartym polu (morte aperto) nastąpiwszy na Karola Sudermana ojca Gustawowego tak go w bojowanie zwyciężył, że 9000 było zabitych poległych a 4000 jeńca —

Nad tąże Dzwiną idąc w górę jest zamek
Sławne także są klęskami
Szwedów Kokenhauzen nad Dzwiną położony, blisko niego miasto
i Zamek Wolmar; tam albowiem
śrzedn, tu dwanaście tysięcy Szwedów wycięli pasi, a to we dwunastu godzinach. Za Wolmarem leżie

Kokenhuza a nieco dalej miasto Wolmar miasto i zamek, oboje podobnie klęską wielką Szwedów wsławione, pod owym bowiem 7000 jednego dnia zamordowanych żołnierzy legło a pod tym przeszło 12.000 zabito położono w 12 zaledwie upłynionych godzinach

Następuje znamienite obronny bardzo
Derpt miasto i Zamek na Skale na pagórku
położony po na granicy Moskiewskiej;
Starostę
którego Komendantem jako całych Inflant Gubernatorem był
wspomniony Chodkiewicz, albo
inny był od Króla był naznaczony Wojewoda prowincji derpskiej dla obrony poddanych:
jako i w Wendzie i w Parnawie. Wenda

nad którem przełożeństwo nad sprawować sam ... wspomniony Chodkiewicz ponieważ nieprzyjaciel był w sąsiedztwie sam wspomniony Chodkiewicz sprawował, który i całych Inflant gubernatorem był,

wale zaporne
małe miasto jest
bardzo mocny
Jest i Zamek na obronny. Tu gdzie
odzyskaniu Inflant od Moskwicina
Stefan Król po zbitych Moskalach
Biskupa Katolickiego ustanowił,
był takie im i Kollegium Klasztor Towarzystwa Jezusowego S.J. Jezuitów,
wygnani od nieprzyjaciela
ale ci wszyscy wypędzeni od Szwedów
wszyscy do Prus uciekli (powiedzieli rediecrunt)

ponieważ cała prowincja różne skaredztwo w sobie zarażająca wiar żadnego kiu kapłana Katolickiego nie miała.

otrzymał
~~na~~ po Matej Polsce

dów do Litwy; Biskup zaś potym
bardzo bogate
~~wziął~~ Opactwo Sulowskie Cysters.
ów. (Parnawa ~~lekkie~~ nakoniec jest wyborne miasto podrzone
~~jest miejsce~~ nad morzem ~~Klin~~
i zamek ~~dobr~~ ~~mocny~~ zamieszkały i dobrze obwarowany, które ~~Klon~~ la lecz po tego nie i wojewodę do rządzenia krainy, a którą podobnie Chodkiewicz siłą odzyskał od Szweda pobiwszy w niej bardzo silną załogę; sam Chod-
kiewicz liczny garnizon Szwedz-
ki w pień wyciął (lecz ją znowu ~~potym~~ teraz
Szwedzi mają ~~znowu je odebrali~~. Inne
miasteczka ~~do~~ różnych należą
Panów: jako ~~to~~ Narwa z portem morskim
i dwoma (bardzo mocnemi Zamkami
~~do~~ Moskwa ~~ów~~ jest wielkiego miasta. Rewel z portem
~~do~~ Szweda~~w~~, Oesell wyspa ~~do~~
Duńczyka, reszta co ~~do~~ granicy
Litewskiej ~~do~~ króla Polskiego.

(dla utrzymania swojej powagi (Korony zamrożył) od Króla —

osady; miewała się w posiadaniu różnych mocarzów:

I to, co do opisania natury i położenia wszystkich Prowincyi do Polski należących; obaczmy już tu w krótkości, umysł, bogactwa, moc, i prawa Obywatelów, i jakim sposobem wolność swoją utrzymują.

o prowincyach podległych Koronie polskiej – i położeniu i naturze ich: a teraz w krótkości przykładnie przedstawimy Polaków dary (ingenia) do nauk (opusy) siły, prawa, i inne rzeczy, któremi utwierdzają Królestwo swoje i w takim stopniu wolności swojej przestrzegają.

~~O Dowcipie~~ Polaków

O Dowcipach Polaków.

~~Umysły~~ Polaków są otwarte i szczerzy ~~cry~~, i ~~jako mówi~~ ~~otwarcie~~ jak powiada Jan Boter~~us~~ łatwiej się dadzą zwieść aniżeli

w swoich relationes (czy dziełó) mówi łatwiej bydź oszukanymi, niż oszukiwać —

innych

innych uwieść i oszukać, nie są uporczywe, ale powolne i łatwo się przykładami uwieść dadzą; Są posłuszni swoim Monarchom i dziedzicom, do ludzkości, przy„ cia i łagodności cali się mają. Cudzoziemców nietylko mile przyj„ mują, ale i zapraszają; w Towa„ rzystwie są mili i łatwo naśla„ dują cudzoziemskie obyczaje.

Młody wiek do nauk obracają aby w ojczystym i w języku czytać ~~do języka~~ łacińskiego przykładają, i pisać umieli (zkąd zatedwie nawet pośród ~~w samych~~ Włochach z którymi byś mógł rozmawiać po łacinie, i gdzie tak w Kancellaryi Królewskiej jak i w izbach sejmowych (curiis parlamentorum) i wszystkich ~~nie~~ niższych sądowych urzędach sprawy rozstrzygnięte i dokumenta po łacinie spisane mógł widzieć.

tylu nie znajdziesz, ~~tak wiele biegłych w tym języku~~, prawa tu wszystkie i publiczne instrumenta piszą po łacinie.) Gdy lat dojrzalsi dochodzą, jeśli z ludu (plebei) są, ~~prostej Kondycyi, do rolnictwa,~~ rzemiosła lub kupiectwu oddają się; ~~się udają;~~ ~~jeśli~~ Szlachta zaś żołnierstwu ~~do żołnierstwa~~ Kapłaństwu i ~~ut~~ służbie ~~dwor~~ na dworach możniejszych. ~~Żołnierzów, Palestry i służby u moż~~ ~~niejszych Panów~~. Tak zaś ci, jako i sami, kochają zwiedza„ nie cudzych krajów, i języki cudze bardzo łatwo pojmują, są dowcipni i do wszystkiego spo„ sobni; łatwiej się cudzych wy„ nalazków chwycą i pojmą, niż gdyby

Ludzi i drudzy lubią po zagranicy podróżować i wyuczają się chciwie i z łatwością języków tych narodów, do których przychodzą, bo mają łatwy dar poj„ mowania i dowiedzieć się wszelkiem ~~(~~ podstują wszystkiem ~~i i i i~~; ~~nie tatwij pojmu wynur~~ ale jednak ~~przyswajają~~ ~~sobie wynalazki~~ obce więcej mają po„ jętności do wyuczania się obcych wy„ nalazków, niż do ~~sw~~ własnych ~~zalim~~ nowych wynalazków lub do ~~ważeń~~ usiłowania aby w jakiej kolwiek nauce bardzo się wyszczególnić —

bynajmniej zuchwali i uporczywi, lecz ~~łatwi do uwiedzenia~~ powodujący się łagodni dlatego przedewszystkiem ~~przy~~ za przykładami iść lubią (commoventur); ~~wszyst~~ ludy wszystkie prowincye zamieszkujący ~~sw~~ swoim królom i ~~równie~~ jednakowo urzędom dosyć powolne i ~~gotowi~~ gotowe (prompti) do towarzyskości, ludzkości (civilitatem) dobrotliwości i gościnności tak że nieznajomych i zagranicznych obcych, nietylko chętnie w gościnę przyjmują ale nawet zapraszają czyniąc im wszelką uczciwość; a nietylko łasugi są do pożycia towarzyskiego i bratania (affabilitatem) z kim kolwiek, ale się i do ~~przyj~~ przyjmowania obyczajów i naśladowania tych, z którymi się szczególniej cudzoziemców skłonni.

niż gdyby co sami wynaleźli.

Mieliśmy ztym wszystkim wieku naszego z naszych ziomków sławnych Matematyków, Astrologów, dyalektyków, mówców, Poetów, Doktorów, Teologów i Polityków, w Ekonomii i gospodarstwie niedawno się zaczeli polerować, a to zachęcem od cudzoziemców przychodzących tu częstokroć dla wyżywienia, i tak się teraz zamurzyli w gospodarstwie; że co dawniej Senatorka posagu zaledwie sto grzywien miała, teraz szlachcianka prosta, albo kupca córka na 100. tysięcy miewa posagu. Sukna zagranicznego, i bogatych materyj nietylko Szlachta, ale i mieszczanie już używają, konie w sutsze daleko siądzenia przybierają, na srebrach jedzą; srebrnego i złotego naczynia nie tylo po kościołach, ale po Dworach i domach prywatnych bardziej używają, niż Przodkowie nasi, którzy zadość mieli uczciwie żyć z swoją familią, tym co się w domu rodzi. Niezostaje

nam

Jednakże nie brakło nam znamienitych ludzi, lekarzów, prawników i teologów, którzy i rzp. i Kościół swojem dowcipem i pismami także uświetnili. Są też jeszcze jasne ojczyzny swojej światła, których pomniki jeszcze długo na widoku publicznym nie wygasną, jednakże nie obejdą się bez chwały, na którą zasługują. (Które znaczniej?) Wrzkodzielnictwo jednakże nasi (nostrates) mniej wypracowują, ale od dawna to najprzednich części podciągają się cudzoziemcami wyrobnikami i teraz nie mało ich jest u nas zatrudnionych.

I niedawno też zaczęliśmy trudnić się pilniej się rodzinnemi sprawami, familiarnemi, i to dopiero aż od obcych, którzy po części dla zebraniny (quaestus) do nas się zbiegają pobudzeni, z kąd jakby zazdrości zgarmani bogactwa jakiegoś i skorzystali tak przy oddaliśmy się że co między senatorskiej dziewki posag 100 grzywien wynosił, teraz dziewka pospolitego jakiego szlachcica (ba nawet przy kupca) 100.000 złotych (polon) wynosi zwykle. A nietylko znakomitszych rodów ludzie używają sukien zagranicznych i futer ale też i pomniejsi także plebejusze stroją się w jedwab, purpurę i złoto przy tu i owdzie wszystko w obyczaj, konie zdobią srebrem, jadać z naczyń srebrnych, srebrem ołtarze także po dworach i po wsiach przeładowywać, stroić się w srebro, złoto perły i drogie kamienie: i chyba nam tego jeszcze brakło, abyśmy srebro i złoto jedli — podczas gdy przodkowie nasi dosyć mieli, gdy z ról i dóbr swoich uczciwie z rodziną i nie naśladowali zbytków i przesytu obcych: z kąd dzisiaj źródło zwad i niesławiernych niezgód między obywatelami. Ani przy odbarny był o rzecz wojenną jako w wiekach dawniejszych, gdyż

nam, jak tylko jest złoto i srebro.
W Rycerskiej zaś sztuce nie tak się
teraz nasi polerują, jako się przod-
kowie nasi polerowali; gdy każdy
swego pożytku, swojej wygody
i zbytku szuka, nie sławy i Ojczy-
zny dobra. Mieliśmy zatym wszyst-
kim wielu i wielkich Wojowników
na wojnach Moskiewskich, Turec-
kich, Tatarskich, Szwedzkich i
niedawno na Pruskiej wojnie.
Pomnażałaby się ta Przodków
naszych dzielność, gdyby była nad-
groda cnocie i zasługom, i zachę-
cenie do niej.

goni są zupełnie dobrem prywatnym a
chciwością powodowany szyk
nie chwałę lub dobrej imieniu szuka.
Ależ było zawsze jest w tym naszym wieku
wielu mężów wyróżniających się
cnotą rycerską (o których poszczególnie
zaś i o mężach urzędowych przeliczmy)
jak się pokazało na wojnach moskiewskich,
inflanckich, tatarskich, tureckich i
w teraźniejszej ostatniej pruskiej, ani
wygasł w Polakach pospolicie (wogóle)
ten żywość duszy (animorum) i chciwość
sławy rycerskiej, byleby cnotliwi ~~byle~~
nie brakło nagrody.

Pożywienie i Strój

~~O Jedzeniu i Ubiorze~~ Polaków.

Stoły w Narodzie naszym dale-
ko są wspanialsze, aniżeli u in-
nych Europejskich Narodów.
Panowie większą połowę dochodów
swoich na wina i korzenie obra-
cają. Dawniej (sytnie pani s) cni oracy chleba żytniego,
~~lub pszennego~~ piwa jęczmiennego albo pszennego
i prawie codziennie zarówno (wszyscy używali, teraz
nie tylko Panowie; ale i pospolstwo
~~karmi się~~ używa pszennym chlebem i
wina.

Pożywienie naszego narodu jest ~~delikatne~~
sutsze od wszystkich prawie Europejczyków
a na stołach bogatszych tak wyśrubowany że
największą część swoich dochodów panowie
na korzenie (aromata) i wina wydają.

podczas obiadów
winem kontentuje, a mianowicie
cie po miastach znaczniejszych
i bliższych. W ogólności chłopi

mięsa baraniego, wołowego, sło-
niny, mleczną, ryby i jarzyny
pospolicie używają. Szlachta zaś
znaczniejsza ptastwem, zwierzyną,
rybą, przednią, cukrami, winem,
wetami, korzeniami, i innemi
zagranicznemi potrawami aż
do zbytku stoły swoje zastawia.
Na Rusi i Litwie częstokroć uży-
wają miodu z chmielem syco-
nego, równie jako piwa
Strój także nie jednakowy
jest, ale jak się komu podoba.
Cudzego najbardziej się chwytają,
a mianowicie żołnierze, od któ-
rych inni modę przyjmują, zwła-
szcza młodzi, aby nie byli od żoł-
nierzy pogardzani, jako w domu
siedzący. Tak gdyśmy mieli wojnę
z Moskwą, teraźniejszą ich obyczajem zaczęto używać ki-
rei długich drogiemi futrami
podbitych: jako to Rysiami,
Gronostajami, i Sobolami, ta-
koż czapek wysokich. Wkrótce
potym gdyśmy poszli na Turków,
zaraześmy koni bardziej
przybierać

Gmin wiejski pospolicie stół swojej za-
stawia wieprzowiną, baraniną, wołowiną,
cielęciną (lardum) na obiadem rybkami
i jarzynami. Temi rzeczami żyjąc i
po wsiach nawet około kościołów i pleba-
nij podczas dni świątecznych zakładają;
lecz mieszczanie i szlachta dużo delikat-
niejszych pożywają pokarmów a stoły ich
obciążane bywają zdobnem ptastwem różnego rodzaju
dziczyzną, ptastwem rybami (lautis) wyszu-
kanemi aż do zbytku, korzenia różnego,
cukru i wina konfektów (smażonych owoców) i
innych zagranicznych przypraw (condimentorum)
lub frutów i przysmaków wielce wdzięcznie
wyjętych (ucut) [illegible]
Gdzieniegdzie bardzo jest pewiot i miodu

Strój zaś ani jest jeden ani pewny
ani też właściwy dla każdego stanu, powo-
łania, wieku, i płci rodzaju (status
generis) ludzi, lecz jak dziś komu podoba
czy to bogatemu, czy ubogiemu. Zagra-
nicznemi jednak podobają się sobie
najbardziej szlachta, a żołnierze bywają
najprędzej wynalazcami strojów.

marderini pantherini zobolini
liśmy szerokie i przydługie szaty podbite futra-
mi drogiemi, kuniemi, rysiemi sobolowemi
i wielkie nasadziliśmy kapelusze (pileos).
Potem zaś gdyśmy z Turkami
za Wołoszczyznę sprawy mieli, wzięli-
śmy od nich i od ich towarzyszy
wtedy na konie, opończe (sa-
gos Tatarów); niektórzy przydłuższe, (ssy-
gur) i obcisłe szaty.

przybierać i suknie także od Turków i Tatarów przejęliśmy. Po tym gdyśmy w Prusiech wojowali, znalazły się natychmiast u nas Szarawary, Szkornie i inny strój do niemieckiego podobny. Niewiasty także z całej Europy zbierają mody jak się podoba. Używają zaś najbardziej sukień Francuskich, Holenderskich, Angielskich, Hiszpańskich, a mianowicie różnych drogich i bogatych materyi. Ani zważają na drogość iż tak zdaleka te rzeczy są sprowadzone, i jest wiele, którzy sami więcej jak na sześćdziesiąt par sukień mają, albo raczej tyle ile dni w roku; i podobnież Suknie dla swoich Dworzan sprawują, i tak całą prawie substancyą swoję na to tracą, aby wspaniale z Dworem i niewiastami paradować. Szable także czapki i konie drogo przyozdabiają; W sukniach zaś tak wiele zażywają drogich kamieni, jako i niewiasty, w których największe upodobanie jest w klejnotach, pierścieniach, zło-

tych

Wnet po przeniesieniu wojny do Prus przeciw Szwedom sprawiliśmy sobie ( ) obszerniejsze spodnie, skórzane przy dłuższe buty, płaszcze i inne rodzaje podobne do niemieckiego kroju stroju. A tak w przeciągu jednego dziesiątka lat trzy lub cztery razy, krój szat naszych poprzerabialiśmy a prawdziwiej przewalaliśmy i przemienialiśmy; gdyż zaraz natychmiast za upodobaniem podróżnych, którzy w domu zostali, szczególniej młodzi, aby nie byli zapoznani lub lekko cenieni od tych, którzy na pańskiej wyprawie byli. Toż samo czynią i kobiety i wszystkich europejskich nacyj stroje sobie przywłaszczają i zastosowują do swego ojczystego, jak im który kolor czy to bogatej czy to ubogiej podoba. i Pospolicie zaś najczęściej używamy sukien zagranicznych rozmaitych niemieckich, flandryjskich, francuzkich, angielskich, hiszpańskich i włoskich, największą zaś część jedwabiów różnych kolorów i (panno aureo) złotogłowiu. I cena ich nie przeszkadza sprowadzać je z daleka, co to znajdują się niektórzy, co po trzeci dziesiąt sukien jako najdroższych dla swojej osoby sprawionych (mają) także swoje sługi (familia) w podobne stroje i największą część dóbr swoich na to obracają aby okazale wraz z dworem swoim byli postrojeni tak jak niewiasty. Dla ozdobienia swoich pól i mężczyźni kordów, kołpaków i koni niemniej używają drogich kamieni i złota jako i córki lub żony ich, które klejnotami, łańcuchami, naszyjnikami, pierścieniami i innem ochędóstwem kobiecem cieszą się niezmiernie.

[falo nostro pessimo —

tych Tańcuszkach i innym dro-
gim ubiorze. Widzieć często u
miernego urodzenia Damy suknię,
aż do dołu perłami wysadzoną,
rzecz dziwna, że na zbytek ten
żadnego dotąd niema prawa, ztąd
albowiem częstokroć się nadarza,
że i najznaczniejsze Domy do
ubóstwa przychodzą, z nieznośną
hańbą ichże samych Przodków
i Imienia. Ani tylo w samym
ubiorze ten panuje zbytek, w Pa-
~~łacach~~ także drewnianych, które
~~łatwo ogień zniszczy tak się~~
wysadzają, iż nie u Panów tylo,
ale u podlejszej Szlachty widzieć
częstokroć tabulatury wyzłacane,
i ściany bogatemi obiciami okry-
te. Toż mówić o Kredensach,
toż o biesiadach i bankietach.
Niewiasty ~~pospolicie~~ podróżują ~~w szczéd~~ wożą się
~~Konnych~~ w Karetach ~~jeżdżą~~ puć na Koniach. Mę-
szczyźni albo podobnym ~~sposo-~~
~~bem~~ wozikiem, albo częściej ~~konno~~. Iść
~~chcą opadać wychodzić pieszo~~
~~za rzecz mają wstydliwą~~. Gdy
przez miasto idzie niewiasta
zacniejsza z mężczyzną, aż

systencya

Ziemy niektóre częściej a nawet nie bardzo bogato, że całą swoją szatę perłami i kamieniami drogiemi aż po kostki. Zresztą nie wiem dla jakiego [lichego ~~wyrobu~~ nazwy] nie pozwolono wrotom na sejmach ~~przy~~ prawa prze-ciw zbytkom, gdyż nieraz widzi-my jak dla nieposkromionego zbytku najwiętsze nawet niektóre rodziny do najwiętszego potem przychodzą ubóstwa, z największą ~~hańbą~~ zniewagą i poniewierką swoich przodków.

~~M~~iewamy ale także w pomieszkaniach i budynkach

nujem nic; tylko ~~stojąm~~ stem składzym do spalenia, w sprzętach różnych w ~~objadach~~ bankietach zjazdach (w immensa ~~tis~~), ~~w~~ tu i owdzie stropy i w prywatnych domach złotem pokrywają a ściany domów nietylko wielkopanowie ale i wspólni mężowie, lecz kupcy już i gminni nieraz napodróżeniami tkaninami (ponowochonu robota) i tapetami ubierają. Nietylko w miastach samych, lecz i po dworach wytworniej mieszkać usiłują prawie Włoskich rękodzielników pracą i ~~wymysł~~ przemysłem.

pieszo drogą zwłaszcza cokolwiek dalej, mniam jest pospolicie za ~~ubożi~~ ujmujące (minus honorificum)

~~W zwyczaju~~ Przyjęto jest, aby, gdy wypadnie (procedentem in publicum) ~~strubetny~~ vzlachic obok kobiety, szli stunnie towarzyszony dworzanie (?) kobieta zaś, aby miała towarzyszące jej panny. I ~~na~~ to, żywi każdy w swoim domu służbę według możności, która stroi jednej barwy szatami nie bez ~~wiejsz~~ końca. Zbytku w zwyczaju jest.

systencya tak dworzan jako Pam
musi być przy nich; do czego liczne
chowają Dwory; Mieszczka na-
wet bogatsza bez jednej i drugiej
dziewki nie pojdzie. W prostocie
jednak tej pompy niema.

Plebejusze podnaliże mniej trzymają
się w tym względzie wystawności (mniej
mają pychy) i wystawnej dumy, wy-
jąwszy mieszczki które i same dobrze
wychowane (wykształcone culta) i takie
z jednej lub drugiej pewno idącej towarzystwa
wychodzić starają się.

O Przywilejach Szlachty.

Naród
~~Cały lud~~ Polski na stan szlachecki ~~naprzod dzie-~~
~~li się~~ ~~na~~ Szlachtę czyli i pospolstwo dzieli się naprzód
stan
potym na Duchowny i świecki
~~stan~~. Szlachta do rządów i do bro-
wyznaczona
nienia Ojczyzny, pospolstwo do rolnictwa
kupiectwa i rzemiosł
~~rzemiosła, rolnictwa, i handlów~~
obu stanów wychodzą księża dla ~~dusz~~ służby bożej.
~~jest wyznaczone~~; z tych zaś obu
dwóch stanów duchownemi zo-
stają. Szlachta dawniej ~~się~~ zwa- emi rycerzy
się pospolicie
li Żołnierzami, teraz zaś rycer-
po łacinie od służby wojskowej na koniu, do której są obowiązani
~~stwem~~ ~~albo~~ Equites. Mają bar-
i wielkich
~~dzo~~ wiele przywilejów, które czę-
kopnością królów i ksż. zost. [illegible] są
ścią ~~im nadali Monarchowie~~, częścią
obyczajami i ustawami wagi nabrały (prawa)
~~zwyczajami długim sobie przywła-~~
Ci jedynie ~~[illegible]~~ miani są za szlachtę
~~szczyli~~, ~~do tego stanu należą ci~~,
dla męstwa do tego stanu przyłączeni znakiem rodowym obda-
których Przodkowie, albo też oni rzeni byli, albo którzy ~~się też~~ na to sami
sami za cnotę i zasługi od Króla teraz zasłużyli męstwem swojem [illegible]
albo Stanów wszystkich do Szla- i publicznem pozwoleniem stanów Kró-
chectwa przypuszczeni są. Chwa- lestwa do wojskowości przez Króla są wpi-
lebniejsza sani (militiæ adscripti) Za ~~[illegible]~~
znamienitsze bywa miane urodzonym
być szlachcicem i niż uczynionym

Lepiejsza jednak tu jest urodzić
się niż stać się Szlachcicem.
Nie łączą się tu z nięgodziwego łoża
pochodzący, luboby ich Ojciec i
matka byli zacnego urodzenia.

Urodzić się zaś należy z ojca i z matki
oraz szlachciców, podbierzonych prawem
małżeństwem, ponieważ bękarty choćby z
szlachty i znamienitych urodzeni nie
liczą się do rodzin ani używają przywilejów
szlachty. Dalej traci się)

Utraca się (Szlachectwo dwoma temi
dekretem Królewskim za popełniony)
~~sposobami, raz gdy za jaki~~ (szka„
radny czyn i zachwała pełną ~~uczynek~~ dekretem od niego
odsądzony będzie, drugi jeżeli się
chwyci rzemiosła, kupiectwa, karcz„
marstwa lub innych jakich urzę„
dów pospolstwa, zostawionych,
opuściwszy służbę wojskową lub
z dworów i rolnictwo. Wszystka

zbrodnię i ohydnego życia chciwością
gdy kto mianowicie porzuciwszy woj-
skowość i rolnictwo chwyta się kupie-
ctwa, albo karczmarstwem lub rzemio-
słem pełną mechanicznej się trudni.

Zał Szlachta polska pod ~~równości~~ godności ~~między sobą~~
Nie zna żadnej różnicy
~~przestrzega~~, ani między nimi
czyni różnicę Xiążęci lub
Grafowski tytuł, wszystka
razem Króla obiera, prawa na
Sejmie przez swoich Posłów
stanowi, podatki nakłada, mo„
nety bicie ustanawia, i zgoła
całego Kraju rządy w swojej
~~ma mocy~~,

(patriciorum)
między następcami senatorów, bra-
biami lub dożywiami, wszyscy cieszą
się równem prawem i wolnością, wszyscy
razem obierają sobie Króla, prawa na sejmach
przez swoich posłów stanowią, wojny są-
siadom wypowiadają, z nimi pokój
zawierają, podatki nakładają, bicia
pieniędzy sposób wyznaczają i cały zgoła
rząd rzpl. w ręku swoich mają)

Król tylko z Senatem prezyduje sądom i obradom, a co oni
uradzili miarkuje i swoją ~~powagą~~ godnością
wagi im nadaje (ponderi addit), i mu też
i tytuł Królewski na wszystkich przewodniczy
władzie.

~~torami, którzy z Szlachty są wy„
brani, swoją powagą daje nie
jakiś walor temu, i to do skutku
przyprowadza, co Szlachta usta„
nowi.~~

nowi. Konstytucye pod swoim Imieniem wydaje, Takie honory i dobrodziejstwa (beneficia) rozdaje, zasłużonym, nadgrody naznacza, złych zaś kare, ale za radą stanów, aby do jednowładnego rządu Rzeczpospo- lita nieprzyszła, gdyby Królowie ży- cia i śmierci byli panami. Zkąd niewolno mu żadnego Szlachcica więzić chyba, prawnie przekonanego, ani złapanego mu śmier- cią karać bez chyba za wydaniem wyroku ścięciem głowy senatorów (uważnego) Senatorów, którzy w równości z Szlach- tą ludzie za z pomiędzy szlachty wybrani

Częstokroć widzieć wielu Szlachty miernie urodzonych do najwyż- szych honorów za łaską Królów dla swojej cnoty wywyższonych: bardzo zaś mało skaranych. Szu- kać, zawieść obłudnicy, krzywo składać przysięgę, jest nagannie i sromo- tna, i jeżeli co komu zarzuci który Szlachcic z pomienionych występ- ków, wnet prawnie się z tego oczyszcza. Gdyby zaś Królowie dla zabaw swo- ich niemogli rozsądzić wszyst- kich appellacyi do swego Sądu uczy- nionych, ustanowiono na to Par- lamenta albo Trybunały, w których

z każdego

urzędników stanowi i dobrych nagroda- mi wedle upodobania, złych zaś kara- mi tylko za wiadomością wszystkich stanów królestwa obkłada; aby przy- padkiem gdyby sam dzierżył prawo życia i śmierci do tyraństwa nie- doszedł (nie popadł dilaberetur).

nawet dla zbrodni stanu

szlachty wybrani i w równych z samemi przywilejach żyją. Dlatego wielu z niskiego urodzenia i małego majątku ujrzysz, nie tylko do mniejszych ale nawet do bardzo wielkich urzędów hono- rów i bardzo wielkich dostatków i bogactw łaską królewską dla cnoty wyniesionych; mało zaś za zbrodnie zuchwale od nich pokaranych, ponie- waż za szlachectwem zawsze idzie wielka cześć, któżby w największem obietnice. A gdyby coś podobnego zaszło, Miało komu na miejscu, gdyby z tąd hańba rosła, szczególniej kiedy zarzut stanu może, nie tak prawami i wyrokiem sądu pod nazwą miecza i rę- ką być pomszczonem.

spraw i pozwów szlachty w drodze apelacyi do jego sądów doszłych dla wielkich swoich zatrudnień odprawić nie mogły, chcący zaradzić pewnym spra- wiedliwości i sprawom swoim, te formy sądów nie tak dawno wynaleźli, które jak Francya parlamenty mają, a u nas try- bunałem się zowie: do którego corok z każ- dej prowincyi za zgodą wszystkich meżowie z pośrodnej szlachty wybierają- się i na miejsca jeśli na zawsze oznaczo- ne zgromadzają się, aby sprawy rozstrzygali podług praw i statutów

z każdego Powiatu i Ziemi corocznie obrani Sędziowie w miejscach wyznaczonych rozsądzają podług prawa sprawy większej wagi. Appellacya od nich nie idzie, chyba że będzie równa z obu stron liczba kresek Sędziowskich, wtenczas się ta sprawa przez Senat lub Sejm rozsądza.

[Który i t. d. jest ostatniej instancyą od niego nie ma żadnego odwoływania się chyba, iż dla równości głosów sprawa jaka odsyła się do sejmów pod rozwagę i rozstrzygnięcie króla i senatu: gdyż za sejmem]

Król ~~zaś tylko~~ jedynie rozpoznaje ~~rozsądza~~ [wat] [może] sprawy skarbowe albo różnice pomiędzy dzierżawcami dóbr swoich królewskich, także miast i miasteczek królewskich sprawach, które używają praw saskich. ~~miasta, i sądzi swoich Ekonomów.~~

Gdyby zaś Król w czymkolwiek prawa i przywileje Szlachty gwałcić chciał, Senatorowie, którzy koleją przy nim rezydują, upominają o to Króla, i bronią zgwałcenia praw równej swojej Ojczyzny, na co także i przysięgają.

Gdyby zaś Król kiedykolwiek od obowiązku swego zboczył i albo co żądał, albo w innych rzeczach lub sposobach publiczne wolności swoich przygnieść zamyślał, przechodzi on się łatwo powagą senatorów, którzy dla ~~[illegible]~~ przestrzegania tego przysięga zobowiązani i za koleją przy Królu być powinni, a często im bardzo cierpko swoje zdania wynurzają, gdy o rzeczy raczej i Króla mniej wstępnie rozkazującego karcą, i tak jednomyślnie najświętsze przedsięwzięcia ustawy i wspólnej ojczyzny napomina prawa do ostatniego tchu bronią.

Prawa

Statuty.

i ~~Ustawy.~~

Niegdyś Polacy nie mieli żadnych pisanych praw, ale od początku państwa aż do zawiązania (origo) ~~Od początku swego aż do cza~~ czasów ~~aż~~ Kazimierza Wielkiego ~~Po~~ wszelkie prawo zależało od zdania rządzącego (principis) ~~lacy żadnych praw nie mieli, pod legając we wszystkim woli swoich Monarchów.~~ I lubo przed ~~nim~~ jego czasami i Chrześcianie ~~[illegible]~~ przez długi wiek byli i naukami piśmiennemi gorąco się zajmowali ~~i wiara Katolicka~~ od dawnego ~~już czasu kwitnęła~~, i wiele ~~było~~

pal[illegible] bez

~~było tak~~ w Senacie, jako i w Rycer-
Zgromadzeń uczeni w prawach
stwie i Duchowieństwie umiejących
pisać, i biegłych we wszystkich nau-
kach Mężów, nigdy jednak niepro-
mulgowano pisanych Królewskich
dekretów, ale samym się zwyczajem
kraj rządził, i sprawy między Szlach-
tą rozsądzali według swego zdania
wyznaczone na to od Króla w każdej
Ziemi i Powiecie osoby. Kazimierz
III. dla roztropnego ~~od mądrych~~ rządów i królestwa Wielkim na-
i szlachcie nadał
zwany, pierwszy był, ~~który i dla~~
Statut [illegible] pisane prawa i rzeczpospolitą [illegible]
~~Szlachty niektóre prawa ustawił,~~
dozwolił przybrać sobie prawo od sąsiednich Sasów
~~i miastom pozwolił rządzić się pra-~~
wami Saskiemi, a to za naleganiem
Niemców w Polszcze zamieszkałych,
częścią, aby w grubym na ów czas
Sarmackim Narodzie prawa swojej
Ojczyzny mieli, częścią, aby wywyż-
szeni byli na Patronowstwa, Wójtow-
stwa, i inne urzędy, jako tego prawa
świadomi. I ztąd aż po dziśdzień
miasta używają prawa Saskiego,
które inaczej Magdeburskie zowie się,
ztąd, iż natenczas Magdeburg, gdzie
te prawa wypisano, było Stolicą Sa-
xonii; i prócz tego niektóre mają
prawa od Królów albo od Stanów
ustanowione

i w urzędach tak świeckich jako duchownych po dziś [illegible] ludzi uczeni w prawach i mistrzowie (magistri artium) jako to każdy widzieć można w starodawnych pamiątkach (monumenta): nigdy zaś prawo jakie lub postanowienie (statutum) rządzącego na piśmie rozgłaszanem (promulgabatur) nie bywało, ale tylko zwyczajami i ~~zwycz~~ obyczajami starodawnemi rządziło się królestwo (regnum [illegible]) i tak spory i sprawy prywatnych (obywateli) rozstrzygane bywały zdaniem (arbitrio) (wyrokiem polubownym) dobrych ludzi, który na rozkaz rządzącego byli sędziami prowincyj.

tem łatwiej (ex facili) że był nalegany ~~od Niemców~~ ciągłemi prośbami od Niemców którzy tu i owdzie dla zysków do Polski na mieszkanie poprzychodzili ażeby mieli podobne rządy miast jak w ojczyźnie swojej; i aby po między Sarmatami nieznającymi prawo te przychodnie zaszczytem burmistrzów i wójtów górowali. Więc z tąd weszło w zwyczaj, że wszystkie Polski miasta aż po dziśdzień używają prawa saskiego (które pospolicie magdeburskiem się zowie, ponieważ z ~~głów~~ tego głównego owczas Saxonii miasta było sprowadzone) także wilkierzów [illegible] i konstytucyj Królewskich —

Zaś ~~skutkiem~~

~~ustanowienia.~~ ~~Rycerstwo zaś tak~~ do rządów u polityczngo jako i do prywatnych spraw ~~uchwalnie~~ rozstrzygnania mają prawo, ~~które~~ swoje pospolite (osobne peculiare) i poczęści od Królów dawniejszych, który po Kazimierzu Wielkim aż po wiek Zygmunta Augusta włącznie rządzili, mocą prawa nadane (vigore legis traditum), co objęte w księdze szczególnej przez uczonych mężów nazywa się statutem królestwa: poczęści co, które od późniejszych i za naszych już czasów sami sobie na publicznych sejmach jednali za potwierdzeniem królów i senatu spisali i nazwali Konstytucyami. To podług wymagań rzeczy i czasu częściej się zmieniają, znowu albo odświeżają (reassumentur), zobowiązując zarówno wszystkie prowincye królestwa, chociaż niektóre mają swoje pragmatyczne prawa, szczególnie Litwa i Wołyń, które w rozstrzyganiu swoich spraw (causarum) właściwych swoich trzymają się statutów. Także Prusy, tak książęce jako królewskie prawie całe używają prawa miejskiego, które pospolicie chełmińskiem się zowie, wyjąwszy trzy miasta Elbląg, Brunsberg i Fraumberg, które się jedynie prawa lubeckiego —

od Kazimierza aż do Zygmunta Augusta Królowie stanowili, które zowiemy Statutem. Po śmierci zaś Zygmunta sami sobie na Sejmach stanowili, co Konstytucyą zowiemy. Które to Konstytucye pospolicie odmieniają, i ściągają się do wszystkich Prowincyj, wyjąwszy w nie, których Litwę, Wołyń, i Prusy, które mają swoje osobne prawa. Elbląg zaś, Brunsberg i Frauenberg prawa Lubeckiego używają,

Rząd Polityczny

~~Narodu Polskiego.~~

Rząd Polski składa się z trzech pierwotnych i pojedynczych form rzeczy publicznych t. j. z monarchii, arystokracyi i demokracyi ~~sposobów rządzenia~~, które albo na jednej osobie, albo na kilku, albo na wielu zakładają moc najwyższą. Mamy albowiem Króla nie ~~przez~~ dziedzicznego, ale wolnie obranego, który jest ~~absolutnie~~ wykonawcą praw na Sejmach utworzonych ~~ustanowione~~ ~~do skutku~~ ~~przywodzi~~. Mamy Senat z znaczniejszej przedniejszej Szlachty wybrany do

strzeżenia

wyspadłony

~~obrzeżenia~~ tychże praw mamy ziemskich

(municipales)
i Posłów ~~na Sejm obranych wol-~~

prowincji
nemi Każdego ~~Powiatu~~ głosami, obranych i wyposażonych do ... stano-

Którzy prawa stanowią, zabie- wienia na sejmach prawo pakoby jakich

gają, tak z jednej strony zbytecz- trybunałów którzy powściągnęły i władzę

nej mocy Króla, jako z drugiej Króla i powagę zbytnią senatu.

strony zbytecznej powadze Senatu. I tak jednomyślną wszystkich starano-

I tak Królewska władza na Szlachtę, ściąg w pewnych i to w szczupłych grani-

na Świecki i Duchowny stan, na cach królewska władza opisana jest nad

ich dobra i poddanych w grani- duchownych i rycerskim stanem także

cach dość szczupłych jest ścieśniona. nad ludźmi i dobrami obum im podległe-

mi.

A nawet do ~~Nad Duchowieństwa~~ krzyżanii ~~początku~~ jeszcze od przyjęcia wiary chrześcijańskiej Król zgoła

jego jeszcze żadnego po dziś dzień nie ma żadnego prawa, zaś ~~nad~~ rycerza

niema prawa. Sprawy zaś gardłowe głowie i sławie wyrokuje chyba na

(in comitiis)
Szlachty chyba na Sejmie sądzi sejmie wraz ze senatem, wyjąwszy

niektóre ich sprawy.

prócz niektórych spraw. Bez rady

ani wszystkiemu wypowiada, pak to powyżej nakreślony, ani przy-

Senatu i Posłów niemoże jakowymy mierza publicznie s[illegible] zawiera, ani danin

vectigalia tellonia
nanniemiłi ani wojny wypowie- (tributa) podatków jakich ustanawia, ~~ani~~

dzieć, ani przymierza zawa~~r~~rzeć, ani prawo nowych picie, ani monety bije, ani

podatków ustanawiać, ani monety się pozbywa jakichkolwiek dóbr królestwa; ani

bić, ani Szlachcicem kogo uczy- kogo do stanu rycerskiego wpisuje, ani

nić, słowem żadnej sprawy tycza- jakiejkolwiek najmniejszej rzeczy ~~obchodzącej~~

cej się rządu czynić przez się nie należącej do rzp. ~~usta~~ postanawia tylko

może. ~~Ustanawia zaś sam~~ Bi- ozajmi. Sam urzędnika mianuje

i opatów
skupów, Wojewodów, Kasztelanów, marszałków

urzędów wojsk
Kanclerzów, Podskarbich, ~~Hetmanów~~

Korony zawady
~~i Opatów~~, Dóchodami rządzi, Sta-

~~sądzie~~ wypowiada -
rostwa rozdaje, Sejmy nakazuje; -

Posłów

urzędników wszystkich / wybiera na ochotnik

i Sędziów, np. podwieci sam jak mu się to podoba i lubi
wszystkie według wszystkich
rozdaje, i ma przez to sposoby
wynagradzania i dobrodziejstwami obdarzania kogo kolwiek by zechciał. Dalej
Sena-
torowie, którzy są przydani Królowi
dla przestrzegania Jego, jest tak
Duchownych jak świeckich 150.
dodał Władysław IV.
Biskupa Smoleńskiego, Wojewodę
i Kasztelana Czernichowskiego.
Są zaś rzędu czworakiego, Bi-
skupi, Wojewodowie, Kasztelano-
wie i Ministrowie, urzędnicy officiales najwyżsi

osoby i zdania, czyny jego do na dobro np. i wody do sprawiedliwości i służności wymieniał którowali licząc się zebrani ze wszystkich prowincyj tak duchowni jako i świeccy na bowiem teraz niedawno dodał jako

Którzy wszyscy zasiedli do tej rady poprzedzając ich. I senatorów nie [illegible] jest ten urząd, pokąd kto żyje przywiązany do pewnych godności i czynności [illegible] (magistralibus) częścią kościelnych, częścią świeckich: odjęty zaś abrogari nikomu być nie może chyba za bardzo wielką lub średnią zbrodnię t.j. za utratą wolności: obywatelstwa albo szlachectwa i czci – albo gdy dostąpi innego urzędu lub godności wyższej, którego z dawniejszym wraz według prawa trzymać nie może.

sięgają. Urząd Senatorski jest
dożywotni, i niemoże go stracić,
chyba który albo na gardło zasłu-
ży, albo Szlachectwo lub sławę
utraci, albo gdy na wyższy honor
postąpi, tedy ten zostawuje drugie-
mu. Są zaś Arcy-Biskupów dwaj
Gnieźnieński i Lwowski,
Biskupów 15. Krakowski, Kujaw-
ski, Wileński, Poznański, Płocki,
Warmiński, Przemyski, Żmujdzki,
Chełmiński, Chełmski, Kijowski,
Łucki, Kamieniecki, Wendeński i
nowo ustanowiony
Smoleński. Siedzą i mówią porząd-
kiem tu wyrażonym. Wojewodów
jest

Ci wszyscy w którym porządku teraz wymienieni wyjechali tej ustawicznie zachowują w senacie, w dawaniu głosu (zdania) i publicznych wszystko [illegible] ...

jest 34. Krakowski, Poznański, Wi-
leński, Sendomirski, Kaliski, Trocki,
Sieracki, Łęczycki, Brzeski, Kijow-
ski, Jnowrocławski, Ruski, Wo-
łyński, Podolski, Smoleński, Lu-
belski, Połocki, Belski, Nowogrodz-
ki, Płocki, Witebski, Mazowiecki,
Podlaski, Rawski, Brzeski, Cheł-
miński, Mścisławski, Malborski,
Brasławski, Pomorski, Miński,
Wendeński, Derptzki, Parnawski,
i Czernichowski. (nowo od Władysława IV ustanowiony powiatów (districtuum)) Starosta (Capitaneus) Żmujdzki ~~prowin~~ prowincyi: który sam
jeden ze wszystkich Starostów do
Senatu wchodzi. Kasztelanów tak
mniejszych jako i większych jest
87. Krakowski (który teraz po Ro- idzie przed wszystkimi wojewodami, i pierwsze miejsce między świeckimi radami zajmuje)
~~skupach przed Wojewodami siedzi~~
Wileński, Trocki, Poznański, Sen-
domirski, Kaliski, Wojnicki, Gnie-
źnieński, Sieradzki, Łęczycki,
Żmujdzki, Brzeski, Kijowski,
Jnowrocławski, Lwowski, Wo-
łyński, Kamieniecki, Smoleński, Lubelski
Połocki, Belski, Nowogrodzki,
Płocki, Witebski, Czerski, Podla-
ski, Rawski, Brzeski, Chełmiń-
ski, Mścisławski, Elbląski, Bra-
cławski, Gdański, Miński i
Czerniechowski

Czerniechowski. Ci się zowią ~~mniejszymi senatorami~~ [illegible] duchownymi jako świeckimi do wszystkich
więksi, bo do najwyższych narad nawet
przypuszczani bywają ~~rad wchodzą~~; Mniejsi zaś nie będąc
~~takk~~ a, są ~~zaś~~ ci: Sandecki, Mię-
dzyrzecki; Wiślicki, Biecki, Ro-
goziński, Radomski, Zawichodzki,
Lędzki, Szremski, Żarnowski,
Małogoski, Wieluński, Przemys-
ki, Halicki, Sanocki, Chełmski,
Dobrzyński, Połaniecki, (?) Przemęcki,
Krzywiński, Czechowski, Nakiel-
ski, Rozpierski, Biechowski,
Bydgoski, Brzeziński, Krusz-
wicki, Oświecimski, Kamień-
ski, Spicimierski, Inowłodzki,
Kowalski, Santocki, Sochaczew-
ski, Warszawski, Gostyński, Wizki,
Raciązki, Sierpski, Wyszogrodzki,
Rypiński, Zakroczymski, Cie-
chanowski, Liwski, Słoński, Lu-
baczewski, Konarski, Sieradzkiej ziemi
Wendeński, Derptzki, [Parnaw- [Covariensis
ski, Łęczyckiej ziemi i [Kujawskiej ziemi Królestwa] Po- /Konarski
tych idzie Ministrów 10. Mar-
szałek Wielki Królestwa Polskiego i Marszałek Nadwor-
ny Koronny, Marszałek Wielki W.L. ×
i Marszałek Nadworny Litewski
Kanclerz Króla Polskiego i Podkanclerzy Koronny,

Kanclerz

w X

Kanclerz i Podkanclerzy Litewski, w X

naostatek

Podskarbi Koronny i Podskarbi Li-
tewski. Wojewodowie są to niby
~~Wodzowie Województw~~ i rządzą Szlach-
tą każdy swoją, ~~jako~~ jeśliby na koń
siadało. Kasztelanowie są starsi
nad Szlachtą, pod rządami jednak
Wojewodów, i będzie ich kilku w je-
dnym Województwie. Zowią się
Kasztelanowie od Zamków, które
Kasztelami zowiemy. Naostatek Ministrowie
swoje biorą imię od sprawowania
urzędu czyli Ministra. Są także
Dygnitarze, którzy lubo głosu nie
mają, do Senatu jednak wchodzą,
i są trojacy, jedni co do kraju
całego należą: jako to Hetmani
Wielki i Polny, Referendarz, Cho-
rąży i inni, są co do usług Królew-
skich ściągające się mają urzędy,
jako to: ~~Sekretarz~~, Podkomorzy, najwyższy Ko-
niuszy, Podkoniuszy, Kuchmistrz,
Łowczy, sekretarze i inni; i ci są inni w
Polszcze inni w Litwie. Trzeci
naostatek są, którzy nie wchodzą
do Senatu, i należą każdy do swego
Województwa i Powiatu, jacy są:
Starosta, Sędzia, Pisarz, Chorąży
i inni.

nazywają się wodze zwyczajem dawnych Rzymian wodzowie
[illegible] z wód Italii, iżby niegdyś u-
nas u nas ten sam [illegible] być wo-
dzami zbrojnej siły swoich obwo-
dów w wyprawach wojennych

Zwią od kasztelów czyli miast którym
sobie mają poprzedzane [illegible] się
nasycenia i są jakoby ~~[illegible]~~ nami-
estnikami (legati) wojewodów, wodza-
mi i naczelnikami szlachty każdy pod
swoim wojewodą: bywa też w jednem wo-
jewództwie niekiedy po kilku kasztelanów,

(officiales) Królestwa od pewnych obowiąz-
ków i sprawowań publicznych którymi
się zajmują, do całej rzp. należących
(wspólnego) (communem)
biorą tę powszechną nazwę, ale są
i inni ministrowie po za stanem
senatorskim będący: trojako się dzie-
lący, jedni którzy całego Królestwa lub
w X L. ministrami się zowią, jako
wojsk generałowie (generales) ~~referendarze~~
podczaszowie (~~pocillatores~~) ~~dapiferi~~ podczaszowie

~~[illegible]~~ chorążowie i inni podobni
inni dworu królewskiego urzędnicy jako

Powozów

Naostatek różniący urzędnicy jako
miast prezydenci, sędziowie, [illegible]
wie podskarbiowie, trybunowie i innych
wielu, których zowiemy ziemskiemi urzędni-
kami, którzy pewne swoje sprawowanie
mają, każdy w swojem województwie czyli
obwodzie, lub jak zwykle mówią ziemi.
Z których każda niegdyś przy podziale na
wiele państw Królestwa swego księcia
miała.

Częściej ~~[illegible]~~ [illegible] bywają ~~[illegible]~~ wolą teraźniejszego Króla i z samej szlachty którzy potem do senatorskiej godności brani bywają, ich też czynności wedle swego ~~upod~~ widzenia używa król w poselstwach, w policjach (commissionibus) w wytyczaniu granic (finibus regundis) w wyciąganiu publicznych danin, w wojskowości i tym podobnych publicznych sprawach

~~i inni~~. Z tych pierwsi i drudzy od Króla zalegli; z nich czyni Senatorami i Ministrami, używa ich do Poselstwa, Kommissye, i innych publicznych interessów. Składają się zaś z samej Szlachty. Tym sposobem moc Króla lubo tylu i tak obszernych Prowincyj Pana w swoich granicach jest zamknięta; Także i powaga Senatu. I lubo wszyscy z troskliwością są o wolność, Króla jednak wszyscy i kochają, i słuchają i boją się, nic znacznego nie czynią bez jego wiadomości, i za jego honor i całość dobra i życie azardować gotowi.

A tak więc chociaż król polski jest najpotężniejszy i najwyższy pan wszystkich prowincyj Koronie podległych, przecież podległy praw i przepisów senatu obowiązany jest żywot wieść: samo królestwo zaś najobszerniejsze chociaż jest pod rządem królewskim jednakże mimo to szlachty czyn[illegible] nosząc i wolnością tak królewski majestat jako i powaga senatu ponad[illegible] miarkowane bywają: w granicach równowagi wszystkie stany Królestwa wraz z samym królem zawierają się. A tak gdy wszyscy tej samej mając woli wiecznej i stałej bronienia publicznej wolności i rozszerzania państwa, jednakże królewski majestat tak wszyscy czczą, kochają i wielbią, iż bez zezwolenia jego żadnej rzeczy ważnej nie czynią, za jego zaś całość i sławę życie i majątki prywatne wszyscy łożyć są gotowi.

Hołdownicy.

~~Najjaśniejszego~~

~~Króla Polskiego.~~

Trzech possiedzicieli ~~Hołdowników~~ ~~swoich na Koron~~ na Królestwo Polski: ~~pospolite trzech Xiążąt~~ Xiążęcia Pruskiego, Xiążęcia Kurlandskiego, i Hospodara Wołoskiego. Dwaj pierwsi są w Kacerstwie, trzeci w ~~odszczepieństwie~~ schyzmatyk, ci wszyscy lubo do Polski należą, i Królowi na wierność przysięgają, także chociaż Króla jako hołdownicy Królestwo za zwierzchnika uznają i w pewnych czasach ~~[illegible]~~ daninki i haracz składają na znak podległości; nie są przecięż żywemi Królestwa członkami jako inni mieszkańcy Polski —

[illegible] Koź

koź płacą na znak hołdu, cał-on„
kami jednak Rzeczypospolitej
nie są; Na Elekcyi Króla i Sej„
mach głosu nie mają. Po ich zaś
wygaśnieniu linii, dwa pierwsze
dięstwa do Rzeczypospolitej nale„
żeć mają. Poddani ich do Króla
apellować mogą, i przez to nie„
mogą być uciemiężeni od swego
diążęcia. Multańskie zaś i Woło„
skie Dięstwo dawniej Polszcze hoł„
dowało, teraz się obawia tylo Króla
i podarunki posyła jako mocnemu
Sąsiadowi. Uznaje zaś za Naj„
wyższego Pana Turka, i jemu
hołd płaci; i straż Turecką ma
przy boku swoim, lubo ostatnim
pokojem warowano było, aby Suł„
tan turecki nikogo Xiążęciem Wo„
łoskim nieczynił, bez dołożenia
się Króla i Rzeczypospolitej.

Religia ~~Wiara~~.

~~nasi~~ ~~Przyjąwszy raz~~ odnumowszy niwo? polelii (Wiarę ~~Katolicką~~ chrześcijańską) nięgodniewo? część
~~Polacy, jako dawniej nigdy~~ się
do bałwochwalstwa znowu nie
wracali; tak i teraz żadnej nie„
przyjmują nowej religii. Odrzu„
cili

Niewchodzą do urzędów Królestwa
jako rady Króla: nie mają głosu
w wyborze króla ani udziału w rzędach
Królestwa, ani nie są uznawani za
naturalnych panów, ale za postronnych
jako ci mi prawdziwie są, ponieważ gdy-
im zabraniu potomstwa męzkiego (Wy-
jąwszy Wołoskie) Księstwa te bezpośrednio
(wprost) do Korony jako członki do swego
ciała przyłączone zostaną, (jako niedawno
przyłączona jest ta część Pomeranii z
powodu której Książęta szczecińscy hołd
Królom Polskim czynili) Dlaczego ich
Poddani nawet teraz w sprawach waż-
niejszych do króla jako do najwyższego
pana i sędzi apelację ani mogą tyrań-
stwem być uciskani od swoich Książąt.
~~Już~~ Teraz już nietak czynią ludy Multan
czyli Wołoch, ponieważ ich hospodar ra-
czej uznawa Turczyna najwyższym
panem, nietak jako przedtem Polskiego;
którego następstwem jedynie teraz oczą
i jako potężnemu sąsiadowi w pe-
wnych czasach upominki przysyłają
Niegdyś wprost harracz płacali,
i biorąc od króla inwestyturę
przysięgę mu składali, teraz na-
ją od Turczyna bez względu na kogo
bez (absolute) znali stwierdzi zuchwalstwa
i straż osobistą. Chociaż w układach
pokojowych między Polakami i Turkami
takiże przed wojną Chocimską dla wzajemnego
pokoju (mula pace) dobitnemi słowy zawarowane
było by owej Prowincyi między Ele-
kcyj Turcy nikomu przeciw woli Króla
Polskiego nie powierzali tylko takiemu, który
otrzymawszy ją byłby także wiernym Królowi
polskiemu.

bałwanów utrzymuje blisko 700 lat stale
nie zwykł nowości dawnych i niepopie-
ich, za wielu dziadów naszych gdy Hus
i Wiklew trucizne swoje w Czechach rozlewali

cili Sektarzów Hussa i Wiklefa, w Czechach swoje błędy rozsiewa- Lecz Luter z tumanu swego rodzących: ~~Gdy się wzmagały w Niem~~czech błędy Lutra, zaraziły i tu nieco aż nazbyt wolnych Obywatelów, i każdy wedle swego upodobania Pisma Ś. był tłumaczem. Ale teraz za Łaską Bożą Katolicka religia w całej Polszcze panuje, kacerze niemają miejsca, ani w Senacie, ani w Poselskiej Izbie, ani do honorów wyższych być mogą. Też żarliwość o wiarę kwitnęła i w Przodków, którzy w Senacie Duchowieństwa pierwsze miejsce dali; na Trybunały także obierają Sędziów w każdej Kapitule. W Polszcze także wtenczas, gdy Heretycy Biskupów z Senatu wyrugować chcieli, ustanowiono, aby pieczęć albo mniejsza, albo większa przy Biskupach była. Sekretarz także Wielki, mimo usiłowania Heretyków Duchowny jest na zawsze. Zgoła za wrażonym (staraniem) Biskupów i Królów, a mianowicie ś.p. Zygmunta III wielka część Kacerzów wykorzeniona

---

rodzaju ludzi za pamięci ojców naszych, przez całe Niemcy kąkol rozsiewał, które nam sąsiednie są i prawie w codziennych ~~kupiectwie~~ stosunkach z nami są pod pozorem albo prawdziwej, nadużyciem wolności i przy niewielu jakoby ~~powietrze~~ zaraza do Polski się zawinęła, i zaraziła umysły ludzi naszych tak że przez wiele lat różni różnie o religii trzymali (sądzili) a każdy miał się za wykładacza i tłumacza pisma. Lecz teraz znowu za pomocą dobrego boga w całem królestwie polskiem religia katolicka ma pierwszeństwo, ani do senatu wprowadzonym ani do mniejszych urzędów powołanym nikt nie może być tylko wyznawca tej pobożności. I przodkowie nasi takiej pobożności byli, że ~~biskupi~~ zaraz od przyjęcia wiary chcieli mieć biskupów w senacie i to na pierwszem miejscu, ażeby będąc pilnie przytomni wszystkim radom wedle swego urzędu baczyli ~~wszystko~~ ~~[illegible]~~ aby cokolwiek nie zgrzeszono w sprawach lub obyczajach narodu przeciw ustawom Kościoła. Dla tejże samej przyczyny w sądach trybunalskich czyli parlamentach z szczególnych katedralnych kapituł zgromadzeń najpobożniejszych Królowi przytomnymi być kazali, i kazali im się troszczyć swoimi sprawami Królestwa i pismami się stosującymi obyczajem jak najbardziej władzy, gdy najsroższy kacerze biskupów ze senatu wyrzucić starali się — postanowili ich z największą władzą (z pieczęciami) tak że i kanclerza i podkanclerzego urząd alternatywą przy biskupach zostawać powinny. Wielki sekretarz Królestwa zawsze z duchownych być ma ~~[illegible]~~ wbrew sprzeciwianiom się przeciwników wiary, którzy pod ostatnie lata Zygmunta Augusta najmędrszego króla a szczególniej w czasach bezkrólewiów zbytnie górę wzięli. Zgoła pilną ~~staranności~~ czujnością bardzo świątobliwych biskupów i staranności mądrych królów (a szczególniej pobożnością ś.p. Zygmunta III) ledwie niewszyscy przez wykorzenieni zostali

niona została. W Litwie i Rusi
wiele może Unia, tudzież i Schyzma.
Ormianie także są mocni. Mają
wiele Biskupów i Opatów. Lecz ci
bardziej obrządkami niż wiarą
od nas różnią się. Wielu także
jest Żydów i Muzułmanów mia-
nowicie w Litwie, lecz ci żadnego
do swych błędów nie nakręcają;
jako czynią heretycy. W całym że-
dy Królestwie Katolicka panuje
religią, wszyscy Papieża Rzym-
skiego, jako najwyższą Kościoła
głowę i wszystkich Biskupów ni-
by Ojców uznają i poważają.

Dostatki

Bogactwa

Dostatki a ow wielkie
Skarb Polski ani szczupły, ani
małe ale takie że wszystkie
~~wielki; dostarczający tylko potrzebom~~
Państwa. Lubo Królowie dla zby-
tecznej swojej rozrzutności często-
kroć u postronnych Monarchów
zapożyczali się. Sama jednak
Rzeczpospolita wszystkie wojny,
Koronacye, Pogrzeby Królów i in-
ne potrzeby własnemi odbyła do-
chodami, wtenczas nawet, gdy
swojej nie mając monety dla nie-
wiadomości

Lecz Greckiego obrządku bardzo na Rusi
i Litwie częściej wcześniej bywają.
według [illegible] starodawnego jako
Ormianie przy części papieżów nigdy
słusznym posłuszeństwo poddani
częściej nie; którzy biskupów swoich
i wielu opatów mają i bardziej
obrządkami i ustawami Kościelnemi
(ceremoniami) a niżeli dogmatami
religii ~~od nas~~ z nami się nie zgadzają.
Są i Heretycy rozproszeni
po całem królestwie. Tatarzy Ma-
hometani na Litwie i Żydowie,
którzy także swoje obrządki i zabobony
mają, ale którzy nikogo nie odwodzą
od wiary katolickiej i nie zarażają złym
swoim przykładem jako naówczas Ka-
tolicy. Wszędzie wiara Katolicka w całem
Królestwie mianowicie pod [illegible] są pierwsi
i jako [illegible] godzi [illegible] w najwyższy
[illegible] dla samego nazwiska Kapłań-
skiego i wszyscy papieża Rzymskiego
jako biskupa na najwyższej stolicy, jako
ojca wszystkich biskupów, jako powszechnego
Kościoła głowę, jako apostolskiego z-
ręcznie uznają.

wojenne wyprawy dodatkowe swojemi wszystkie
dochodami odbywał. i wydatki
nawet największe na Koronacye
wesela albo pogrzeby Królów swoim
własnym groszem opłacali nie po-
trzebując pomocy żadnego sąsiedniego
narodu. A chociaż niektórzy nasi
Królowie dla zbytniej swojej roz-
rzutności (Kopernik prodigalitas)
używali niekiedy pieniędzy sprzy-
mierzonych lub pokrewnych Książąt
na wydatki swoje prywatne, nigdy
jednakże nawet w największych po-
trzebach rzp. nie zebrała obcych
dostatków ani nie pożyczała złota
nawet wtedy gdy sama monety nie biła
jeszcze. Niegdyś bowiem własnych
pieniędzy Polacy nie mieli, ale używali
postronnych a najwięcej czeskich [illegible]
[illegible]

domości kruszców, cudzej, a mało-wicie Czeskiej używała. Kazimierz Wielki pierwszy ~~mon~~ monetę srebrna, i miedziana, do Polski bić kazał, po nim Alexander, a po nim Zygmunt pierwszy czerwonezłote wprowadził, za których przykładem i teraźniejszy Król, Mincę niedawno otworzył na złotą, i srebrną monetę na wzór Węgrów i Niemców. Ale cena jej w sześcioronasob podwyższona, częścią dla zbytku naszych i częstszego złota używania, dudzież do cudzych krajów wywożenia, częścią zaś dla podlejszej monety tak przez umniejszenie wagi, jako przez dodanie miedzi. Mamy wiele zagranicznej złotej i srebrnej monety, którą bierzem za towary nasze, lubo bardzo wiele idzie w zamianę. Wywożą zaś z Polski żyto, pszenicę, jęczmień, owies, proso, mak, różne krupy, jarzynę, wełnę, len, pieńkę, chmiel, skóry, łój, miód, wosk, smołę, popiół, albo potasz, zamsz, bursztyn, maszty, tarcice, i inne drzewa do

ponieważ kruszce mniej były u nas znane. Pierwszy Kazimierz Wielki miedź i srebro bić kazał, potem niezbyt to Alexander król i Zygmunt Stary złote pieniądze bili; za których przykładem Najjaśniejszy Król teraz i srebro na wzór niemieckie i złoto dobroci i wagi węgierskiej bić każe. Lecz obojga wartość [czterykroć] [illegible] prawie urosła, jak była za pamięci dziadów naszych, kiedy bić zaczęto, częścią dla zbytku i częstszego złota użycia i wywozu do postronnych, częścią dla podlejszej innej monety, to z powodu zmniejszenia wagi, to z przymieszywania miedzi. Bardzo wielkie jest zaś teraz u nas użycie obcej monety, ale tylko złotej i srebrnej, które wwożą za towary zagranicznych kupców, chociaż wiele się przez zamianę towarów. Wywożą się zaś z Polski pszenica, żyto [kasza], jęczmień, owies, proso, mak, strączki (puls), i z trunkowe, wełna, len, konopie, chmiel, skóry, łój, skórki [illegible], miód, wosk, [bursztyn] smołę, popiół, ~~[illegible]~~ jabłonie, ~~[illegible]~~ tarcice i inne materyały do budowy, obiektów i ozdoby domów zdatne — Także sól, piwo, witryol, saletra, lazurowy czerwiec (coccus), miedź [aes, spiż], ołów, żelazo, miedź [cuprum] mosiężna, węgiel kamienny, naczynia szklanne, konie, woły, barany, wieprze, [illegible] i inne niezliczone rzeczy, których sąsiednie i także zamorskie narody od nas potrzebują. A od których nawzajem do nas wprowadzane bywają materye jedwabne, złotogłowe, wełniane, ~~[illegible]~~ cienkie lniane, przednie tkaniny [illegible] (do obicia) tapety i inne sukien, koni i ludzi ozdoby, których wyroby mniej za wyszukane u nas, chociaż nie brak nam materyi a nawet dostarcza jej się innym narodom. Wprowadzają się także

do okrętów i budynków sposobne; Także sól, piwo, kuperwas, saletrę, lazurek, miedź, ołów, żelazo, mosiądz, konie, woły, owce, wieprze, słoninę, i tym podobne; przywożą nam na to miejsce sukna, materye tak jedwabne, jako i złote, obicia, kobierce, i różne pokojów, kom, i samych osób ubiory, które nie tak dobrze u nas robią; lubo mamy dosyć do tego materyj, i samym cudzoziemcom jéj udzielamy; także perły, kamienie drogie, futra, śledzie, wizinę, i inne ryby morskie, złoto, srebro, cynę, stal, wina, korzenie, i różne do potraw zaprawy; bez czego moglibyśmy się obejść, gdyby taka była u nas miernosć życia, jako niegdyś u Lacedemonów trwała. Mając tedy tak wielką obfitość rzeczy do życia potrzebnych; a nie sprowadzając tyle rzeczy do wygody i zbytku należących, można mówić, iż kraj nasz jest obfity i żyzny, i nie przewyższają nas inne Narody, tylo w handlach rzemiosłach, kruszcach, i biegłością w Ekonomii.

Wojsko

perły, drogie kamienie, futra kosztowne (kunones[?] seu mariani) śledzie i inne solonigry[?], także suszone na wietrze lub z[?] ryby morskie, i do tego srebro, złoto spiż ze srebra i ołowiu i stal i wyrabiana i w kawałkach: na ostatek wina i pachnidła i różne potraw przyprawy i takowe bez których dobrze by obejść[?] się mogła ojczyzna nasza, gdyby była urządzona podług karbów starodawnych Lacedemonów. Gdyż daleko więcej towarów naszych wysyłamy po za kraj (królestwo) aniżeli potrzebujemy obcych a tych nie tyle wszystkowi[?] potrzebu bez zbytkowi dogadzającym wypływa z tąd[?], że nie zowiemy się zupełnie niezasobnymi względnie do innych Europejczyków, którzy i kupiectwami i rzemiosłami rozumnie[?] i dostatkiem metalów, i gospodarstwem pilnym zarobkiem o wiele nas wyprzedzają.

Siła zbrojna

Wojsko.

Ponieważ ~~kontentując się rozległo,~~ poprzestając na własnych nie zaś ścią granic naszych, nigdy nie wpadamy w cudze kraje; chyba albo mszcząc się jakiej uczynionej krzywdy, albo odbierając zabrane nam prowincye, dla tego i wojsko nasze bardziej jest sposobne do obrony, niż do napadnienia i dobywania fortec, któremi sąsiedzi nasi od nas zakrywają się. Wojsko tedy nasze po większej części zalega na Konnych, którzyby w otwartym polu nieprzyjaciela spotkali wprzód, nim wejdzie w nasze granice. Piechoty mało mamy, i to z chłopów zebranej, której używamy nie tak do boju, jako do prac wojskowych, wysypywania wałów, kopania fosy, stawienia mostów, torowania drogi dla armat i wozów cięższych. Jeżeli zaś zamyślamy o dobyciu jakiego miasta, zaciągamy Niemców albo Węgrów, którzy daleko są bardziej do tego wyćwiczeni niż nasi. Na Kawaleryi naszej dosyć mamy; Ta z Szlachty złożona, wychodzi w pole za rozkazem

my Polacy nigdy wojną zaczepną sąsiednich narodów, nie nachodzimy, chyba się na których pierwej zaczepił, więc raczej dla pomszczenia krzywd, odzyskania zaborów jako aby naszą ich posiadłości i panowanie [illegible]. Dlategoteż i wojsko nasze raczej nam zdolne do bronienia ojczyzny, niż do zdobywania obcych miast i warownych twierdz, jakiemi sąsiedzi nasi po granicach swoje od nas zasłaniają. Więc też wojska nasze po większej części z konnicy składają się, która jest z prawdziwej szlachty, ażeby wyjeżdżały na otwarte pola i rychły naprzeciw [illegible] nieprzyjacielowi przód nim on dosięgnie naszych granic. Piechoty zaś mało mamy i to wszystkich z gmin nie tak powołanych do walki, jako do prac obozowych, a mianowicie by rowy gdy potrzeba kopali, wały sypali, mosty budowali, drogi [illegible], działa i przechody wojenne sprowadzali i na ostatek [illegible] obozu strzegli. Lecz jeżeli oblężenie jakiego miasta postanowimy, na ten czas z Niemiec i Węgier najemnych piechotę sobie sprowadzamy, którzy są wprawniejsi od naszych. Na przedsięwzięcia jednak zewnątrz swoich przestępców, którzy gdy powszechnym [illegible] że wszystkich prowincyi do obrony ojczyzny powołani są, za granicę królestwa nad pięć mil wychodzić nie są obowiązani. Lecz gdy wyższa potrzeba nalega i zaraz na [illegible] którzy zawsze wojnę poprzedzać powinni żołnierza płatnego opatrujemy. Który ponieważ jest z prawdziwej (przecięta) osobliwej szlachty składa się, tak zwykł być w bitwach odważny (jak mówią) iż się nawet w najgorszym

Kazem Królewskim, i dalej nad mil 5. za granicę iść nie powinna. Je„ żeli zaś dalej iść potrzeba, tedy na Sejmie, który przed wojną być musi, naznaczamy zaciągać na żołd wojsko. Które ponieważ po większej części z Szlachty jest zło„ żone, tak się odważnie stawi, iż w największych niebezpieczeństwach nigdy umysłu nie traci, i częstokroć w małej garstce na straszne nie„ przyjaciół tłumy napada, i szczę„ śliwie je zbija. Tak pod Zygmun„ tem I. iż dawniejsze ominę, Le„ śniowski w 150. kopijników 40. tysięcy Moskalów rozpędził i 9000. na placu położył. Boratyński we 2000 konnych na 13. tysięcy Moskwy ~~dow~~ napadł i cudownie ich zbił, 7.000. zabiwszy, i wszystkie armaty zabrawszy. Kamieniecki w 6.000. swoich 25. tysięcy Tatarów w boju ~~wyciął~~ położył ~~wyciął~~ Tarnowski ~~w~~ 4000. 22. ty„ ~~sięcy~~ siące Turków i Wołochów pobił ~~zbił~~ i 62 dział wojennych ~~armaty~~ zabrał. Pod Zygmun„ tem Augustem za i Kwlem Radziwiłł w 7000 30. tysięcy Moskalów zgładził ~~zniósł~~ pod Ułą, i tegoż dnia sam Zamek opanował. Sa„

piechą

ników pierwsze stwa nie oparcia; ani na duchu upada a jak odważnych zwycięstwa wspiera fortuna najwięcej tysięcy nieprzyjaciół wojsko nie licznemi swemi szykami w polach zwycięża i najczęściej zwycięża. Tak pod ś.p. Zygm. I (iż dawniejsze śledzą pominę wypadki) Lesniowski ledwo w 1500 kopijników na 40 tysięcy Moskalów natarł, do ucieczki zmusił i około 9000 tysięcy trupem położył. Tak Boratyński podobnie 2000 jazdy trzynaście tysięcy Moskali natarł, cudowne nad nimi zwycięstwo odniósł 7 tysięcy trupem położył, i wszystkie działa wojenne im odebrał.

piechą w 5000 Wendę obronił i
24 tysiące (częścią) Moskalów, częścią Inflantczyków jedną bitwą ~~wyciął~~ powalił
Pod Stefanem Królem ~~Żółkiewski~~ polem Sborowski
nie mając zupełnych 2000. całe zbuntowanych
Gdańszczanów wojsko z zamorskich narodów zebrane w jednym dniu zgładził oprócz popmanych poszczęto
złożone ~~zbił, i na~~ 8000. ~~na placu~~ poległych w boju policzył
~~położył, prócz wziętych w niewo~~ tam za szos, sław s.p.
~~la.~~ Pod Zygmuntem III. Zamojski nie cały mając arcyksięcia Maksymiliana około
~~6000. kilkanaście tysięcy~~ ~~Austryaków wybił~~ w obozie i na polu przy nie tylko zwyciężył lecz i do poddania się zmu
18. tysięcy ~~Austryaków zbiwszy~~ sił.
~~samego Maksymiljana Arcy Księ~~
~~żęcia wziął w niewolę. Potym~~
Kazygiery ~~(z~~ cya Tatarzyna 70. tysiącami ciągną
cego do Polski we 3000. na polach zwrócił
Cecorskich tak napędził, że ~~do ma~~ zostawiwszy wiele tysięcy na pobojowisku do swo ... jej Tauryki powrócił
~~go Kraju wpierw musiał~~ Chod
kiewicz ~~z~~ 2 ... 3000. ~~Szwedów~~ w Inflantach napadłszy 9000. wojska jego
~~na~~ pod Kircholmem na placu położył; 4000 zabrał. ~~Ta~~ iści Podobnie
każ ~~we~~ 3000. Żółkiewski ~~zmusił~~ Moskali niespodzianie
pod Kłuszynem ~~—~~ (80. tysięcy napadłszy
~~Moskali~~ wał wszystkich ~~napadłszy~~ do ucieczki ~~sił~~ ~~zmusił~~ zmusił
~~przynaglił~~, i kiedy ~~ich~~ ~~regimenta~~ legiony
w tymże ~~nieprzyjacielskim~~ wojska popmanych z ich wodzem hrabią de Pontibus
Niemców z ~~Komendantem samym~~
Książęciem ~~Szujskim~~ ~~Moskwy~~ ~~do~~ Królowi
~~Kate pod~~ do Smoleńsk przyprowa
dził. Koniecpolski zaś niedawno także swoją
w Prusiech pod ~~Sztumem~~ Sztumem w pięciu rotami (chorągwi

chorągwi

Chorągwi na Gustawa dziewięciu tysięcy Szwedów ~~słynnego~~ mającego podstelunaem ~~lat~~ od-ważnie napadły, że więcej tysiąca zabiwszy i wszystkie ~~armaty zabrawszy~~ ~~Króla z resztą do haniebnej ucieczki przynaglił.~~ Tenże pod Amer-sztynem ~~w~~ na Pomorzu ~~nie mając~~ dwóch tysięcy konnych, piechoty żadnego, bez boju dwa rejmenta Szwedów zabrał.

I tak nasi częstokroć w małej garstce na licznego nieprzyjaciela szczęśliwie napadają, czworaka jest Kawalerya, piechota dwojaka, konni najprzód są inni zbrojni, inni letcy; zbrojni dwojacy są; inni cięższej uzbrojeni, inni letszej; pierw-si używają kopii długich, zowią się Usarze, drudzy mają tylko strzel-bę; i zowią się Pancerni, tak ci jako i tamci zbroje i szyszak mieć powinni. Letsi takoż inni używa-ją strzelb przydłuższych; inni dzid tylo i Sahajdaków, oba zaś w pance-rzach, i zowią się Kozacy, piesi inni są Hajducy zebrani z Węgier i Polski; inni Kozacy Zaporoscy, którzy na Rusi Tatarom pogra-niczne

ej zmusić i wszystkie jego działa wojenne zabrać

jego będąc ~~zebrani~~ nawet z wiem do boju nie przymuszony, zaraz do poddania się zmusił, nie mając sprzedna 2000 jezdnych z sobą, a piechoty wcale żadnego.

nie tylko, że się nigdy nie przerażają, choćby najpotężniejszego, który go w otwartem polu choćby małemi liczbami nie równi żwawo zaczepiają (napadają) I są zaś jezdni piechoty ~~są~~ czworakiego rodzaju, a piesi dwo-jakiego. Z pomiędzy jezdnych jedni są ciężko uzbrojeni, inni lżejsi a którzy cięższej zbroi są nazwani jedni są zaopatrzeni w kopie zwykle husarami zwani a inni tylko muszkietami uzbrojeni i zowią się arkabuzierami, obojé zaś są odziani żelaznemi pancerzami i hełmami szyszakami. Lżejsi jezdni jedni przy długiemi strzelbami, jedni sajdakami i łukami (pikami) krótkiemi są uzbrojeni i oboje pancerzami odziani i wspólnem imieniem naszem kozaków nazwani. Piesi zaś jedni nazywają się hajdukami którzy są z Polski lub z Węgier zaciężni inni kozacy zaporozcy którzy z granic Ruskich przyległych ta-taszczyźnie wojskowości dobrowolnie się oddają wodza swego własnego łatwo dyscypliną rygor obozowy mając. Ci wszyscy zaś używają w boju mniejszych (nie zakrzywionych francis seu acinacabus mieczów kindżałów) i przydłuższych strzelb, tylko że owi pierwsi dawniej bywają od królów jednobarwnym strojem, drudzy zaś

nieznej zaciągają. Wszyscy piesi mają szable długie i krzywe, i strzelby długie. Tamtym barwę Król daje, ci zaś w prostych siermięgach i każdy z tych ma swego konia i woz. Podczas potyczki wozami się otaczają zamiast wału albo płotu. Ale Kozaków obszernie opisaliśmy do Urbana VIII papieża. I Wojują podług potrzeby już piesze, już na Koniu, już naostatek w batach F na morzu. Jako tedy cała prawie u nas Kawalerya składa się z Szlachty, tak prawie cała piechota z chłopów, sami Officerowie X są tylo Szlachta; prócz u Kozaków, którzy z pomiędzy siebie wybierają setników, dziesiętników i samego Wodza, uważając tylo, aby był w wojnie biegły; inaczej zaraz tego zrucają. Z nim wpadają do Tatarów i Turków, i tak wiele podczas dokazują; ~~[illegible]~~ że sam Carogród strachu nabawiają.

prostem grubem suknem odziani każdy ma prawie konie i wóz, którymi potem obozy swoje utwierdzają i w boju zamiast wałów albo płotów przeciw sile nieprzyjaciela używają (Ale te rzeczy dostatecznie w dziele Eques Polonus do Urbana VIII, papieża opisaliśmy) ~~[illegible]~~ podług zaś sposobności i potrzeby porządku konno powiedzie pieszo walczą i częścią nakoniec na czajkach swoich porozsadzawszy na ~~I (in equite Polono)~~ się morza przelatują i Turkowi posiadłości niepokoją. Jak więc cała prawie nasza konnica (oprócz straży) ze szlachty jest, tak cała piechota z pospolitwa prócz wodzów oddziałowych i przełożonych hajduckich. Ponieważ Kozaków zaporozkich jak setnicy i tysiącznicy tak i sam wódz, którego z pośród pomiędzy siebie wybierają plebejusz jest, byle tylko był biegły w sztuce wojennej i szczęśliwy, inaczej wnet go zrzucą i innego na jego miejsce lepszego i następuje, za którym odtąd na morzu Tatarów Krymskich i Turków ciągle wojną nagabują i najczęściej nad niemi bardzo często zwycięstwa odnoszą, tak że już kilkakrotnie za naszych czasów w Carogrodzie drżano.

F czyli czajkach

Siły ~~Mniejszych~~ ~~Polaków~~

Siły Polskie (i co do liczby i co do natury) takie są; iż ~~naj~~ mało państw Europy im się równa

straszniejszym

straszniejszym w Europie poten-
cyom wyrównać moglibyśmy;
gdybyśmy mieli należyty porządek.
Gdy bowiem do mocy każdego Na-
rodu potrzebne są koniecznie, lu-
dzi wojennych znaczna liczba, ob-
fitość żywności, pieniędzy dostatek,
broni i ammunicyi wedle potrzeby,
i częste fortece; lubo to wszystko
niejako mamy w domu, niemamy
jednak tym sposobem, jakimby
należało. To pewna, iż co do liczby
może Król Polski na 200 tysięcy
wyprowadzić w pole Konnych, bez
najmniejszego naruszenia skarbu;
każdy bowiem z nich z obowiązku
Szlachectwa, póty powinien swoim
Kosztem wojować; póki albo się
wojna nie zakończy; albo Król
na stanowiska zimowe nie rozpu-
ści. Niedziw tedy, że w tej liczbie
Szlachty, której obowiązek jest
wojować, mamy dość swoich i
biegłych Wodzów, i dzielnych Ry-
cerzów: więcejbyśmy jeszcze ich
mieli, gdyby w naszym kraju
cnota, nie bogactwa i urodzenie
na dostojeństwa wyzierała. Alecz

ponieważ

żadne jej zaś nie przewyższa.
A gdyby porządek, który jest
duszą rzeczy, lepszy był u nas,
bez wątpienia u siebie prze-
wyższylibyśmy wszystkie
Zachodu narody. Gdy bowiem
do potęgi i siły ~~[illegible]~~ każdego
państwa należy liczność sił
wojennych (bellicosorum virorum)
mężów wojennych, dostatek żywności
obfitość pieniędzy, dostatek broni i
gęste warownie, tedy niema żadnego
z wypowiedzianych [rzeczonych] warunków wedle
należytości i stosowności (convenientes)
chociaż niektóre (warunki) nad inne
narody w sposób osobliwszy po-
siadamy. A co do mężów zdolnych
do wojny i biegłych w rzemiośle wojennym
jest pewno, iż Król polski
może 200000 jezdnych zwieść
bez żadnego żołdu i ciężarów publi-
cznego skarbu: z których każdy wła-
snym kosztem albo z tego powodu,
że szlachcicem jest tak długo (potąd)
wojskowo służyć powinien, póki albo
wojna się nie skończy, lub Król
wszystkich na zimowe leże
nie rozpuści. W takiej więc
mnogości szlachty, która oprócz wo-
jennego rzemiosła żadnego innego
nie ma zatrudnienia, cóż dziwnego, że nie zbywa-
wodzów do bojów z innymi
my? ; mieć wodzów najlepszych
hetmanów domowych, mielibyśmy
wielu więcej i znamienitszych, gdyby
każdego cnota, lecz nie bogactwa lub
dawność rodu do godności i urzędów
np. powoływały (wynosiły, dźwigały):
że ubogim bywa nagany godnym
jest wedle błędnego mniemania
teraźniejszego wieku, przeto mało jest
na urzędach osobliwych, w wojsku mało
świetnych.

ponieważ tego więcej być ubogim, jest to rzecz haniebna, i na takie-go względu nie mają, zkąd mało mamy na Urzędach zdolnych, mało biegłych i sławnych wojowników. Ta także wielka Szlachty liczba, dla złego rządu niemoże się razem zebrać na nieprzyjaciela; takby bowiem inne Prowincye pogranicz-ne ogołocone zostały; zwłaszcza gdy niemamy w nich dostateczney straży do wytrzymania przez niejaki przynajmniej czas wtar-gnienia jakiej potencyi, prócz nieco na Rusi czerwoney przeciw Tatarom. Sąsiadów zaś mamy i mocnych, i nie bardzo dla nas życzliwych, jako to: Turczyna, Tatara, Moskala, Szweda i Niem-ców, którzy ostatni lubo z nami sprzymierzeni są, ich jednak źle-życia na zgubę naszą czychają nieustannie, zostawiwszy jednak na obronę granic straż, może jeszcze Król Polski na 150. ty-sięcy Szlachty wyprowadzić. Wła-dysław Jagiełło przeciw Pruskim Krzyżakom pod Grunwaldem

150. tysięcy

i ta ogromna liczba szlacheckiej jazdy, o której mówiliśmy dla złego rządu, w żaden sposób niedaje się skupić się przeciw nieprzyjacielowi, bo inaczej ogołocone byłyby prowincye ~~są-siednie~~ pograniczne położnym sąsiadom, których koniecznie strzedz po miastach nigdy ~~zał~~ wypada, gdyż zupełnie nie mamy wojska załogowego, któreby mogło natarczywości nawało nieprzyjaciela pośpiech odeprzeć [illegible] prócz pomocy niektórych (Konnych) chorągwi na Rusi, które stoją na straży przeciw Tatarom. Zaś nieprzyjaciół z wśród położnych i mało wiernych przyjaciół mamy: Turczyna, Tatarzyna, Moskwicina, Szweda i niemiecki naród, który chociaż rozmaitemi sojuszami i dyplomatycznemi powinowactwami (aliancjami) z nami jest związany, przecież jego [illegible] zawsze czyhają na oprzymanie intencji naszej na każdą sposobność.

Wygodnie jednakże może zostawiwszy 100000 dla straży prowincyj innych jezdnych w obozach, jako o tem czytamy, iż Władysław Jagiełło niegdyś przeciw Krzyżakom pod Grunwaldem miał, gdy jeszcze do Korony polskiej ~~[illegible]~~ Prusy, Pomorze, Kurlandya, Inflanty i Żmudź najludniejsze prowincye przyłączone nie były. Przeciw tymże samym Niemcom jego syn Kazimierz oprócz Rusinów i Litwinów z samej tylko Polski 60.000. jezdnych pod Chojnice prowadził był. Potem jego syn Jan Olbracht 80.000 szlachty z samej Polski i Rusi przeciw Stefanowi hospodarowi Wołoskiemu zebrał. Zaś brat jego Zygmunt I. z prowincyi W.X.L.

150. tysięcy miał, gdy jeszcze nienależały do Polski Prusy, Pomorze, Żmujdź, Kurlandya i Inflanty. Syn zaś jego Kazimierz przeciw tymże z samej Polski wyprowadził 60 ty. sięcy Szlachty. Tego zaś syn Jan Albrycht przeciw Stefanowi Woje, wodzie Wołoskiemu 80. tysięcy Szlachty liczył z samej Polski i Rusi czerwonej. Brat jego Zygmunt I samej Litwy procz Kurlandyi i Inflant, które jeszcze do niego nienależały, 52. tysiące Szlachty na Moskwę pod Orszę wywiodł. Tenże bez Litwy 100. tysięcy miał dążąc do Wołoszczyzny. Syn jego Zygmunt August mało co wziąwszy z Rusi czerwonej pod rządami Mikołaja Mieleckiego 120. tysięcy z samej Litwy na Krzyżaki Inflantskie Luteryą zarażone wywiodł; Naszego zaś wieku ~~nas~~ pod Sendomierzem przeciw Królowi zgromadzonej Szlachty 80. tysięcy rachowano; gdy większa część Kraju siedziała w domu. Za Zygmunta III. po naznaczonym pod Lwów zjeździe przeciw Turkom, ledwie

52 tysiące przeciw Moskiewskiemu pod Orszą ściągnął, gdy ani Inflanty jeszcze do nas nienależały, ani Kurlandya, która teraz do W. Litewskiego należy, znowu 100 tysięcy pode Lwowem miał być, gdy się na Wołoszczyznę wybrał, nie powołując żadnego województwa litewskiego do in communitatem wspólnego wojennego działania (do współboju) prócz nadwornych i ochotników, którzy z własnej chęci towarzyszyli swemu królowi. Podobnie jego syn Zygmunt August niewiele zwabiwszy z Rusi ~~żołdo~~ żołdowych pod wodzem Mikołajem Mieleckim gdy do Inflant przeciw przeciw Niemcom kawalerom mieczowym, którzy chwycili się rozwijać kacerstwa luterskiego, przedsięwziął wyprawę, 120 tysięcy zbrojnych z samej Litwy i przysłonych do niej województw miał. Zaś za naszego wieku 80. tysięcy zbrojnych naliczono w wojnie domowej pod Sandomierzem, gdy pomimo to większa część Królestwa w pokoju była, ani prowincye żadne za broń przeciw królowi, chyba niektórzy panowie z których stanu (rzadko ex ordine) wyliczać część, a nawet zdrowszą stała przy samym królu. Tu wojnie świeżo przeciw Turkowi prowadzonej, gdy ś.p. Zygmunt III pospolite ruszenie szlachty zapowiedział, ledwie 3 lub 4 województwa pode Lwowem się zeszły a ich liczba do 50. tysięcy (: z chorągwiami królewskiemi (comitatu regio), którzy niemniej pieszych bardzo wiele najętych z sobą prowadzić był :) dochodził — cóż dopiero gdyby się były zeszły, jako nakazano było, wszystkie Królestwa prowincye?

ledwie trzy albo cztery Województwa zjachały się; a już też z Królem, który wiele Niemców zaciężnych miał przy sobie, na 50. tysięcy rachowano: Cóż gdyby podług rozkazu Królewskiego wszyscy się zjachali. Do tej zaś liczby dwóch potrzeba rzeczy; prędkości i posłuszeństwa; U nas i nie prędko wici rozsyłają; gdy tyle niedziel trwa Sejm, bez którego wojny wydać niemożna, i po wydaniu wici czekają aż trzeciego ordynansu, z familią tym czasem z żonami, dziećmi, i gospodarstwem żegnając się. Do tego gdy się już zbiorą, tu dopiero złączonych i uzbrojonych siebie widząc, albo na Króla, albo na Senat powstają. Królowie tak, że sami obawiają się, aby albo im nie wymawiano złych rządów, albo gdyby niepłacili czego na uspokojenie pretensyi, pozno się zjeżdżając czas tymczasem spełzając. Zkąd Rzeczpospolita dalszej niewygodzie zabiegając, postanowiła; aby wojny żołdnym

żołnierzem

Lecz w tej mnogości nie dostaje dwóch rzeczy, które w prowadzeniu wojny bardzo są potrzebne, szybkości prędkiego zgłoszenia się (celeritas) i posłuszeństwa mianowicie, ponieważ nawet szlachta wspólnie znaleźć się nie może odprawiony naprzód Sejm który trwa przez tyle tygodni, a bez którego wojna wypowiedzianą być nie może: i z trudnością od swego gospodarstwa, żon i dzieci się odrywają aż na trzecie wici na wyprawę wojenną lichym zwyczajem oczekujące. A gdy się już zejdą na miejsce oznaczone, natenczas poznawszy się zebranymi i uzbrojonymi albo przeciw Królowi albo przeciw senatowi burzą się (tumultuantur) A często i Królowie sami niechętnie na wyprawy wychodzą i dozwalają samochcący aby daremnie zwłoką czas uchodził, aby albo od szlachty niebyli nagabywani o złe rządy albo ich poddanym z nieszczęśliwych swoich dochodów czegoś nieustąpili (tribu ant Mariam pretensioni).

Zkąd zapobiegając Rzp. tym niedogodnościom zwykle płatnym żołnierzem wojny prowadzić, a pospolite ruszenie szlachty zachowała sobie tylko na ostateczny wypadek; aby, gdy siły podatków nie wystarczają, lub nieprzyjaciel takby był silnym, iżby mu trudno było oprzeć się zaciężnym żołnierzem ogólnej wojny (generalis belli), wtedy do pospolitego ruszenia wszystkiej szlachty jako do ostatecznego środka uciekać się za rzecz słuszną mają: Jako świeżo w minionej wojnie szwedzkiej uczynić uznali za dobre; gdy barbarzyńcy prawie

żołnierzem odbywano, jeżeli zaś tak mocny będzie w granicach nieprzyjaciel, iż Hetmani temu oprzeć się nie będą mogli; wtenczas dopiero aby Szlachta na koń siadała, który ostatni jest sposób. Tak Zygmunt III. gdy Turków 600. tysięcy ku nam się zbliżało, wysłał Hetmanów w 20. tysięcy wojska Komputowego do Wołoch, sam zaś Szlachcie kazawszy zbierać się pod Lwów, miał z nią i synem iść wojsku na sukurs, i gdyby się był pospieszył, więcejby dokazał, i większąby sobie zjednał sławę. Żeby zaś Szlachta była zawsze gotowa, ustanowiono było Sejmem, aby co rok na przewodnią Niedzielę Szlachta na popis zjeżdżała, i aby Wojewodowie uważali broń i gotowość każdego, i spisywali ~~[illegible]~~ w regestrze imiona wszystkiej Szlachty: lecz to ustało przez zaniedbanie. Takoż piechota za wynalazkiem Zygmunta Augusta, ze wsi i miasteczek zbierana, powinna była dawniej na 15. tysięcy wynosić

600.000 wojska na nas sprowadził, wódz wojska z 70.000 płatnych za granicę królestwa do Wołoszczyzny był wysłany aby mu zaszedł drogę; Król zaś jakoby na pograniczu pode Lwowem szlachtę zwołał, z którą na pomoc ~~[illegible]~~ naprzód ze synem wysłanemu wojsku pójść powinien był. A gdyby był wtedy spieszniej jako było na sejmie uważono dobiegł, pewnie byłby daleko większe postępy w wojnie uczynił i większą sobie i swoim sławę u potomności zyskał (pozostawił).

Aby zaś do podobnych wypraw szlachta skorszą się stała już dawno ustanowiono jest publicznym sejmu wyrokiem aby pierwszej niedzieli po wielkiej nocy odbywał się przegląd wojenny ~~po~~ ~~[illegible]~~ w każdem województwie i aby każdy wojewoda nazwiska szlachty swojej w rejestra (in tabulas do spisów) równie jako i inne powciągał. Co przecież, jako i inne ojczyzny ustawy albo zupełnie się zaniedbuje, albo też z pewnym czasem niedbale dzieje ponieważ na ~~[illegible]~~ winnych bardzo lekka kara jest naznaczona.

Tak też piesze wojsko z wynalazku Króla Augusta [illegible] z miejskiego jako z wiejskiego pospólstwa wybrane, prawie już zmalało i ledwie kilka setek naliczy i te bez żadnej korzyści, które powinny były przewyższać 15.000.

się, teraz zaledwie ich jest pół. Starostwo Kasel, inni dla chciwości ~~Starostów~~ w ~~na~~ chłopów prostych obrócemi.

Widzieliśmy jednak nieraz, jak się dzielnie oni potykali; jako głod, pracę i niewygody, daleko cierpliwiej znosili, niż Węgrowie, albo Niemcy, którzy do naszego powietrza nieprzywykłszy, albo uciekają, albo umierają. Gdyby się usilniej starano o dobre wojsko, możnoby było wybrać z wiosek na 200. tysięcy pieszych, zdolnych do pokonania najstraszniejszych nieprzyjaciół. Mamy przykład doświadczeni z ~~na~~ Kozakach Zaporoskich, którzy wszyscy są i z naszych ~~z~~ chłopów prostych z wiosek zebrani, i nauczeni; żadnej nauki nie mają dawnych Rzymian Karności mają ~~sposobem~~ ~~ważnym~~, w męstwiem żadnemu narodowi na świecie ~~najdzielniejszym nie ustępują~~ ~~Narodom~~. Do nich przydawszy z drugich Prowincyi chłopów, i wyćwiczywszy w wojennej sztuce pod Officerami Szlachtą, mogliby przewyższyć najmocniejsze Europy Narody.

Ile już do żywności należy, to pewna, że Król Polski tyle jej

ma

Wszyscy inni przy takowstwo sta[rostwo] rozłożo do opłat zmuszeni (censum persolvere pulsi) i do chłopskich robót wpędzeni ~~broń~~ broń od siebie odpasali, wpędzeni mimo tego widzieliśmy na ról[nictwie?] do[skonale?] jednak zdolnych będących doskonale w wojnach prowadzili a głód, pragnienie, ~~sło~~ gorąco, ~~zimno~~ mróz, pracę obozową daleko nieżniejszem sercem znosząbycych podnegaliśmy, znieśli lub Węgrowie lub Niemcy, którzy naszego powietrza znosićów, albo uciekają, albo umierać nie mogą; albo ... razi.

Gdyby stany Królestwa chciały szczerze zająć się troska o rzeczy wojenne, i ~~po~~ mogłyby bez najmniejszej wątpliwości 200.000 i więcej najdoskonalszej piechoty ze wsi i miasteczek wybrać, którą nawet najwiekszemu nieprzyjacielowi oręży takowo by mogły oprzeć się.

... przecież w obozach swoich wojennem i ~~tem~~ świadomością wojskowości nie ustępują.

Do których gdyby dołączono młodzież z całego Królestwa wybraną i pod ~~woda~~ przełożonymi i tiliarchis ze szlachty w sztuce wojennej wyćwiczono, żaden wcale na świecie chrześcijańskim monarcha równych Królowi polskiemu sił w swojem Królestwie niemiałby.

O żywności zaś nie ma co wątpić, aby Król Polski nie mógł na wojnach takiej mnogości wyżywić, gdyż jest każdemu wiadomo, że Królestwo polskie może drugie dwa ~~podobne~~ ~~sobie~~ Królestwa jak samo jest nie tylko zbożem ale i mięsem i innem pożywieniem utrzymać.

ma w swoim kraju, iż mógłby
wyżywić drugie Królestwo, Nasze-
mu w wielkości równe; Z tym
wszystkim tylekroć na wojnach
~~na~~ całe wojsko z głodu albo umie-
rało, albo bunt podniósłszy opu-
szczało służbę; przyczyna tego, iż
Wodzowie albo Stany Rzeczypospo-
litej przez niedbalstwo swoje nie
pospo rządzali magazynów tam,
gdzie się wojna odprawuje, coby ta-
niej daleko przyszło w takiej obfi-
tości, a to iże żołnierze rabują, i
tym w obozie żyją.

Pieniędzy także w skarbie gotowych nigdy
nie mamy; lecz podczas Sejmu, na
którym wojnę uchwalają, naznacza-
ją się podatki na Województwa i
Powiaty, ale te podatki, albo nie pręd-
ko się przystawiają, albo częściej
Panowie po większej części na sie-
bie obracają; a tak żołnierze widząc,
iż im pieniędzy nie dają, nie tylo
nie słuchają, ale jeszcze przeciw
Ojczyźnie spiski ~~[illegible]~~ czynią,
jakośmy tego nie raz doznali.

Łatwiej byśmy ich użyli, gdyby
pieniądze albo wcześnie przywo-
żono

Ileż to my Polacy na każdej wyprawie
wojennej głód cierpiemy i bardzo często
rzeczy już do końca przywiedzionej dla
braku żywności kampanię opuszczamy.
Co wszystko wynika z niedbalstwa wodzów
przełożonych (praefectorum) wojny a raczej
stanów np. którzy gdy gdzie wojnę wypo-
wiadają nigdy w owych stronach nie posta-
rają się zawczasu o żywności, lecz co któremu
żołnierzowi los nadarzy ten w przechodzie
porywa i potem siebie z końmi i słu-
[illegible] w obozie utrzymuje. Gdy się zaś
wszyscy głód albo wszyscy powoli z chorobami
ginąc, albo niedługo sztandar swoich wo-
dzów i nikną. Gdyby zaś np. uprzód
tam o żywność się postarała dokładnie
wojsko postać chciała: a porzucenie żywności to
dla obfitości wszystkich rzeczy pewnie by
mało kosztowało; i wyprawa przeciw-
nika łatwo by do końca pożądanego
doprowadziła.

Lecz już co do pieniędzy, nigdy tych go-
towych w skarbie nie znajdziesz, ale
wtedy dopiero, gdy sejm wojnę wypo-
wie, na województwa nakłada się
i pobory (vectigalia) różne dla ukończenia
wojny dostateczne ~~nakład~~ stanowią
się. Lecz i te same nawet lub późno
znoszą lub nie w całości do skarbu
wpływają, większą część pochłania
łakomstwo prywatnych. Które gdyby
nieco porządniej były zbierane, a nawet
wtedy gdy żadnej wojny nie mamy, mocnie
były nakładane i zachowane w pogotowiu na podręczu,
niezawodnie i wojska swoje wodzilibyśmy
i żołnierza
spieszniej na nie przypadłego
samego posłuszniejszego na wojnach mie-
walibyśmy, i którzy gdy skąpstwem zawiedzionym
się widzi sobie żołd wstrzymywany.
łatwo na zgubę Ojczyzny sprzysięga się
czego już bardzo często doświadczaliśmy.

żono; albo gdyby przed wydaniem wojny zawczasu podatki uchwala„no, a potym leżących już w Skar„bie na potrzebę wojenną używano. Pomaga jakożkolwiek to Królowi, że częstokroć Panowie z miłości Ojczyzny własnym ~~swy~~ sumptem w Kilkaset Koni wojują; Szlach„ta także uboższa obrawszy sobie Wodza biegłego, służy w wojsku bez płaty. Których ochotnikami zowią. Kozacy także Zaporoscy bez żołdu częstokroć we 40. tysię„cy i więcej dla zdobyczy służą.

Ile do broni należy, tę Szlachta prywatnie sobie z Niemiec spro„wadza. Publicznej zaś zbrojowni Król niema. Władysław IV. w nie„których miejscach Artyleryą usta„nowił. Bogatsze także miasta, i Panowie mają swoje Arsenaty; Ci podczas wojny przyjeżdżają do obozu częstokroć z swojemi Armatami i innemi do niey po„trzebami. Bierze także Król Armaty z miast bogatszych, mo„żnaby także i w siebie odlewać ma„jąc dość spiżu i innych metal„ów.

To jednakże Króla polskiego w wojnach bardzo ratuje, że ~~pano~~ panowie (proce rerum) i ~~wszyscy~~ każdy z bogatszej szlachty zwykli całe chorągwie i hufy (allai) własnym swoim kosztem do obozów przy-wodzić ze samej tylko miłości ojczyzny.

Wielu zaś uboższych wraz zebranych obierają sobie wodzem jakiego męża dziel-nego i dobrowolnie bez żołdu idą za wo-dzem wojska i z tąd właśnie ochotnikami są zwani. Co też i Kozacy zaporoscy czy-nią czasem aż do 40 tysięcy wojowników wynoszą.

Co zaś do broni o tę się dla siebie stara każdy prywatny z Niemiec albo z innego jakiego sąsiedniego narodu spro-wadzić, ponieważ Król czyli rzp. nie ma żadnej publicznej zbrojowni. Są przecież na niektórych miejscach składy większych dział (tormen-torum) ustanowione świeżo od Władysława IV. Ale ich więcej i lepiej urządzonych (porządniejszych) miasta mają, także szlachta niektóra i panowie, którzy, gdy wojna jest wypowiedziana i sami dla miło-ści ojczyzny na wojnę idą, i działa wszelkie z sobą ze wszystkiemi po-trzebami prowadzą. Król zaś który nie ma twierdz wielkich, któ-reby bronią opatrywać potrzebował, gdziekolwiek wyprawę przedsiębierze ma łatwo dostatek broni czy to od bogatszych miast, czy z własnych zbrojowni które tu i owdzie w wielu miejscach są z dawna małe pozakładane (ditata) Lecz gdy i sama Polska nie łaknie metalów, i Niemce które w nie bardzo obfi-tują tuż o granicę leżą, nie trudno robić czego wojny ~~potrzeba~~ potrzeba wymaga, byleby byli (skoro są) umiejętni od lewać broni wpośród Królestwa (...)

~~tal~~ lów. Moglibyśmy łeż z Niemiec nam pogranicznych sprowadzić.

Fortec zaś wyznać potrzeba, iż prawie żadnych nie mamy, wyjąwszy zamki niektórych Panów; jako to Zbaraż, Zamojść, Łańcut, Nieświeź, Lachowicze, Międzyrzecz, Dubno, i inne pomniejsze. Moglibyśmy jednak mieć więcej, gdyby się do tego rzucili, mając tak wielką obfitość kamieni, cegieł, wapna, drzewa i żelaza, ale mniej się o to staramy, nie mając umysłu napadać na cudze; nasze zaś i otwartym polem obronimy, jakośmy dotąd czynili. Tak odpędziliśmy Niemców do nas wpadających, (Tak Turków z całą potęgą na nas idących odegraliśmy (Moskalów świetna zaś nietylko odpędziliśmy, ale całe kraje państwa kilkakrotnie i ~~ziemie~~ ich spustoszyliśmy ~~zawojowaliśmy~~, Tatarów oręż na Ruś napadających tyle ~~kroć~~ przetrzepaliśmy znakomicie, Multany zaś, Wołoszczyznę, i Beszarabią prywatni nawet ~~Panowie~~ nie raz przebiegli popustoszyli, i wedle swojej woli Xiążąt im ~~tam~~ stanowili. Szwed jedynie ~~tylko~~ nam dawniej i świeżo to ~~jeden~~ zostaje, którego ~~lubo~~ ~~tyle~~ ..... kroć

Co zaś do twierdz i warowni: należy oczyście (otwarcie) wyznać, że tych w Polsce prawie żadnych nie ma, oprócz niektórych zamków należących do prywatnych a i to rozproszonych po prowincyach i królestwie jak jest Zamość, Łańcut, Zbaraż, Nieświeź, Lachowice, Międzyrzec, Dubno i inne mniejsze osady miejskie (populationes). Lecz możnaby łatwo pozakładać więcej gdyby szp. na to usilność swoje obrócić bo i kamienia: wapna, żelaziwa i drzewa rożnego ~~tak~~ ~~się~~ znajduje się wielka mnogość wszędzie w Polsce. Gdy zaś nie jesteśmy chciwi nachodzić cudze a naszego nawet przeciwnie nasze łatwo bronić możemy, jakoż ~~tak~~ ~~odwód~~ zawsze wszędzie ~~[illegible]~~ nieprzyjaciel jesteśmy raczej wojujący w otwartem polu, a niżeli zamykający się w twierdzach. Tak ~~Turk~~ nie raz ~~[illegible]~~ [illegible] Niemców napaść naszą ojczyznę [illegible] odpędziliśmy) w boju w prawdzie zawsze pokonywaliśmy

kroć zbiliśmy, utrzymuje się
jednak, częścią, że przez gnuś-
ność (niezdolni jesteśmy do doby-
wania [obronnych miast] fortec), częścią, że ~~niemo-~~
[nie]możemy się wystrzec zdrajców, zwła-
szcza gdy heretycy jemu sprzy-
jają, częścią na ostatek, że
wszyscy barziej teraz o pry-
watny swój interes, niż o pu-
bliczne dobro Kraju stoją. Ztąd
pochodzą te między Panami
niesnaski; ztąd Szlachty niepo-
słuszeństwo, ztąd o Królu podej-
rzenie, jego pogarda, i zanie-
dbanie publicznych Kraju inte-
resów; niemożemy także nie
mówić iż Boska sprawiedliwość
za publiczne Kraju występki
tym nas karze nieprzyjacielem,
którego śmy tak lekce ważyli
i całe pogardzali, chcąc nas
przez to do poprawy nakłonić.

wyrzucić jednakże nie mogliśmy go
z prowincyi, że wszystkiem częścią że
dla [jakiejś] pewnej gnuśności
gdy [na] karcie tu i owdzie (prześcin) spostrzegają
nie możem się ustrzec domowych
zdrajców, częścią że nie [dadzą] się
zupełnie wyprzeć świeckim ludziom
znowu tych prowincyi które raz były
[oddane] w posiadanie poświęconych
mężów; częścią zaś że za wzmagającym
się występkiem wielu, łakomstwa
chciwością, mniej zajęci jesteśmy
publicznemi rzeczami, każdy z nas
zajmuje się prywatną korzyścią, ztąd
panów ustawiczne niezgody, szlachty
nieposłuch, dworu podejrzenia, pana
zniewaga, rzeczy zaniedbanie. Częścią
na ostatek że gniewowi Bożemu trudno
nam zapobiedz, który dla tylu
występków publicznych w ojczyźnie na-
szej nieukaranych, tym którego śmy
najlżej ważyli karze nas nie-
przyjacielem i jakoby tem publicznem
smaganiem do obaczenia się łaskawie
napędza

Ad
M. D. Gloriam.

Lwów 15 lutego 1819.
Kolacyonowanie skończyło o 12 godzin(ie)
rano. P.

Przepisano z exemplarza Bibl. Ossoliń-
skiego we Lwowie i skolacyonowano.
Uwaga. Tłómacz nie tęgi — Kraju Pol-
skiego nieznał — języka Łacińskiego dobrze
nie umiał, dlatego wiele jak mógł
opisywał czego nie zrozumiał lub nie
widział — a tak trzeba koniecznie pisać
z oryginałem porównać i dopełnić. Ja
przy kolacyonowaniu z grubsza poprawiłem
niektóre błędy — ale tego nie dosyć. Przydałoby